

Č. Zaļkalns

Blaumaņa pieminēklis

DAUGAVA

LITERĀTŪRAS, MĀKSLAS UN ZINĀTNES MĒNEŠRAKSTS

Nr. 12.

DECEMBRIS

1929

Kārlis Strāls

PRIESTERIS KALVĪTIS

Starp divām dziļi savos krastos ieskautām gravām asu desmit augstumā paceļas tā saucamais Dustenāju Krievkalns. Abu gravu dziļumos vizmo vietām zilgani, vietām dzeltēnīgi ūdeņi, bet kalnā aug daži desmiti gadus piecdesmit, sešdesmit atpakaļ iestādītu ozoliņu, kļavu un liepu, kas nevienādām rindām stiepjas gandrīz visapkārt kalnvirsim. To zari tagad vēl pilni nesen aizgājušās ziemas kailuma, un tikai ozolos šur tur karājas vēl parūsganai pērno lapu lēksķei, kas skatītājam gluži nemanot uzdveš itkā kāda posta sajūtu un skumjas, līdzīgas aizmirsta cilvēka grūt-sirdībai. Šo koku vidū stāv ne tik veca vēl, cik kara gados apskrubusi austrumkatoliska baznīciņa. Ar sava zvanu torņa un kupola virpuļotajām līnijām, ar savu zila laukakmeņa, sarkanu ķieģeļu un zaļa skārda raibo sajaukumu un sevišķi ar savu negaidītību šeit, Vidzemes ainavu parastajā pelēcībā, viņa izskatās tik tālumnieciska, ka nejaušs ceļnieks nevilus apstājas, kā izbrīnā palūkojas apkārt un tad domīgāk turpina savu ceļu, varbūt tikai nākošā ceļa likumā vēl ieprasnēdamies padomāt arī par tiem cilvēkiem, kuŗu likteņi ar šo baznīciņu saistīti. Bet, pa lielākai tiesai, arī tas nenotiek, ceļnieks aizsoļo tālāk bez kāda dziļāka iespaida. Drupu un postažu skati jau pēckara gados ir pārāk parastī. Varbūt viņa atmiņā tikai starp citu vēl kādreiz uzpeldēs arī šīs baznīciņas sašaudītās durvis, kur caur ložu caurumiem var iemest skatu viņas iekšienē, kas pie šāda skatīšanas veida liekas mazliet kapsētīga un bēdīga. Un ja viņš ir jautrākas dabas cilvēks, tad viņš, varbūt, vēl atminēsies arī četras mūku figūriņas četros skursteņu galos, kuŗas, no melna skārda veidotas, pie katra vēja pūtiena pagroza savas dievbijīgi noliektās plakanās galvas un pie tam klusi iečikstas. Tas arī ir viss.

Neskaists un nemājīgs liekas šis Krievkalns agrajā pavasarī. No citkārt plašā un ērtā mācītājnama kaŗš ir atstājis tikai krāsna-

tas, un mācītājs tagad mitinās skolā. Bet arī šī ēka Krievkalna trešajā stūrī, ar savu zilā laukakmeņa vienmuļību, bez neviena izrotājuma, liekas tagad salta un pliekana. Nedz aizkari, nedz puķes nevienā logā neliecina par tiem, kas tur tagad dzīvo. Protams, vairāk dzīvības šē ir ziemā pa skolas laiku, kad pēc stundām puiku bariņš izbrūk laukā un jautri ved savus sniega kaŗus. Bet patlaban arī to nava: viss tagad ir klusu...

Vairāk dzīvības šeit būs arī pēc tam, kad dabas burvene kalnu ietērps atkal pilnā ziedoņa kuplumā, kad grāvās un aizlaistajā dārzā iedziedāsies atkal lakstīgalas. Bet nevajag aizmirst, ka šī pati daba ir ne tik vien dzīvinātāja, bet ka viņa ir arī nežēlīga un nepielūdzama tālāk drupinātāja visam drūpošajam, lai tas sleptos kur slēpdamies. Un tas ir tiešām skumīgi, — vai nē?

Pēc pusotras nedēļas siltu un gaišu pavasara dienu laiks bija atkal pārvērties. No smagiem mākoņiem pūta salts aukstums. Divu dienu un nakšu ilgs ziemelis skarbi noložņāja zemi, un kad trešās dienas pavakarē vējš daudz maz pieklusā, no pelēki brūnajām debesīm sāka smidzināt sīka migliņa, apklādama kruvešus ar plānu apkalu. Bija sestdiena, un Dustenāju pareizticīgo priesterim Kalviša tēvam rītdienas dievvārdi bija nolikti draudzes tālajā galā, kur jau priekš kara bija nodibināta itkā filiāle. Viņam negribējās šādā slapjdraņķī braukt; bet tomēr viņam pat ne uz mirkli neienāca prātā šai savai iekšķīgai negribai nopietni padoties. Viņš par to neminēja pat savai sievai, tomēr bija mazliet sapīcis. Kad viņš, pacēlies no vientulīgā pusdienas galda, iznāca no skolas nama durvīm un vēl britiņu apstājās uz brūnajām granīta kāpēm, viņš nevilus nopūtās. Smidzinošā migliņa vairs negulēja līdz zemei, bet cēlās aizvien augstāk, ātri un salti slidēdama pār koku galiem.

„Būs mitra nakts,” sacīja, viņu pavadīdama, Kalviša sieva, — slaikāka un vēl sirmāka par viņu, bet arī ar noteiktāku un cietāku seju nekā viņam. — „Es teicu, būtu apvilcis mēteli...” Pa vecam paradumam viņa to sacīja krieviski. Par spīti pārāk jau vienkāršajam mājas tērpam, šajā valodā runājot, viņa arvien vēl atvīdēja kaut kas no kādas agrākās kundzības pavēsā lepnuma. Varbūt taisni par to Kalvītis iepīka vēl vairāk un tagad nepaklausīja arī viņas gribai, tāpat kā pirmīt nebija klausījies pats savai.

„Nu, vēl kas!” viņš atteica latviski. „Tikai lieks smagums,” viņš piebilda.

Patiesībā viņam gribējās, kaut viņa nebūtu runājusi par mēteli, bet būtu uzminējusi viņa apslēpto vēlēšanos palikt šoreiz mājās. Bet viņa to neuzminēja, tikai abi sajuta šo nesaprašanos, viņa seja pārklājās kā smagām domām, tad savilkās nievājošā gri-

masā. Viņi paskatījās viens otrā, un sievas acis pēkšņi ieplētās kā bailēs. Viņa gaiši redzēja, ka viņš ar viņu nemierā, ka viņa acīs bija kāds svešāds spīdums, gandrīz ļaunums. Vai patiesi tas bija atkal naidis? Par ko? — viņa vaicāja sev un nevarēja atminēt. Tādu neapvaldītu skatienu no sava vīra viņa bija piedzīvojusi ļoti reti, bet katrreiz bija no tā apstulbusi. Likās, ka šajos brīžos atklāti, kaut neizteikti, krustojās divu viena otrai pilnīgi svešu dabu likteņi. Pēdīgi, kā skolniece pret skolotāju, viņa instinktīvi stiepa tam pretī līdziznesto sainīti ar amata tērpu un svētajiem traukiem. Tāpat mēmi viņš to arī saņēma. Tas viss bija tik neikdienišķi, un tomēr nekas ārpus ikdienišķā nebija izsakāms. Viņš pirmais atjēdzās, īsi atvadījās un tad ātri, ar mazliet neīstu veca vīra žirgtumu nokāpa pa trepēm. Zemē uz apkālas apklāta taciņa viņam paslīdēja kāja. Viņa iekliedzās, bet viņš pat neatskatījās, un tā viņi arī izšķīrās, atkal nesalabuši. Viņa vēl ilgi noskatījās tam pakal.

„Un tā ik reizes, ik reizes šitā!” viņa domāja, atcerēdamās arī citus līdzīgos brīžus viņu dzīvē. — „Vienmēr par naža asmeni no īstenības. Turpat viens otram klāt — un tomēr nekad ne gluži kopā... Un ja viņš tiešām nebija vesels (viņai jau pirmīt bija tādas aizdomas), kāpēc tad viņš to nesaka? Varētu taču palikt mājās. Lai gan tas būtu ļoti slikti mūsu tagadējos apstākļos...” Un lai gan viņa katras slimības domas par varēm pūlējās sev noliegt, viņa visu vakaru un nakti pavadīja dziļās rūpēs un itkā ļaunās nojautās par veco mācītāju. Kaut arī dvēselē viņa savu vīru, apzinoti vai neapzinoti, vienmēr bija izjutusi kā zemāku par sevi, viņš tomēr, pēc vecās valsts bojā ejas, bija un palika viņas vienīgais tuvākais un atspaidis. Viņa ir nolādēja to par savām mokām, ir svētīja, — bet vienmēr un nemitīgi lūkoja ticēt savai sievietes mūža domai, ka ir vīrā iemīlējusies. Tāpat, kā bija to sev iestāstījusi, būdama jaunava. Jo ja būtu patiesība, ka viņi viens otra nemīl, tad tas būtu priekš viņas vecuma dienām par daudz briesmīgi.

Kalvītis par sevi bija daudz lielākā skaidrībā nekā viņa sieva par sevi. Kas attiecas uz viņu sadzīvi, tur viņam jau sen nelikās nekas neskaidrs, mīklu minēšanas laiks sen pagājis. Arī nulējā īsā iekšējā, beziemesla saslēšanās vienam pret otru viņam rādījās tik parasta, pēc viņa domām, izrietoša no pašiem viņu raksturu dziļumiem, ka katra tālāka domāšana par to likās velta un bezmērķīga. Divas pasaules, no kurām viņi abi bija nākuši, bija tik svešas vienotrai, ka viņš jau ilgu gadu kā atvērtu grāmatu nēsāja sevī smago zināšanu, ka tas, pilnīgais, svētais zieds, kas starp diviem īsteni mīlošiem cilvēkiem, varbūt, var kaut kur uzziedēt, starp viņiem nav uzziedējis un neuzziedēs nekad. Tāpēc arī šos

nejaušos brīžus, kuŗos viņu īstenības slāpes uzbangoja uz augšu, viņš sajuta vairāk ilgu skumju un sarūgtinājuma nekā uztraukuma veidā.

Un tomēr viņš bija uztraucies tanī mirklī. Viņš ar nepatīkšanu domāja par to, kāpēc nebija savaldījies. Senāk viņš to bija spējis daudz pilnīgāk. Viņš juta, ka bija tapis ar katru gadu vārīgāks. Viņš zināja, ka pēdējā laikā ne tikai ģimenes, bet katra nesaprašanās trīcināja viņu kā pieskaršanās pie kailiem nerviem. Viņš bija kļuvis vecs. Šodien viņš to sevišķi sajuta.

Patiesībā, ne jau sieva vien bija vainīga. Tūkstošas citas dzīves rūpes lieca viņu vēl stiprāk. Jo spēki vairāk gura, jo jāstrādā bija vairāk, lai nedraudētu galīgais trūkums. Ar tagadējo draudzi bija jāapejas katrā savā solī ļoti uzmanīgi un vērīgi. Arī tad viņa pamazām, bet jūtami ira, grimdama vienaldzībā. Daudzi turēja savus bērnus nekristītus mēnešiem. Bija gadījumi, kur viņa draudzes locekļi deva tos kristīt luterāņu mācītājam, ja pēdējo uzaicināt iznāca ērtāk. Daudzi aizrāvās no sektēm, kuŗu veikalneciska fanatisma pilnie sludinātāji ar rupju lamāšanos un vislielākajām mulķībām reibināja vientiesīgākās galviņas. Bīskaps bija nemierā un vēlēja, lai viss būtu kā bijis, pavecam, negribēdams nekā zināt, ka aiz viņiem nebija vairs vecās varas, ka jaunie laiki prasīja arī baznīcā jauna gara. Viņam Rīgā, krievu bagāto kupču pabalstītam, bija viegli runāt, bet ne tā uz laukiem, kur viss krieviskais palika ar katru gadu svešāks. Kalvītis pats juta, ka tauta vislabāk būtu vēlējusies palikt pie kaut kā viena, visiem kopīga. Arī viņam bija jāatzīst, vismaz, arī viņš bija reiz atzinis, ka tas būtu visīstākais patiesības ceļš, ka tautas nojauta bija visskaidrākā un visaugstākā. Arī daudzi viņa amata biedri no abām konfesijām bija to jutuši un šai vēlēšanai arī lūkojuši sekot, varbūt vēl neskaidri, vēl nenoteikti; bet kamdēļ tā nebūtu varējusi arī piepildīties? Paturēt skaistāko un cēlāko no rietumiem un no austrumiem, un uz šī pamata lai vēlāk izveidotos liela, stipra un viena patiesa Latvijas baznīca, ne konfesionālisms, kuŗam, gribot negribot, savā programmā bija jāievēro antagonisma rosināšana starp abām draudzēm, kas tomēr bija neizvedama, jo tautas uzskatā šie dogmatiskie jautājumi likās tik nesvarīgi, ka par tiem neviens nedomāja. Kā gaišs brīdis Kalviša garīgo pārdzīvojumu lokā viņa atmiņā vēl arvien mēdza atdzīvoties tas vieglais laiks pēc jaunās valsts nodibināšanas, kad pareizticīgais Bormanis un luteriskais Maldonis bija kopā turējuši dievkalpojumus Rīgas katedrālē, un kad arī Kalvītis pats bija daudzkārt svinējis leiturgiju tais pašās telpās, kur to darīja arī Dustenāju luterāņu mācītājs.

Tagad, kur par bīskapiem bija pacēlušies luterāņiem stingrais Irbe, bet pareizticīgiem gudrais un cietais atlēts Pommers, par to visu, protams, vairs nedrīkstēja domāt. No katedrāles tika izsviests Maldonis, no Dustenāju abu filiāldraudžu kopā lietātām telpām Kalvītis, un mācītāji atkal bija piespiesti papūlēties nespīdēt vis ar domāšanu un meklēšanu, bet spīdēt ar paklausību. Vienotās baznīcas ideja pamazām bija noklususi pavisam. Patiesībā viņa jau arī nebija nekad vēl tikusi noteikti formulēta. Tagad atkal savstarpējās mīlestības vietā drīzāk bija izmanāma vārdos neizteikta tieksme pēc ciņas, — šai ziņā abi draudžu virsgani, kā likās, bija ļoti vienprātīgi. Bet ar kādiem viņu apziņu neapgrūtinotiem līdzekļiem uz reliģisku antagōnismu pret kaimīņiem ierosināt Kalvītim savas jau tā irstošās draudzes locekļus, par to neviens nevaicāja. Neviens nejautāja arī, vai tas sakristu ar viņa pārliecību. Tas viņu sarūgtināja. Viņš sevi sajuta niecīgu un nevarīgu. Sieva, kam viņš reiz bija lūkojis atklāt savas apziņas grūtības šajā lietā, bija nosaukusi viņa domas par plēbējiskām. — „Ja nebūtu nekādu ciņu, tad nebūtu arī nekādas varas, nedz valdības, — ūn kam tad arī mēs?..” — Viņa gan tūlīt bija nožēlojusi savus vārdus, jo vīrs atkal bija paskatījies uz viņu ar to tālo skatienu, no kuŗa viņa bijās; bet viņa gan varēja atkal tam padoties un pielabināties, bet ne vīra, pēc viņas domām, dalītās simpatijas saprast. Tāpat, kā viņa nespēja saprast arī to, kāpēc mācītājs nevarēja draudzei pavēlēt ielikt baznīcai jaunas durvis. Viņas tēva laikā tā nebija. Rūgtā īstenība tikai pamazām iemācīja viņu nojaust un saprast, ka viņi bija vairāk atkarīgi no draudzes nekā tā no viņiem. Viņa palika bēdīga un klusa un jau pati nekad vairs neuzvirzīja sarunas uz šīm lietām. Tikai šad tad viņas iekšienē vēl uzkvēloja asa apvainojuma sajūta pret dzīvi un pret likteni, — sevišķi strādājot rupjākos apkopšanās darbus kalpones vietā, jo kalpones kopš pat kuŗa laika viņi nevarēja turēt. Kalvītis to redzēja; bet arī viņš klusēja, kaut gan arī viņam tādās reizēs uzmācās rūgtums. Sieva viņu stāvokļa grūtību pilnos apmēros vēl nemaz neapjauta. Abu baznīcu atjaunotā cietā norobežošanās bija nākusi par sliktu tai, kuŗa tautai svešāka un tāpēc vājāka, tas ir pareizticīgai. No šādām sekām Kalvītis jau iepriekš bija baidījies. Saītes starp draudžu locekļiem un baznīcu tapa vēl slābānākas, vienaldzība vēl lielāka. Arī tajās draudzēs, kur mācītājus nekādās aizdomās neturēja, uzticamo palika aizvien mazāk. Sieva vēl nemaz nezināja, ka draudzes ģimenes turējās vēl viņu draudzē tikai aiz savas zemnieciskās pietātes pret savu veco mācītāju. Dažās vecāki gan vēl turējās, bet bērni bija jau aizgājuši luterāņos, vienkārši aiz tā iemesla, lai skolās nebūtu jānāk uz atsevišķām ticības mācības stundām. Tāds bija tas svars, kādu tagad

tautā piešķīra divu konfesiju garīgā satura senāk par tik svarīgām turētajām īpašībām.

Sieva nezināja arī to, ka, piemēram, šodien Kalvītis nebūtu varējis viņai pateikt, vai viņam otrā stacijā būs kāds no draudzes locekļiem pretī, parūpējies par sava draudzes gana naktsguļu. Patiesībā viņš par to gan bija vēl puslīdz drošs: kaut gan viņam vasaras laikā šad tad bija nācies tās četras verstes līdz pazīstamā saimnieka mājām, kur viņš parasti izbraucienos ciemojās, aiziet kājām, tad tomēr tas bija gadījies tikai jaukās dienās, kad pastaigāties bija prieks; turpretī ziemā un sliktā laikā vecais Urga nekad vēl nebija aizmirsis atbraukt viņam pretī, paņemt līdz arī lieku kažoku vai lietussargu, raugoties pēc vajadzības.

Viena reize tomēr tāda bija. Jā, pērn augustā viņš bija iegājis Urgās salijis slapjš no galvas līdz kājām. Toreiz Urgas zirgi bija aizņemti kaut kur talkā. Kalvītis bija viņu pilnīgi atvainojis, bet sievai tomēr to nestāstījis. Jo viņa... viņa gan neatvainotu. Viņa vai nu būtu nosaukusi to par vienkāršu tīšu nekaunību, vai arī visu nākošo nakti raudājusi un skumusi, atcerēdamās senāko garīgā amata godību, kad pie mācītājmājas durvīm ikreiz gaidīja līgani spīdošie rati ar pāri brīnišķu rumaku priekšā. Bet tagad...

Visas šīs domas, ne pēc kārtas, bet kā jau sen pārdomātas (daudzas pat jau sen aizmirstas), kaut kā visas reizē, visas kopā sadrūzmējās Kalviša tēva smadzenēs, kamēr viņš saviem īsajiem, veca mežinieka vai malkas vedēja soliņiem, reizēm paslīdēdams, bet nekrīzdams, diezgan žigli nogāja pa Krievkalna ceļu lejā līdz lielceļam un devās tālāk uz Dustenāju piestātni. Uz lielceļa satiekot, neviens svešinieks nebūtu varējis ne pēc apģērba, ne pēc gājiena uzminēt viņa draudzes mācītāju vai kaut tikai skolotāju. Mugurā viņam bija nodiluši, bet biezi „frenča“ svārciņi ar lielām kabatām, no piedurknēm stiepās laukā silta adīta kamzoļa aproces, kājās šauriņi stulmu zābaciņi, galvā paveca platmale. Lielo pārvērtību laikā, līdz ar šī apģērba uzvilkšanu, viņš bija arī apcirpies, un no tā laika, ārpus garīdznieka pienākumu izpildīšanas, pie šī apģērba arī palicis. Ar to bija arī vieglāka iešana, un kaut gan draudzes locekļi no sākuma bija skatījušies uz to mazliet pārsteigti, šo pārmaiņu dažādi iztulkodami (ne viņam par sliktu), tad tagad visi pie tā bija pieraduši. Un vēl viena lieta: kopš tā paša pārvērtību laika viņam patika, sevišķi pie svešiem ļaudīm, palikt nepazītam, nevērst uz sevi uzmanības, justies kā visi citi, un šajā apģērbā viņš to varēja. Šajā ļoti lētajā apģērbā viņš tagad staigāja visur. Tikai ja viņu nevilšus uzrunāja, viņa skaidrā valoda un laipni dziidro acu skatiens vienkārši un vaļsirdīgi ļāva uzminēt viņa kārtu

un cieņu. Bet šis skatiens varēja pieņemt arī pētoši aizdomīgu un asu izteiksmi.

Šīko lietutiņu sijājošā miglīņa bija nozudusi. Debesis bija palikušas tumšas, mezdamas zemē pa retai smagai lietus lāsei, kurās vējš slīpi sita uz rokām un pret vaigu. Lietus pilieniem aizvien biežāki sāka piejaukties lielas, slapjas sniega pārslas. Uzlijušā apkala sāka kust, un zeme tika dubļaina. Kad, augstākā vietā uzejot, pēkšņs vēja grūdiens no muguras uzpūta lietu un sniegu zem platmales uz skausta, caur visu miesu, kā to sažņaugdams, izgāja ass, savādi lauзоšs smagums. Sniega slīdošais šķidrāuts tika aizvien biežāks, un zeme tika sirma. Sāka mesties krēsla, un netālais koku pudurs ap piestātņi saplūda ar debesīm.

Jā, ja negribēja nokavēt vilcienu, bija jāpasteidzas.

Kad Kalvītis otrā stacijā izkāpa no vilciena, vēl vienmēr sniga, — tagad jau pavisam kā ziemā. Stacijas lukturī blāviem lokiem apgaismoja vīzīgi lejup grimstošo pārslu netveramo milzumu, kas itkā nospieda pie zemes visus apkārtējos trokšņus un cilvēku balsis, nesdams sevī savādu svinīgu klusumu. Tomēr dzirdams bija viss, tikai itkā šaurāk, kā istabā. Viss uguņu apgaismotais laukums — dzelzceļš, perons, stacijas dārziņš — bija pārklājies ar pabiezu baltu sniega kārtu, kas pirmajā brīdī apžilbināja acis, bet, kur uzmina kāju, tūdaļ pārvērtās ūdeņainos, gurstoši dzeltenos dubļos.

Nebija auksts, bet mitrs. Stacijas dežūrants ar savu sarkano cepuri mierīgi stāvēja birstošo pārslu vidū netāl no bagāžas vagona, nogaidīdams, kamēr strādnieki izņēma sūtījumus. Konduktori pastaigājās gar vagoniem. Daži gaidītāji sastapa tos nedaudzos pasažierus, kas šē izkāpa. Vecāki cilvēki laika maiņu uzņēma vairāk no praktiskās puses, citādi pret to vienaldzīgi; jaunatne smējās un čaloja, priecīgi lūkodamies ap šo gada laiku neparastajā dabas mātes rotaļā. Tie visi vai nu gāja projām, vai stāvēja pa divi trīs kopā, atvadīdamies no tālāk braucējiem, ar kuriem, varbūt, bija sapazinušies tikai vagonā. Bet šis brīnišķais sniega bīrums bija tiešām tik skaists, ka tuvināja pat svešus. Kalvītim garām gāja jauns, slauks cilvēks, ko viņš bija ievērojis jau vagonā. Viņu sastapt bija atnākusi un tagad gāja viņam līdzās meitene tumšzilā mētelītī. Sabāzusi rokas mēteļa piedurknēs, viņa jautri čalodama skatījās jaunajam cilvēkam sejā ar to burvīgo smaīdu, kādu izvilina tik abi cilvēka lielākie prieki savā saviļņojumā: gaidu piepildīšanās un apkārtnes skaistums.

„Es esmu dusmīga,” viņa čaloja: „solījies būt mājās pavasarī, un tagad, skaties! — īsts rudens ar baltu sniedziņu...”

„Jā, jā, — pavasaris ir daža laba veca cilvēka rudens,” meiteni pakircinādams, sacīja vilciena vadītājs, iekams viņas pavadonis bija paguvījis tai ko atbildēt. Tad pielika mutei svilpi, un vilciens smagi, bet sulīgi iešņākdamiens ripoja tālāk.

Kalvītis ar savādu sevī paša aizmiršanās patiku brītiņu pavadīja abus aizejošos acīm. Tāds pats tagad varētu būt viņa pēdējais bērns, dzīvā, zilacainā Veriņa, ja viņa negulētu jau sen Dieva mierā...

Bija jau gandrīz pilnīgi tukšs, kad viņš pārnāca no otrā perona uz pirmo. Kādā citādas kārtības, ne reālā, domu un sajūtu slīdējumā viņš aizmirsas, tad atkal atjēdzās, ko viņš, šurp pārnākdams, bija gribējis. Jā, — nodot savu nesamo uzglabāšanai līdz rītam. Viņš jau tūlīt pēc vilciena atiešanas zināja, ka viņam preti nebija ieradies šovakar neviens, nedz braukšus, nedz kājām. Vagonā viņu bija pārņēmis tāds gurdenums, ka arī tagad, vēsumā, viņš savu miesu sajūta kā gandrīz ne savu paša. Saņēmis domas, viņš pārlika, vai tikai arī pašam neparaudzīt naktsmājas šepat, ap staciju augošajā miestīnā, un uz Urgām nemaz neiet. Bet vēl padomājis, viņš nolēma, ka tas tomēr nebija iespējams. Skolā (kur notika viņa dievkalpojumi) neviens no skolotājiem nedzīvoja; un no tiem arī tikai viens bija pareizticīgs, tas pats vēl neprecējies, un kur viņš kādā istabīnā piemita, to Kalvītis pat nezināja. Pārējie viņa draudzes locekļi šeit visi bija tikai trūcīgi ļautiņi, un viņš kautrējās nostādīt tos ar savu negaidīto ierašanos neveiklā stāvoklī. Viņš bija dzirdējis, ka vienā no krogiem esot arī istabas; bet kādā gaismā tas nostādītu viņa draudzi, kad rītu izrādītos, ka tās ganam bijis jāpārguļ krogā? Tā tad tomēr atlika tikai parastais gājiens uz Urgām.

Viņa dvēseli piepildīja dziļš rūgtums, viņa vientulības sajūta šovakar bija neizmērojama. Pat nodot savu nastiņu kādam no stacijas ļaudīm viņš gāja ar tik grūtu apziņu, itkā ietu atklāt svešām acīm visas savas bēdas. Šai brīdī viņš jutās tik nevarīgs un tukšinieks, ka tikko atrada sevī spēkus saņemties un ar parasto smaidu atbildēt kādu negaidītu sveicienu. Tas bija sauss pusmūža vīrietis un sveicināja Kalvīti, godbijīgi un gaži nolaizdams cepuri. Viņa acis laipni piedalījās šai sveicienā. Likās, viņi itkā gribēja kaut ko sacīt viens otram; bet vēl pēc sekundes sveicinātājs bija jau garām, pie tam lēni novērsdams arī skatienu. — „Kas tas bija?” domāja Kalvītis un nevarēja atcerēties. Varbūt kāds viņa skolnieks no seniem, seniem laikiem: viņa acis bija tāda kā atspulga no bērības atmiņām. Kalvītis, droši, bija viņam šāda atmiņa, ko lēti neaizmirst...

„Bet pieej tuvāk — un tomēr būs svešs...”

Cik savādi, ka arī uz tādiem cilvēkiem kā ārsti un mācītāji, kuŗu amats viņus tur gandrīz pastāvīgā satiksmē ar neskaitāmām gan tuvām, gan tālām sejām, liek viņiem ieskatīties visdažādākās acīs, noklausīties vissmagākos sadzīves atklājumus, — ka arī uz viņiem zināmos apstākļos pavisam nesvarīgs gadījums var atstāt neparastu iespaidu, ietekmēt ne tikai viņu domas, bet arī sajūtas.

Lai cik rūgtuma pilns — ja tā varētu šo dvēseles stāvokli apzīmēt —, pamests viens ar uzmācošos drudzi uz perona, Kalvītis arī bija, — sveši pazīstamais sveiciens, cilvēcis un cienošs, viņu itkā atžirbināja, sarūgtinājumu padarīja asāku, stingrāku un noteiktāku. Šis, varbūt, kādreiz mīļa skolnieka acis, itkā savienodamas divus vienotram tāļus Kalvīša dzīves posmus, apgaismoja šo sarūgtinājumu un parādīja viņa daudz plašākos un svarīgākos pamatus, nekā bija sīkās šī vakara un pat visu pēdējo gadu garīgās un materiālās grūtības vien. Tagad šis sarūgtinājums pamatojās un turējās saknēs Kalvītim gandrīz redzami ir viņa krūtīs, ir uz veselas cilvēka dzīves, un pat uz kaut kā vēl spožāka, vēl cēlāka un svarīgāka par viena cilvēka dzīvi. Lūk, viņš jauns, un lūk, viņš vecs, un aploka vidū rūgtuma tārpainais ābols...

„Lūk, ko es esmu sasniedzis!“ viņš domāja, iznācis jau bez sainīša no stacijas ēkas, sajuzdams atkal sevi tik reāli nevarīgu, vecu un mierīgu. Bet kaut kas tas, ar ko viņš sevī sevi aplūkoja, bija liels un gaišs. Kā šis uguņu apgaismotais krītošo sniegu ērdnais aploks gaisā visapkārt ap nabago niecību. Šajā divējādā, iekšējā un ārējā gaismā viņam uz brīdi atklājās tik spilgta būtības ceļu īstenība kā vēl nekad savā mūžā.

„Kur ceļu iesācis, tur nu man atkal tas jānobeidz,“ viņš sev sacīja, iziedams no uguņu gaismas aploka atkal apkārtnes tumsā. Bet tagad viņam tas rādījās viegli. Viņš ar visu savu iekšķīgo būtību sajuta, ka bija tai pašā vietā, kur jau reiz bijis, ka viss viņa miesīgais un reālā saprāta „es“ bija tikai simbols viņa patiesās iekšķīgās būtības ceļam.

„Tā ir,“ viņš svinīgi sev apliecināja. „Sirmgalvības un bērnības ceļi satek kopā, un tas ir vienīgais īstenais ceļš, ja ceļa vidus ir gājis caur maldiem.“ — Tagad viņš saprata, ka jau visa viņa dzīves otrā puse, visi tās sarūgtinājumi, nemierība, bezcerība, īgnums, — viss ir bijis tiekšanās ar visu dvēseles spēku atpakaļ uz šo vietu, lai taptu atkal tas pats, kas piedzimis; viss taisītais, mākslīgi veidotais, pēc svešiem paraugiem cirptais un graizītais lai tiktu sevī pārvarēts, un viņš atkal būtu tas viņš pats, kas sajuties bērnā.

Laimīgs tas, ko liktenis vadījis vienmēr pa viņa paša patiesās būtības ceļu un kas nav sevi noliedzis maldu dēļ; jo viņa dvēsele netiek saplosīta.

Kalvīša ceļš bija cilvēka cēluma ilgu ceļš. Bet citi bija saistījuši viņa paša spārnus un pāri tiem piesējuši uz viņa kamiešiem svešus.

No saules rieta līdz nakts tumsai valdījušais snigšanas rāmums bija beidzies. Vējš atkal ar jaunu sparū virpuļu virpuļiem laižīja zemi, liecī loču svaidījās ap pakalniem, vērpā sniegu ar lietu kopā irstošās grīstīs. Reizēm, smagi nošņākdami, viņš nogulās krūmos, lai nākošā brīdī, ar spalgu švīkstoņu un svilpieniem atkal mestos ceļniekam krūtīs, apvītu viņa augumu, spiestu ciešāk pie miesas slapjās drēbes un rautu nost cepuri. Ja tas neizdevās, tad uzlieca uz augšu vienu cepures malu un papūta zem tās lietu un sniegu, lai sausas nepaliktu ne ausis. Ceļš bija pārvērties viss par vienu vienīgu sniegainu dubļu palti, kas sniedzās pāri zābaku zolēm, bet aiz sniega piejaukuma, par laimi, tos tikai mērcēja, bet klāt nelīpa un nedarīja tos smagus.

Bet jo spēcīgāk plosījās daba, jo klusākas tika vētras Kalvīša dvēselē. Viņa zābaki jau bija pilni ūdens, pleci un gurni saslapuši līdz ādai; bet iešanas grūtums viņu atkal un atkal iesildīja no jauna. Dabas dzīvībā arī cilvēka dzīvībai bija jābūt rosai. Reizēm viņa miesas tvīksme bija tik liela, ka zem pielijušā apgērba viņam likās garošanai ne ūdens, bet sviedri. Domas nevilus lidoja atpakaļ līdz pat tiem laikiem, kur viņš vēl kā ganiņš bija līdzīgi juties ne vienā vien negaisā. Ainava pēc ainavas norisinājās viņa gara acu priekšā. Lūk, viņš, mazs, pavisam vēl mazs puisēns, ar koka tupelēm kājās, šādā pat sniegainā rudens slapjdraņķī tipina pāri pagalmam uz malķciirskni, stiepj mātei ūdenī pilošo žagaru klēpīti, un viņa nosalušās rociņas ir tikpat sarkanas kā mazās kājiņas. Lūk, viņš, drusku lielāks, stāv basām kājām, ar tēva svārkiem mugurā, lietus laikā jau stundām zem kuplas egles un grūtsirdīgi noraugās govīs, kas vienmuļīgi plūc pielijušo zāli, stīvas un nosalušas, izmetušas muguru ar kupri, un drīz uz viena, drīz uz otra pleca notrīsina savu stingušo ādu. Bet kad arī zem egles pēdīgi viņam nav vairs ne vilē sausumā, tad viņš piepēži izskrej pašā lietus vidū, izdzenā govīs uz vienu pusī, uz otru, un apsēdies uz akmens, domā un dūngo dziesmu par Daugavā iemestiem liepu zariem un citām tikpat slapjām, bet krāšņām lietām. Kalvītis vēl tagad redz un pat jūt šos fantāzijā skatītos ūdens piemirkušos zarus tik dzīvi, itkā dziesmas vācērnīku vietā pats celtu tos laivā.

Un taisni šāds pat sniegs ar lietu uznāca arī tai dienā, kad tēvs viņu pirmoreiz aizveda Krievkalna skolā. Ne te, Dustenājos, bet tur, viņa īstajā dzimtenē, netālu no Daugavas...

Jā, kā saliecas divi vienas rīkstes gali kopā! Sirmgalvība un

bērnība. Cik daudz Kalvītim šī nakts atgādināja! Cik maz viņš agrāk par to visu bija atcerējies!

Bet tad Kalviša atmiņā šīs ganu lietūs un sniega ainas itkā piepēži notrūka. Tik viena vēl kā dzīva parādījās viņa acu priekšā. Bet tajā nebija vairs nekā no agrāko ainu dabīgās pievilcības, tā jau bija pavisam citāda, pārāk līdzīga tām, kas vēlāk Kalviša dzīvē nebūt vairs nebija rotaļa vien. Skolotāja drošinājumu un pabalstījumu celts, puisēns tagad jau sapņo par mācītāja amatu. Nē, ne amatu: tas ir viņam kaut kas brīnišķāks, reibinošāks, svētsaldāks. Un viņš augu vasaru neatlaidīgi mācās slavu grammatiku, lūgšanas, īsu dievkalpojumu kārtību. Bet lietainās dienās, kad grāmatas nevar ganos ņemt līdz, lūk, viņš noplēš gaŗu sudrabpelēku alkšņa mizas jostu, pārkaŗ to sev pār plecu kā orāri (vispirms taŗu viņš būs diakons) un svinīgi paceŗ tās priekšējo, ap pirkstu apliekto galu plecu augstumā...

— *Vonmem*...

Var jau būt, ka Kalvītis bija priesterā pienākumam radīts. Bet cik daudz viņa paŗa sapņo un dvēseles zelta jānobirdina, jāredz, kā tas tiek samīdīts kājām un jāmīda arī pašam, iekams viņš tika cienīgs, „aksios“, uzvilkt baznīcas zelta ārējo spoŗumu!

Priekŗ viņa jau tad šīs spoŗums bija savu patieso vērtību zaudējis. Atguva atkal tikai daudz vēlāk, — ar pieradumu un simbolu īstenās nozīmes dziļāku izpratni.

Uzkāpjot kalniņā, vējŗ Kalvītim sāka sist sejā sniegu tik lipīgi, ka acu skropstas apauga ar to un acu nebija iespējams atvērt. Tagad vecais vīrs bija pavisam noguris un apstājies. Mutautiņŗ bija tik slapjš, ka pilēja, un viņŗ ar kailiem, savādi nedroŗiem un kaistoŗiem pirkstiem meklēja savu acu, itkā šie pirksti vairs neprastu taustīt. Bija tāda sajūta, itkā viņŗ netaustītu sejas ādu, bet uzliktu masku. Ar pūlēm daudzmaz attīrījis acis, viņŗ apskatījās apkārt, itkā pēc aizvēja. Bet viss rādījās tukŗŗ un klajs, tikai pa kreisi, gabaliņu atpakaŗ, caur negaisu spīdēja sārta uguntiņa. Tur bija mierīgas mājas un sausa istaba. Tagad Kalviŗa tēvs būtu labprāt bijis tur. Bet bija jāgrieŗas gabaliņu atpakaŗ, kuŗŗ tam caur tumsu rādījās lielāks nekā bija patiesībā, un viņŗ, daudzmaz attīrījis seju no lipīgā sniega, sāka atkal iet uz priekŗu. Aiz šīm mājām Urgas arī vairs nebija tāļu.

Īsās domas par sauso istabu, kuŗas gaismu viņŗ nupat bija redzējis, atsaucā viņa atmiņā citas telpas, ērtas, plaŗas un mājīgas, patīkamas un siltas lampu gaismas pilnas, ar logu aizkariem, puķēm un mazām eļļas liesmiņām svētbilŗu priekŗā kaktos. Tā bija reiz viņājusī viņa jaunību kā kaut kas gandrīz nesasniedzams.

Tā bija Dustenāju Krievkalna mācītājmāja, kurās tagad vairs nebija. Un lūk, viņš, kā jauns psalmotājs un skolotājs, dzīvo šīs mājas spārna mazā istabiņā. Tie vēl bija skaisti gadi, kad pēc semināra režīma dzīves viņš atkal reiz atelpoja kā (viņam tā bija lies) pilntiesīgs cilvēks, kam dzīve vēl daudz ko sola. Milas savādo straumju pilnu sirdi viņš nodevās savam darbam un skolēniem. Viņš nešaubījās, ka arī šī vakara laipnais sveicinātājs bija viens no tiem bērniem, ko viņš toreiz padarījis sev tuvus, bijis tiem mīlākais no skolotājiem. Viņš drīz tiek ieredzēts arī no citiem, un lūk, dzīvo jau divās istabiņās, un uz viņa galda reižu reizēm ir puķes.

Un izrādījās, ka arī visa māja nebija tik grūti iekarojama. Tiem cilvēkiem, ar kuriem viņš tagad dzīvoja, kuŗu domas pamazām kļuva arī itkā par viņa domām, priekš visa bija savs gatavs šablons. Un pamazām arī viņš sāka šī šablona nemaldībai ticēt, jo tas gluži tikpat pilnīgi ietelp iepriekš nospraustajā gaitā uz tapšanu par draudzes ganu, kā ietelpa skola un seminārs. Viņš redz, ka tas tā pieņemts, un aizvien biežāki un ilgāki vasaras novakarēs pastaigājas kopā ar vecā mācītāja Pēterā meitu. Viņš pat mīlestības neatklāj, bet tas viss risinās tālāk jau pats no sevis. Patiesībā vairāk risina citi nekā viņš pats. Un šī reize, varbūt, ir arī pirmā viņa dzīvē, kur viņš dažu nakti pavada ar nopietnām dvēseles mokām, jautājumiem un šaubām. Kā ķerdamies pie pēdējā līdzekļa (varbūt, lai viņu vismaz saprastu un lai dabūtu padomu), viņš atklāj Pēterā tēvam, ka viņam ir jau reiz bijusi (te viņš nevilus, aiz pēkšņas bailības, atkāpjas no patiesības un neslēpj, ka arī tagad vēl viņa sirds tiecas uz turieni, ka viņš padara kādu meiteni nelaimīgu), — ka viņam jau ir bijusi mīlākā, tur, dzimtenē. Bet vecais priesteris uzņem to kā nožēlotāja grēku sūdzību, svēnīgi pārkrusta viņu un piedod. Tad, kā pienākumu izpildījis, vaļīgi pasmejas un top joviāls. — „Un vēl luterāne! — ak tu, ķeceris!”, viņš nosmejas: „Nu, tagad ej, ej pie meitītiem, gan būs viss labi...”

Un arī Nadiņa, kam arī bija jau divdesmit septiņi gadi, gan ar mazliet sāpīgu, bet mīlošas līdzjūtības pilnu smaidu, šo jaunības aizraušanos ārpus pieņemtās kārtības viņam piedeva, bez neviena ļauna vārda. Būtu viņa pārmetusi, sodījusi viņu asiem vārdiem, — viņš, droši vien, būtu atzinies, ka ir necienīgs iegūt viņas roku. Bet nekas tamlīdzīgs nenotika, viss noritēja pēc labākajām tradīcijām un baznīcas kalpu cieņai piederīgā glītuma.

Un bija arī labi. Līdz ar vecā priesterā meitas roku viņš mantoja arī viņa vietu. Draudze bija priecīga. Un arī viņš pats iedzīvojās domā, ka viss labi, ka citas izejas nebija. Un pieradums ar gadiem darīja savu, un laiks viņu saaudzēja ar sievu, kā audzinā-

šana bija saaudzējusi ar baznīcu. Viņi bija kopā pārdzīvojuši tik daudz sāpju. No pieciem bērniem trīs bija miruši jaunāki par desmit gadiem, pēdējais dēls bija kritis pasaules karā, un arī vidējā meita, ko Kalvītis tomēr bija izprecinājis ģimnazijas skolotājam Rīgā, bet ne savam psalmotājam (te viņš bija izturējies pret savas sievas gribu noteikti), arī šī meita, palikusi pēc lielajām pārvērtībām Krievijā, jau ilgu gadu bija pazudusi bez ziņas — tā tad mirusi, un tagad viņi bija vieni un vientuļi, un šīs pēdējās kopīgās sāpes bija stiprākas par visām agrākajām. Kurp viņi viens bez otra vairs ietu?

Un tomēr viņi bija divi svešinieki vienā mājā. Pēc katra jauna likteņa trieciena viņi abi palika vārgāki, aizvainojamāki. Nesaskaņas un jaunas izrunāšanās atkārtojās aizvien biežāk. Katrā nopietnākā jautājumā viņu abu iekšējās pārliecības bija tik pretējas, ka Kalvītis par visu savu mūžu neatminējās nevienas vienīgas reizes, kur sieva būtu palāvusies sevi pārliecināt, — pat tur, kur viņam sava patiesība rādījās tik gaiša, cik vien kādā patiesība gaiša var būt. Velti izmēģinājies šo stāvokli grozīt, viņš nonāca pie tā, ka viņi nekad vairs nestrīdējās ne par ko citu, kā tikai par tieši materiālās dzīves jautājumiem, gluži tāpat kā zemnieki. Katrs augstāks kopīgs gara lidojums bija izslēgts.

Pirmais spēcīgais mēģinājums izraut savu garu no šīs lēnās stingšanas, nostādīt un parādīt sevi ar savu pārliecību atklāti un noteikti, kā vīram, notika 1905. gadā. Ar ko latviešu draudzes gans šajā cerību un šaubu, gaišu apvārsņu un tumšu draudu laikā varēja iet kopā, ja ne ar tautu? Varbūt ar, varbūt pat ar priestera asinīm baznīca tad tiešām tiktu arī savienota, tiktu noskalota tā svešniecība, kas vēl vienmēr gulēja šinī zemē pār viņu. Un lūk, Kalviša atmiņa redz sevi kopā ar jaunām vētrainām sejām, redz sevi sapulcēs un uzņemot — tautas garīgais vadonis tautas brīvības karotājus — pie sevis mājā. Un kad cīņa beidzas nelaimīgi, viņš slēpj pie sevis un pat baznīcā nelaimīgos bēgļus, nebaidīdamies pat vislaunākā. Un kādu dienu viņam tiešām jāpazūd, jādodas ceļojumā, no kuŗa viņš vairs nekad necer atgriezties dzimtenē. Pret sievas pārmetumiem un lūgumiem viņš paliek ciets kā akmens. Viņš domā jau savu likteni izšķirtu.

Bet, lūk, — viss atkal norimst. Vecā vara top vēl stiprāka. Un iznāk atkal tas, kam pēc tradīcijām jāiznāk. Baznīca nedrīkst atzīt, ka viens no viņas kalpiem ir ar savu gribu no viņas atraisījies, — un Kalvītis ir atkal viņas atpakaļ uzņemts dēls un drīz atkal arī Dustenājos. Un nekas nav pārmainījies, nekas nava pret šablonu. Tik viņš ir slimīgāks, vārgāks un klusāks.

Otrs lielākais sevis atsvabināšanas mēģinājums ir jaunā lielā nojauta par vienoto baznīcu, par mīlestības un sadraudzības garu starp visiem. Tagad, pēc gadiem, viņš redz, ka tas ir bijis arī viņa draudzes un baznīcas glābšanas mēģinājums. Un tomēr arī tas ir izsīcis smiltis. Viņa draudzeirst, un viņš ir atkal še, tas pats, kas bijis bērnībā. Kā šonākt pavasaris sastopas ar rudenī, tā viņa dzīves lokā ir satecējusi viņa bērnība ar sirmgalvību.

Viņš bija nonācis pie Urgām .

Augu nakti viņš pavadīja karstumā un murgos. Drīz viņš redzēja sevi par priesteri, drīz par ganuzēnu, drīz par pravieti. Otrā rītā viņš tomēr atmodās spirtāks. Ārā spīdēja spilgta pavasara saule. Ne ar vienu vaibstu viņš nenodeva, ka arī šorīt viņam ir grūti, ka galva reibst. Viņam šodien tomēr gribējās atkal svinēt leiturģiju, un kaut arī tikai pieciem draudzes locekļiem. Varbūt viņam to gribējās tik stipri taisni tāpēc, lai ar to vēl lieku reizi varētu pierādīt baznīcas vadoņiem, ka viņa baznīca uz tiem vecajiem pamatiem, kādus viņi centās atkal nostiprināt, tomēr reiz sabruks kā tautai tālākā un svešākā.

Ļaudis vēlāk teica, ka tik skaisti kalpojīs un runājis vecais Kalviša tēvs vēl nekad neesot kā šinī dienā.

Mājās pārvests gandrīz bez atmaņas, viņš saslima ar tīfu. Ārsts deva pat cerības, ka viņš izturēsot. Kādu nakti viņš jutās arī labāk. Sieva gulēja tepat, bet pieņemtā kopēja otrā istabā, gatava uz kundzes saucienu uzcelties. Pusmurgos Kalvītis pacēla un apskatīja savas rokas, izstaipīja kājas. Tad piecēlās un lēni apgērbās, reižu reižēm sagumdams. Istabu apgaismoja vienīgi eļļas lampiņa pie svētbildes. Viņš to paņēma rokā, tad uzmeklēja altāra iekšas atslēgu un devās uz baznīcu. Viņā skatā bija kaut kas mēnešsērdzīgs un tomēr ciets un noteikts. Pa paradumam viņš bijīgi pārkrustījās pret altāri, atvēra valdnieka durvis un nokāpa pa kāpēm. Tagad gaiši bija noprotams, ka viņš grib baznīcu aizdedzināt. Viņš pievilka pie klira mergām galdiņu, sakrāva uz tā visu, kas tuvumā bija degošs, un visu kopā aplēja ar baznīcas eļļu, itkā tā būtu petroleja, un paņēma atkal degošo lampiņu.

Tad piepēži viņš atjēdzās. Viņa augums viss pieļima un skatiens skumīgi lūkojās uz visu padarīto. Tad viņš atgāja un apsēdās uz altāra kāpnēm.

„Tas būtu tikai mulķīgs puikas joks,” viņš pēdīgi sacīja. „Kauns, kauns, Kalvīt, kauns!” Un viņš pārlaida skatus pār tumšajiem spriešļiem.

„Jeb es gribēju sadedzināt savu svešniecisko dzīves gājumu? Bet dzīve arī tā jau ir sadegusi un izdzēsta šīs nakts vētrā...”

Viņam likās, ka viņa gājiens pa nakti ir noticis tikai nupat; tikai nevarēja atminēties, kādā ceļā nokļuvis atkal mājās.

„Kauns, Kalvīt, kauns!..“

„Un būtu arī veltīgi. Tā sabruks pati no sevis, kad izirs draudze. Un tā draudze, kas nav savu ganu lielākās rūpes, ir jau izirusi...“

Rītā Kalvīti atrada gulošu altāra durvju priekšā uz noberztā, caurumainā tepiķa. Viņš gulēja uz sāniem, plaukstas iespiedis starp sarautiem ceļiem, kā gana puisēns mēdz iemigt miglainā laikā pļavmalā. Viņš bija miris.

Pēteris Ērmanis

Nevienādie

*Kā alksnis pielījis es drūms, —
Tu smejojot acis cel.
Mums abiem gājums grūts un kļūms;
Kur tu sev prieku smel?*

*„Mans draugs, es tumsā redzīga,
Man lietū saule list,
Man dvēsele tik dedzīga,
Ka bēdas kūst un klist.“*

*Kā skaliņš, iedegts kupenā,
Tavs prieks man, jaukā, šķiet;
Prieks dziest — un tumsas mūžībā
Mums nolemts visiem iet.*

*„No gaismas jauna gaisma dzimst,
No tumsas — itnekas;
Tā lēnām sevī nīkst un grimst,
Nav tumsai mūžības.“*

*Pēc mums kā kāras ķetnas tveš,
Kā lokā mūs grib slēgt.
No alām pūķi rīkles veš, —
Ne uzveikt tos, ne bēgt.*

*„Tavs pirmais smaids, kas nāks no sirds,
Tas biedus projām trieks.
Tam velti nāves saltums nīrdz,
Kam dzīvē blāzmo prieks.“*

Aida Niedra

Avots

*Kā klusi, čalojoši zvani dziedāja gaišās straumes;
Es nācu gar krastu un domāju par tevi.
Es smējos un iemērcu pirkstus gaišajā sudrabā,
Es smējos un gribēju nedomāt par tevi.
Zaļi sūnaini akmeņi bija avota malā, un es apsēdos uz tiem;
Un lūk, klausoties maigajā troksnī, es atkal redzēju savā priekšā
tavu smaidošo muti. . .*

Aida Niedra

Meži

*Klusi sapņo meži, un nesaredzami ceļi nes stirnu biklos kāju
pieskārienus;
Klusi sapņo meži. Mēneši skūpstas asins sarkanās rudens zāles, un
rasas sudrabs pret zilo gaismu mirdz kā gliemežu pārles;
Rudeņu naktis dziļos mežos ir kā kāda skumja, neapklusināma
dziedātāja dziesmas;
Rudeņu naktis smaržo kā vīna kausi svešnieku dzīrēs, kad neviens
nepazīst draugus —
Klusi sapņo tāli meži, un viņu sapņus atnes man naktis, un es
atceros viņus,
Egļu mežus, kas slēpj sevī vientuļu cilvēku budas, šaurus ceļus ar
zvēru kāju viegliem pieskārieniem. . .*

TRĪS LAIMES

Romāns no latvju aizvēstures
(Beigas)

Divdesmit trešā nodaļa

Uguns

Mairai atriebās kaušanās, kas no sākuma tai patika kā Dēklas tumšais vilinājums. Arvien asāk tā sajuta ar verdošu darvu aplieto vaidus un mokas, arvien nepanesamāka kļuva mūžīgā slepkavošana, kas notika tur lejā un ko tā labi redzēja pa tornišu lūkām un sētas šķirbām. Visi viņai mīļie un laipnie cilvēki kļuva par mežonīgiem zvēriem, kas tīkoja iznīcināt cits citu. Karš pie tam plosījās itkā viņas dēļ, un viņai bija jānes atbildība par to. Kā lai viņa izbeidz neprātīgās un nevajadzīgās cīņas? Viņa gribēja, lai aizstāvji atstāj pili. Lai tos ātrāk pamudinātu uz izbrukumu, viņa jau no rīta, izsniedzama karotājiem ēdienu, teica, ka pārtikas pagrabos sākot trūkt, ka pavisam vairs neesot dzeramā. Par zīmi, ka pati grib kļūt no pils ārā, viņa atkal tāpat kā pirmajā dienā ietērpās pilnīgās kaujas bruņās un karavīra tērpā, uzlikdama uz krāšņajiem matiem bruņu cepuri un paņemdama savā rokā vieglo aso zobenu, lepna un valdnieciska tā stāvēja savu karavīru priekšā kā pati kara Laime. Taču Jūdzons vēl kavējās, jo kaut gan aplencēji šodien izturējās diezgan mierīgi un glēvi, tomēr — kad parādīsies Maira no pils, tie bruks tai virsū ar visu varu un apdraudēs tās dzīvību, par kuru bajārs bij atbildīgs. Tikai tad, kad sāka krist ugunīgie pulķi pils sētā, kad aizdegās daži darvas spaiņi, sāka kūpēt un gruzdēt vietām sienas un jumts, kad liesmas katru mirkli varēja izšauties, kad vienkāršie aizstāvji palika nemierīgi un bēga nost no lūkām, kurās lidoja uguns vīšķi, — Jūdzons bija ar mieru mēģināt izlaušanos no aplenktā cietokšņa. Maira viņu uz to neatlaidīgi skubināja, teikdama, ka īsti vīri nepaliek aplenktā mājā un neiet bojā bez cīņas, un tā bikstīja bajāra patmiltību. Aizstāvji nu salasījās pie lielajiem pils vārtiem, ar ieročiem rokās, un Maira nostājās tiem aiz muguras, itkā gribēdama būt drošībā, bet patiesībā tai prātā bija mazs viltus. Kad kņada un sajukums aplencēju rindās sakarā ar Tilviķa pēkšņo parādīšanos sasniedza augstāko pakāpi, un tie tur lejā vairs lāga nevarēja uzmanīt pili ielenktos, tad Jūdzons spēji atdarīja vārtus un drāzās ar savu pulku ārā. Tas notika vienā mirkli un gandrīz reizē ar Tilviķa nāves dūrienu Madaram. Maira pati ar savu roku izstūma pēdējos drūzmējošos karavīrus pa vārtiem un uzsauca tiem:

"Gandrīz aizmirsu bērnu pili, — es ieskriešu pēc tā un tūlī nāksu!"

Tā bija viņas viltība, jo bērnu jau naktī aiznesa Rienis, taču to neviens nebija redzējis, un tāpēc drīz pēc šiem notikumiem izplatījās tautā nostāsts, ka vaidelote palikusi pili kopā ar savu bērnu. Pateikusi šos pēdējos vārdus, kuŗus šai saulē kāds cilvēks no viņas dzirdēja, viņa tūlī veikli aizcirta smagos vārtus un aizšāva ar visiem stiprajiem ozola bīdekļiem. Karotāji jau neskatījās atpakaļ.

Nu viņa bija atkal viena savā mājoklī, brīva no kara, cīņām, posta, varonības, Dēklas vilinājumiem, brīva no vaidiem, apdegušām gaļaini smaržojošām miesām, ievainotiem, sadragātiem, sadurtiem ķermeņiem. Atkal ap viņu dūks un plūdis dievišķīgas būtnes, saulainā Laima būs viņas vadone, — nē, drīzāk tumši vizošā Kārta, jo viss palika nesasniegts viņas mūžā. Visi viņas mīļie bija projām: Rienis, bērns, palika tikai dzirkstoša vientulība.

Viņa nodzēsa gruzdošus, pils gaitenī iekritušus pulkus, aplaistīja viegli sienas ar ūdeni, pils vēl nesvila, vismaz nekas tāds nebija manāms, tikai ārā atjaunojās kauja ar ārkārtīgu niknumu. Tur beidzot visas ģintis sagāja kopkautiņā, nežēlīgā, iznīcinošā, izbrukušais Jūdzons iekrita puragaiļos, tie savukārt, atjēgušies no pārsteiguma, sadusmoti par abu virsaišu — tēva un dēla — necerēti ātro nāvi, maitāja Tilviķa mazo pulciņu. Tūtars, sakārtojis savus karavīrus pēc Lūjāna sagraujošā uzbrukuma, spiedās atkal pie kalna klāt; sekodams Madara priekšzīmei, viņš centās pili aizdedzināt un iekļuva niknā šautru kaujā ar runteniešiem. Karš trakoja visapkārt pilij kā pati viņojošā asiņainā dzīvības jūra, tak pašā pili nu atkal valdīja klusums un miers kā viņas dienās pirms nelaimīgā kara. Kur vēl šorīt bija kladzējuši karavīru zābaki, un švīkstējuši šķēpi un cirvi, tur tagad tikai mēmi mirkli aizsteidzās, un āra atbalsis atskanēja tumši un dobji kā neskaidras vēstis no citas pasaules.

Maira, iegājusi istabās, aizšāva, aizbīdīja cieši visas durvis aiz sevis, tad apskatījās, novilka no sevis kara tērpu, kas grauza maigo miesu, novilka bronzas stīdziņām caurausto bruņu kreklu, noņēma ķiveri no gaišajiem matiem, kas atkal atraisījušies izplūda brīvi pār bālajiem kreklainiem pleciem, viņa atkal gribēja sajusties viegla, nenomākta, iededza divžuburainā svečturī vaska sveces kā sarkanbaltus ābeļu ziedus, apņēma ap augumu smalku, vaļīgu uzvalku, kuŗā tā sajūtās svabadi un jauki, jo tas bija austeris no baltas baltas mīkstas avju vilnas, un malas izrakstītas krāsainiem dzīpariņiem, tas bija viņas vaidelotes apģērbs, ko tā bija pagatavojusi viena pati klusos brīžos, bet nu jau viss bija garām, viss nesasniegts, un palika vienīgi Kārtas nemitīgā, kvēlo-

jošām ozologlēm līdzīga kārsināšana. Postošs viesulis bija gājis pār viņas dvēseli divas dienas, kad karš viņu pilnīgi bija aizrāvis kaujas kārē, kad viņa bija dēkaini degusi atriebības dziņā, kad zobens pats bija piestrāvojis rokā ar viņas pašas gribu. Cīnīties un uzvarēt bija bijusi viņas griba, tomēr arī tad viņa bija jutusies atdalīta no citiem gaišiem un smaīdošiem karotājiem, tāpat kā bērnībā bija šķitusi sevi esam apdārzā, aiz kuŗa stingri novilktām svēdrām aizritēja karš un tēlu pasaules dzīve. Asinīgi viņa neieauga kara trosmā, nekļuva par Dēklas aplaimotu cīnītāju. Un agri cēlās viņas pretība pret asinsliešanu, pret daiļo un saskanīgo miesu bojāšanu ar dzelzi un uguni. Viņa bija jutusi, kā cieš Tūtars un Madara ļaudis, kam pārvēlās akmeņi pār galvu, kam degoša darva noplaucēja ādu, nekad vairs nesaldzīstošu un neatjaunojošos, viņa bija jutusi asmeni iespiežamies sev sānos tad, kad svešais, bārdainais, varenī dūšīgais virsaitis straujā dzīšanas tieksmē uzgrūdās uz tūtariēšu šķēpiem, visu to viņa juta, taču tieši nekā nevarēja palīdzēt, jo ap viņu bija pasaules atsevišķo būtnu apdārzs, neredzama siena. Nu viņa pārtrauca cīņu, kas bija sāкта, pēc visu ļaužu atzinuma, vienīgi viņas dēļ, taču kauja vēl turpinājās, uzvaras prieka un nāves vaidu saucieni atdīma līdz šejieni, tikai viņa viena pati bija izrāvusies no burzas, bēgusi, atstājusi, iegrūdusi biedrus, savus uztīcamos aizstāvjus, šķēpu un zobenu asmeņos, šautru krusā. Viņa nemācēja tā darīt, lai arī citi tiktu pie miera. Vai lai viņa parādās karaspēkiem un dodas to rokās, kas viņas dēļ kāvās ar tādu niknumu? Viņa saprata, ka ar to neizbeigtos naid, tikai vēl vairāk sakarstu kaislības. Viņa visa vēl šķita nemieru, meklējumu, Dēklas vilņojumu, neklusušu vilinājumu pilna, dvēsele kā liels ezers, kuŗa ūdeņi varēnu vēju sadzīti vilņu kalnos un nevar rimties, nevar rimties, kaut gaisos jau iestāties klusums un miers. Viņa aizspieda ausis, lai nedzirdētu kara troksni, taču tad viņš dobji dimdēja vēl varenāk pašas asinīs. Viņa pārgāja uz citu telpu, ciešāk ieslēgtu sienās. Tur vēl stāvēja bērna šūpulis, balti paladziņi, sagšinas, kur ietīts tas vēl vakar bija gulējis, vēl varēja pakustināt līksti, un šūpulis vēzējās augšup, lejup gandrīz tā, itkā viņā būtu maza būtne, laimīga par pašūpošanu, taču tur nedusēja neviens. Vai Rieni izdevās iznest bērnu dzīvu, veselu caur ienaidnieka rindām, un kādās rokās viņš to nodeva? Viņš nebija vairs atgriezies atpakaļ, viņa nekā nezināja par sava mazā likteni, viņa bija tikai redzējusi Rieni jau piedalāmies kaujās ar niknumu un dūšu, kas viņai vēl vairāk tagad derdzās tāpēc, ka Renis citādi bija maigs un glāsains. Taču, ko tur varēja darīt? Reizēm cilvēkos iegāja savāds gars, īznira virspusē līdz tam nejaustas īpašības, arī viņa pati sevi bieži vien nepazīna, sevi vai-

rāk nekā citus. Uzlūkojot istabas, kur viņa mita ar savām domām, asi dzeloņi sadūrās tai sirdī. Viņa bija viena. Nu viņa saprata, ko šis vārds, bez parastās brīvības izjūtas, vēl var nozīmēt. Tā nebija kārotā svabadība, bet mocošu nepiepildītu vēlējumu vientulība. Tā likās, nupat viņai bijušas pilnas rokas ar cilvēcisku laimi, dzīvas mīlošas būtnes bija elpojušas tai blakus, piederējušas tai pavisam un ņēmušas no tās visu, tagad tās bija nozudušas, nozudušas uz nekad neatgriešanos, bija palicis tukšums, liels, milzīgs, tikpat dzirkstošs kā tālajos rītos, kad viņa viena atmodās pili. Tukšums ilgaini sūca dvēseli, viņa briesmīgi izjuta visa sava mūža nepiepildījumu un laimes slāpes. Kur laime bija? Vai patiesībā nebija tikai Kārta, tumši vizošā, un Laima, saulainā, piepildošā, nekur atrodama? Tā tad viņa bija kalpojusi viltus dievieteī, ziedojusi, sacerējusi dziesmas, uzturējusi — tagad jau izdzisušo — mūžīgo uguni, kas izplēn līdz ar dzīvi. Vai mūžu lēmēja nebija tikai akla notikumu savērpēja, ne labvēlīga, gādīga cilvēka maldīgo soļu vadītāja? Šaubas un nemiers plosīja Mairu, saulainās Laimas vaideloti, viņa nezināja kur dēties no pasaules tukšuma un ilgām. Laime iztecēja no rokām kā vieglas ezera smiltis. Ne sārtā, mīlā Rieņa vairs, ne dzīves ar viņu, ne maigā bērna, ne sirmā gudrā tēva, kas vienīgais viņu saprastu šai brīdī. Nav vairs pie viņas Tilviņa ar dziļi kvēlām acīm zem sirmiem skropstiem, ne Tūtara, Madāra, viņas dedzīgo precinieku, kas viņu nolaupīt gribēja un pat nolaupīja, ne klusā uzticamā Jūdzona. Tie visi bija asiņainā kautiņā cits ar citu. Kaut tikai viens būtu ar viņu šai brīdī, — arī tad jau būtu daudz.

Tad viņa pasmaidīja pati par sevi, par savu kurnēšanu un vēlēšanām, gluži aplamām un nedibinātām. Ne Laima vainīga viņas kļūmās, bet viņa pati. Pati sirdīgi un stūrgalvīgi visu laiku aizstāvēja savu brīvību, atraidīja visus, arī Rieni, kaut gan viņš tik stipri gribēja palikt ar viņu un dzīvot mūžu kopā. Viņa aizdeva bērnu tik viegli projām itkā tas tikai pāris nedēļas atpakaļ nebūtu atdalījies no viņas pašas, Laimai palīdzot. Ar tēvu tā bija runājusi tik reti, itkā tas būtu no tālas malas atbraucis svešinieks, mulķīgs sauleskoka meklētājs. Nupat viņa izstūma vienaldzīgi, gandrīz ar naidu uzticīgos aizstāvjus laukā, aizcirta un aizbultēja vārtus aiz tiem. Viņa vairījās un atvairīja no sevis cilvēkus, mīlēja par visu vairāk brīvību un vientulību, kas tai šķita svētuma, dziļu domu un salduma pilna, viņa gribēja būt par sevi, nošķirta, lepna, lai neviens no ārienes nedrīkstētu ieskatīties viņas dzīvē. Tālab jau viņa bija uzcēlusi šo pili, lai būtu neatkarīga, savrūpa, neviena netraucēta. Pils bija viņas lepnuma mājoklis, reizē brīvība un cietums, apdārzs, kas noslēdza viņu no asiņīgās, vienkāršās darbīgo cilvēku pasaules, no mežu un lauku

ļaudīm, ar kuriem tā negribēja biedroties, aplam gīzdama sevi augstāku esam nekā viņi. Nē, laipnā dieviete pavisam nebija vainīga, ka Maira palikusi tukšām rokām, nepiepildīta un neapmierināta cilvēciskā daļā. Gluži otrādi, laipnā dieviete bija darījusi visu, lai viņai būtu pilna un laimīga dzīve un devīgi tai piešķīrusi savas dāvas, likusi strāvēt tik daudz mīlestības uz savu balto vaideloti, kas visas laimes dāvanas bija nicīgi atmetusi. Tak arī Maira pati nebija gluži vainīga, ka Laima viņu tādu bija laidusi pasaulē, neapmierināmu un ilgainu, sauleskoka meklētāju.

Viņa atkal iedegās siltumā un sirsnībā pret augsto dievieti. Viņa iegāja tās istabā, pils visslepenākā telpā, kur dzirkstainais klusums valdīja mūžīgs un netraucēts, kur āra nikno kauju dārdi caur biezo drānu kļokām atskanēja kā tikko manāma šalka. Tur viņa pazemīgi nolieca gaišmataino lepno galvu, noslīga ceļos pār mēļām zvaigžņu segām pārklāto lāviņu un runāja tā:

„Laima gaišā un saulainā, liec man šai pēdējā manā dienā iemīlēt visu tavu laisto pasauli, liec man atmest manu vientuļo lepnumu, sakust ar tavu zāli, ar taviem kokiem, ar taviem zvēriem un putniem, ar taviem cilvēkiem.

Laima vismīlā, es esmu pārāk viena un atšķirta, cilvēks ir viens, es nezinu ceļa, kā man kļūt vienotai ar visu, tu vienīgā vari man šo ceļu parādīt.

Laima skumjā, grūti ir būt vienai, vēl grūtāk būt ar daudziem, ja viņu starpā plosās naidis un kaņš, māci mani būt labai un taisnai pret visiem.

Laima augstā, esi ar mani šai pēdējā manā mīrkli, lielā, varenā, nelauj man grīmt drēgnajā Zemes mātes klēpī, paceļ mani vieglās un gaišās liesmās, aiznes manu nemierīgo karsto veli savā gaismas pilī, kur nomirušie mīt, klusi un pelēki gaidīdami jaunu atdzimšanu.

Laima tuvā, esi ar mani.”

Pēc runas tuvajai Laimai viņa palika ilgi saknupušā stāvoklī, un Kārtas kārsinātā, Dēklas budinātā sirdī iestājās miers. Viņa nedzirdēja vairs kara troksni, ko klusināja sienas un biežās segas, nejuta trauksmīgās dzīņas, skumjās ilgas, ne arī savu vainu pasaules postā. Viņa nolaidās kā zilganā caurspīdīgā gaisa dzelmē, visa pasaule tai šķita kā tāls, tikko viežams sapnis. Lietas, kas kādreiz šķita pati cietā, nesagraujamā īstenība, lietas, ar kurām bija diendienā jādzīvo kā ar sev līdzīgām, tās nu pēkšņi kļuva nedrošas, bālgani slidošas, apšaubāmas, vieglas kā mākonīši, kas aizpeld gaisos un turpat acu priekšā izkūst un savienojās ar zilgmi. Dīvaini māņi tapa redzamais un taustāmais, toties atvērās dziļāka, šķietami patiesāka esība, lietu būtība tiešā, neda-

lītā skatīšanā. Šis dīvainais sapnis itkā iesūcās visā esošā, tapa par daļu no visa, Maira šai sapnī izjuta to, ko izjūt koks, kad tam pieskaras cilvēks, kustonis vai spožs asmens, izjuta augstākā nekā piecu maņu jausmā vismazākā smilšu grauda sastāvu zemes kārtā, izmanīja akmeņu cietās iekšienes ilgstošo pastāvēšanu un lēnās maiņas. Sapnis vienā aplokā apvienoja pagājušo, tagadējo un nākošo dzīvi, kamēr Maira gulēja nekustīgi uz vietas, nokritusi pār mēļām segām pārklāto lāviņu, atrāvusies no nikno kautiņu īstenības.

Pēkšņi vieglas vēdas kā bezdelīgu slaiko spārnu vēcieni, patīkama vēsma ieplūda Laimas istabā. Mairai notrīsēja dzīslas, laimīgas šalkas pārņēma miesu, visa būtne rāvās laukā, lai taptu lielāka, bezgalīgāka, sakustu ar visu pasauli un vispirms ar to dievieti, kas šķita vēsmaini ienākusi istabā. Jo kaut gan Maira bija brīnumaini iepriecināta par dziļākās apslēptās lietu būtības atvēršanos dīvainskaidrajā skatījumā, tomēr viņa mīlēja ne izplūdušo, visur vienādo pirmbūtnību, bet tos tiešos veidolus, kurus varēja tvert un apkampt rokām, glāstīt acīm, dzirdēt ausīm, kad viņi sasizdamies skanēja, taustīt. Dīvainās aizmūžu šalkas tā uzlēca kājās, skatījās visapkārt šaurajā Laimas istabā, sirds sīta ātri un skaļi. Vai beidzot mūžu lēmēja pati būtu atnākusi? Tik ilgi viņa to bija gaidījusi, saukusi, sacerēdama dziesmas, teikas un runas, lolojusi to savās domās, bet vienmēr tā bija parādījusies tikai kā netverams veidols cilvēka mūža likumībai, vai, šaubu brīžos, pat tikai kā iedomu, vaļīgu ieceru tēls, — vai nu viņa pati būtu klāt kā redzama manāma būtne, lai tā apliecinātu savu nenoliedzamo esamību? Maira gandrīz vai noreiba saldā jausmā, taču istabā neviena nebija, tik baltās vilnaines gar sienām itkā viegli kustējās, Laimai veltītie sakaltušie vaiņagi, kā neredzama vēja skurināti, klusi, tikko manāmi čaukstēja, no āra reizēm caur sienām tumši atdunēja spēcīgi triecieni, kā jauktu un ārdītu pili — tūr joprojām kāvās smagām vālēm un asiem zobeniem. Neviena nebija, tak Maira atcerējās savu nulējo iegrimšanu zilganā gaisa dzelmē un pieplūda ar paļāvību, ka viss parādīsies savā laikā.

Tad viņa nodrebēja no spēcīga grāvienu ārā, itkā karotājs milzis būtu dusmīgi ietriecis savu vāli kalna sānos, un zeme un pils sagrīlotos līdz pamatiem. No šī skarbā īstenības atgādinājuma viņa nesabijās, tik sāka klausīties uz to, kas notika ārā. Skarbā, pārgalvīgā vīru kauja plosījās joprojām, un to vadīja, likās, pats Jods, taču viņas dunoņa bija dzirdama ļoti neskaidri, tumši, tāli. Toties jau labu brīdi skanēja savāda sprakstēšana aiz sienām, tepat tuvumā, un tāda kā deguma, dūmu smaka spiedās iekšā. Gaisa kļuva karsts. Viegļu spārnu vēdas pārvērtās par svelmīgu liesmiņu lipināšanos. Maira piecēlās no lāviņas, at-

vēra Laimas istabas durvis un izgāja laukā, lai pārliecinātos, kas īsti notiek. Priekšistabā vēl stiprāk sprakstēšana bija dzirdama, vēl asāk saožama dūmu smaka. Maira, to neievērodama, izgāja gaitenī, no kurienes kāpes veda uz pils jumtu, uz mūžīgās uguns klāstu. Gaitenis bija pilns dūmu. Mairu pārņēma bažas. Viņa atgrūda āra durvis. Sētā kūpēja aizdegušies darvas spaiņi, kaut kur dega arī koks vai sienas ar liesmu, jo sprakstēja nepārprotami skaidri.

Taču tūlīņ viņa vēl neiedomāja, ka pils deg, jo šaipus sētas vēl bija palikuši kuņģiem ugunskuri pēc tam, kad Jūdzons ar kareivjiem bija izlauzies no pils un pārgājis lauka kaujā. Maira šai brīdī nedomāja ne par uguns, ne kaŗa briesmām, vienīgi par to, ka Laima viņu saukusi, ka jāpakur mūžīgā uguns. Viņa kāpa pa kāpēm uz augšu caur bieziem dūmiem, kas rūga no zemes, no gruzdošām grīdām un sienām, no darvas spaiņiem un pulķiem, ko Tūtara kareivji centīgi svieda uz pili, mēģinādami ar garās jaikstīnās iesietām lāpām aizdedzināt stipro svētnīcas cietoksni, jo nu jau viņus šai darbā neviens netraucēja. Pa lūku, kas bija palikusi valā, nokāpjot pirmīņ pēdējam sargam, krita ugunīgie vīšķi, un Maira pa to pašu uzlīda augšā.

Pār pils jumtu plīvoja dūmi. Diena bija īsti silta. Pūta tik maigi, mīlīgi vēji, ka sniegs kalnos kusa acīm redzot. Klajumā gulēja kaujās kritušo līķi. Ezers sāka piepūsties. Āliņģis, kur vakar bija pazudis pulks puragaiļu, plētās arvien lielāks, tumša svītra tuvojās krastiem, no kuŗa arī atdalījās ledus. Kauja vēl turpinājās. Runtenieši kopā ar Jūdzona stupliešiem nikni mācās virsū puragaiļiem, kas, palikuši bez vadoniem, vairs tikai vāji pretojās, nekārtībā atkāpdamies gar ezera dienvidus galu kalnos uz savu novadu. Trencēju priekšgalā jāja Rīenis un kopā ar labiem strēlniekiem apšaudīja bēgošos. Tilviķis tā bija aizrāvis vajāšanā, ka ar savu plato vīkšēja zobenu ielauzās pašā puragaiļu barā, garš, sauss, kaulainai nāvei līdzīgs, spīguļojošām veča acīm; no viņa visi baidījās, un neviens viņu neiedrošinājās aiztikt pēc tam, kad viņš tik viegli bija nokāvis Zalānu ar dēlu. Tūtarieši pa tam ar savu vadoni gluži mierīgi atkal apsēda pili, lai gan tanī nebija vairs neviena aizstāvja, un centās to aizdedzināt.

Maira visu redzēja no augstā pils jumta, — bez sargiem, viena, — redzēja liķus dusam uz pelēkā sniega vai atkusušiem zemes plankumiem, riebīgas maitas ar šķēpiem krūtīs un šautrām, kas izdzēsušas dzīvību. Zeme bija pilna nāves, Zemes māte guva bagātus ziedus, viņas miesas kļuva treknas no asinīm, cilvēku ķermeņiem un nāves sviedriem. Maira piegāja pie izdzisušās svētguns, parušināja pelnus akmens iedobumā, kur vēl bija dažas sarkanas ogles, tā tad uguns vēl nebija pilnīgi iztecējusi. Viņa

paņēma sausus skalus no sardzes namiņa un iepūta liesmu no jauna. Uzkrāujot ozola malku, drīz tā dega ar agrāko spožumu, taču nebija vairs nevienam vajadzīga. Gandrīz tai pašā brīdī uguns apņēma pili. Baltā vaidelote stāvēja starp liesmām un dūmiem savu apkarotāju un aizstāvju priekšā. Ieraugot viņu, sapulcējās visi atkal ap pili. Atgriezās iekaisušie vajātāji un vajātie, stāvēja mierā, nolaistiem ieročiem, noskatījās, kā vaidelote ziedoja sevi liesmās, izpirkdama visus savus pārkāpumus un lepnumu.

Augstāk un augstāk šāvās sarkan'dzeltēnās liesmu buras. Dūmu mutuļi reizēm ietina, reizēm atklāja balto vaideloti. Viņu neviens vairs nevarēja glābt, ne arī viņa pati nokļūt lejā. Pils dega.

Liesmas šalca. Viņa stāvēja viena, bez bailēm, ar savādu aizsaules liksmību sirdī. Viņai nekā nebija žēl, tomēr viņa ar visu būtni izjuta nenasniegto, ilgoto, zemesskaisto, kas bija viņu valdzinājis, izjuta asā atcerē mīlestību uz gaišo, sārto mežoni Rieni, savu tieksmi iegūt un pārvaldīt klajumu, visus nodomus, kas palika nu neizvesti: Laimas daudzīnāšanā apvienotas ciltis, kopējas svētbirzis un miermīlīgus ziedokļus, ap kuriem sadraudzīgā vienprātībā pulcētos arāju tauta. Tas nu vairs nebija nekas. Naidis bija bijis stiprāks par laimi un mīlestību. Nu baltajai vaidelotei stāvēja klāt trešā mūžu lēmēja Kārta, valdniece ar bālu vaigu, skumjiem itkā ilgās izdegušiem vaibstiem, taču nekas vairs nesāpēja, nekas nemāja un neaicināja, bija tikai sērīgs vientulīgs plašums, bezgalīgs, neaptverams. Arī Kārta nu laba, draudzīga un maiga bija pret jaunavu, un uguns kurējās, lai aiznestu savas sargātājas pelnus mūžībā.

Liesmas šalca, sprakstēja, nākdamas pa jumta malu tuvāk, apņemdamas šaujamos tornišus. Viņu šaudīgos, mainīgos veidolos Mairai pazibēja Dēklas nemiērīgais tēls, kustīgs, rosīgs, skrejošs. Otrā mūža lēmēja bija iemiesota ugunī, Dēkla pati bija uguns, tā mūžam dzīvā, nerimstošā, kas piestrāvoja lietas un cilvēkus ar trauksmi, nemiēru, meklēšanu. Šais pēdējos mirkļos arī Dēkla bija labvēlīga Mairai, patstāvīgu ceļu gājējai un klusai nemierniecei. Mairas sacelšanās pret apkārtni, cīņu un medību prieks bija Dēklai rada. Un viņa liksmoja Dēklas liesmām pretim: tās viņu izglābs no Zemes mātes vēsām smiltīm, no trūdu likteņa, tās viņu sajauks ar gaisu, gaismu, zilgmi un sauli.

Liesmas nāca tuvāk, tvēra viņas slaiko stāvu, balto tērpu. Šai brīdī viņa atkal izjuta bezgalīgo vienbūtību ar visām lietām, ar visu, kas bijis, ir un būs, neizteicama laimība ieplūda viņā, pārņēma viņu līdz pēdējai un dziļākai stiegrai, saviļņoja ar tādu karstu un svešādu spēku, ka viņa aizmirsas sāpes, vientulību, žēlas pēc

nesasniegtā, kā arī reiz bijušā, jutās pilnīgi un cieši vienota ar plašo pasauli, kur notika nīknaš kaujas. Viņa juta atveŗamies un asiņojam karavīru rētas zem zobenu asmeņiem, sašķīstam galvas zem vāļu triecieniem, mirušas miesas, plecus un gurnus paliekam tumši zilus, redzēja Rieni, Tūtaru, veco Tilviķi cīnāties, pasaule stāvēja vaļā, apdārs bija kritis, Maira varēja skatīties lietu iekšienē un cilvēku sirdī kā savā pašas dvēselē. Kaut gan viņa redzēja postu un naidu klajumā, asiņojošas brūces un nāvīgus cirtienus, tomēr pati bija pilna laimes, jo nāve un karš aizņēma ne īstāko cilvēku būtību, ko nevarēja ne sacirst, ne ievainot, nedz iznīcināt, bet tikai pārejošo ārējo čaulu. Viņa redzēja to, kas palika kaujās vesels un neaizkarts, kas dzīvoja pat tad vēl, kad cilvēks bija miris, daļā miesa nokauta, viņa redzēja veļus un dvēseles kā blāzmainus tēlus. Pēdējos mirkļos Mairai atklājās augstākā zināšana, pēc kuŗas tā visu mūžu bija centusies un nesusniegusi. Līdz šim svešā un atdalītā pasaule nu apņēma viņu kā pašas miesa, kur ritēja tās pašas asinis, tie paši audi saistīja kopā cilvēkus, zvērus, kokus, zemi un akmeņus. Uguns liesmās, nāvē atklājās ceļš uz visām lietām un uz laimi, šo augstāko dzīvības mērķi, ko ar nevaldāmu trauksmi dzenas sasniegt visas būtnes. Sāpes, ko tā juta liesmās, bija kā visu dzīvo būtņu sāpes. Lielā Laime, gādniece par visu dzīvo, laipnā, mīlā dieve apņēma viņu, saulaina, gaiša un cēla, turēja viņu ugunī, vadīja no vienreizējā, nīcīgā veidola mūžīgā, nepārejošā būtībā. Gaišā mūžu lēmēja sakusa ar māsām — Dēklu un Kārtu, Maira saplūda ar visām trim, saplūda ar liesmām, saplūda ar gaisu, gaismu, zilgmi un sauli, saplūda ar visu pasauli. Viņas gaišais tērps sadega vienā mirklī, viņa palika kaila starp liesmām, kas viņu apņēma kā sarkans vilņojošs mētelis. Tikai viens mirklis viņai bija pilnīgas laimes, tikai vienu mirkli pavēŗās pasaules vienotā būtība. Tad iegruva pils jumts, viņa pa liesmu vilņojošām kāpēm uzkāpa saules kokā, viņas miesu neguva zeme trūdaļa.

Uzšāvās milzīgs dzirksteļu stabs. Karavīriem, kas stāvēja lejā un novēroja pils degšanu, parādījās uz mirkli ugunī daļš jaunavas tēls, blāzmaini caurspīdīgs un gaistošs, itkā pacēlās augšup, tad pazuda grūstošās liesmās. Neviena vairs viņu neredzēja.

Kamēr citi stāvēja sastingumā, arī Rienis un Tūtars, — Tilviķis saskubināja savu lieso zirģeli un jāja tieši pret kalnu ugunsgrēkā, lai glābtu Mairu, visdaiļo, vecīškā kārē iecerēto jaunavu. Tai brīdī bruka pils sienas, apgāza sētu, dažas degošas dziedras vēlās pa nokŗauju un apraka zem sevis Tilviķi un viņa nevarīgo zirgu, kas apveldamies izplēta muti un izkāra mēli. Tā sirmvecais vīkšējs aizgāja bojā līdz ar jauno Mairu.

Pils nodega līdz pamatam. Kalnu pēc tam iesauca par Mairas kalnu, vēlāk īpašvārds tautai aizmirsās, un to turpmāk dēvēja par Mārgas jeb Meitas kalnu.

Divdesmit ceturtā nodaļa

Nobeigums

Kad pils bija nodegusi, un gruzdošās ogles un pelnus skurināja pavasara vējš, kas nāca dzīvību nest klajumos, tad arī kaujas laukā iestājās miers, un dūšīgie naidnieki, kas nupat sirdīgi apkaņoja cits citu, stāvēja pavisam nokaunējušies un apmulsuši. Neviens vairs necēla šķēpu, neviens vairs nevilka stopu, jo nebija vairs tās, par ko viņi cīnījās, tā dažos mirkļos visu acu priekšā bija izgaissusi kā blāzmais aizslidošs sapnis. Cīņa nu likās tiem bez mērķa, akla, ārprātīga. Rienis, nokāpis no zirga un atspiedies uz šķēpa, rūgti raudāja, akmens asaras bira no jaunekļa skaidrajām acīm zemē. Tās nedarīja viņam kaunu; ir draugi, ir ienaidnieki uzlūkoja viņu godbijīgi un līdzjūtīgi. Jūdzons piegāja tam klāt, uzlika roku uz pleca un sacīja:

„Es neesmu mazāk zaudējis par tevi.“ Tad viņš atkāpās, lai Rienis nemanītu viņa sakustinājumu.

Tūtars stāvēja par gabalu un nemierā kodīja biezās lūpas. Tad viņš sūtīja pie abiem pretnieku vadoniem vēstnesi un lika tiem sacīt:

„Saligsim mieru. Jo cīņai nav vairs mērķa. Par ko mēs cīnījāmies, tās nav. Un nebūs.“

Jūdzons un Rienis no leišu kunigaišķa nebija sagaidījuši tādu prātīgu valodu. Viņi aprunājās visi kopā, apņēmās vairs nekarot un ķildas, ja tādas izceltos, izšķirt miera ceļā. Tūtars apsoliņās atstāt Augšzemi, ja tam dod zināmas nodevas, ko stuplieši arī neliedza. Puragaiļi pa tam karavīru kopsapulcē izvēlēja kritušā Zalāna un Madara vietā citu virsaiti, vecāku bajāru, kuŗa saprāts galvenām kārtām izpaudās tai apstākli, ka viņš ne par ko negribēja karu turpināt. Ievēlētais virsaitis piebiedrojās miera līdzējiem, no puragaiļu puses neuzstādīdams nekādas sevišķas prasības. Visi nolēma, pārrunājot bijušās cīņas un pēkšņā naida neizprotamos iemeslus, novākt un kopējā dobē apglabāt kritušos, lai tie pūdami nepiegāna gaisu un neuznāk mēris.

Apspriedei vēl turpinoties, no Stupļa pils puses nāca vecs vīrs. Viņš pagāja karavīriem garām, nelikdamies tos redzam, nesveicinādams nevienu un nesacīdams ne vārda. Atspiezdami uz vēzdas, ar plānu sirmu bārdi, salicis, nevarīgs, tak tērpies krāšņā, ar zeltu

ielocītā un izšūtā virsaiša tērpā, ar valdnieka vainagu, šauru zeltaini mirdzošu stīpiņu, kas apņēma cildenās galvas gandrīz baltos matus, viņš lēni soļoja tieši uz Mairas kalnu, kur pelni un ogles vien vairs kūpēja. Viņš gausi un viens pats uzkāpa pa stāvo krauju, apskatīdams melnos, nolijušos darvas plankumus, novēlūsās dziedras, izjauktos žogus kalna sānos. Augšā viņš parakņāja ar vēzdiņu pelnus, parušināja ogles, šad tad noliecās kā meklēdams kaut ko, nekā neatrada, skumji staigāja pa izdegušo vietu, allaž vēl paskurinādams mazo sauju pelnu krāšņatās. Tas bija viss, kas palicis pāri no varenās, krāšņās pils, tas bija viss, kas palicis pāri no viņa mīlās meitenes, vienīgā cilvēka, ar ko viņš varēja saprasties šai zemē. Liesmas un vēji bija aiznesuši viņas miesu tālajos gaisos, kur to neatradīs neviens. Ne piemiņas, ne zīmes vairs no Mairas bālā, dailā vaiga, no apaļajām rokām un smuidrā auguma, no gudrā prāta un dziļām, klusām, lepni sevī slēgtām domām un jūtām. Neviena viņas rota, neviens dieviešu tēls nebija patvēries starp nodeguļiem, tikai pelni un ogles, ogles, kas vēl varēja kļūt par pelniem, lai vējš tās viegli aizpūstu.

Izstaigājis un pārmeklējis ugunsgrēka vietu, sirmais Stuplis nopūtās un domāja pie sevis: — Viss pagalam. Nav nekā vairs, kas turpinātu manu dzīvību.

Tad viņš saņēmās, pagriezās uz to pilskalna malu, kur lejā stāvēja visi četri labi izkautie kaŗaspēki, nostājās pašā kraujuma nokārē, pacēla roku un skaļi aicināja kaŗotājus:

„Nāciet visi tuvāk.“

Liellais virsaitis ar zeltaino kroni galvā, — tuvu un tālu visi viņu pazina un cienīja, kaut arī reizēm brīnējās par viņa savādībām, — savās bēdās un sāpēs šķita tik dziļens un valdonīgs, ka kaŗotāji viņa aicinājumam paklausīja, sanāca un saspiedās ap kalna pakāji ciešās rindās. Šķēpu asmeņus iedūra pusatkusušā zemē un kautiņā nogurušām rokām atspiedās uz kātiem, acīm ziņkārīgām un dzīvām raudzījās uz valdnieku un ausīm dzirdīgām uzņēma vārdus, ko viņš sacīja.

Stuplis pakāpās lejāk pa krauju un runāja ar balsi vārgu un trīsošu, kas pamazām tapa stiprāka un uz beigām pacēlās itkā pareģonīgā spēkā:

„Virsaīši, bajāri un vienkārši arāji, kas tagad kļuvuši par nikniem kaŗotājiem un postītājiem, ciltis un ģintis, kas līdz šim dzīvoja labā sadraudzībā, — uzklausīt manus vārdus. Ne glaimus jums teikšu, bet rūgtumu, un ja jums pēc manas runas tiktos mani nokaut, tad darait to, jo dzīvība vairs nav man dārga, kopš augstās Laimas ziedokļa vietā šeit ir tikai bēdīgi pelni. — Kāpēc jūs uzsākāat kaŗu un nonāvējāt ļaudis? Kāpēc Tūtars nāca ar kaŗaspēku no saviem skaistajiem mežiem, kad viņu te vienmēr gaidīja un

uzņēma kā mīlu viesi? Kāpēc mani labie kaimiņi cēla naidu, kaut gan ciltis bija gadu simtus dzīvojušas mierā un satīcībā? Vai tikai tāpēc, ka mēs bijām aizvainojuši dažu virsaišu patmīlību, ka mana meita bija atraidījusi vienu otru precinieku? Arī tas krita svarā, taču galvenais naida iemesls bija tas, ka mēs savādāki bijām nekā visi citi, mēs dzīvojām vientuļi un nodevāmies domām, domām par dzīves augstākiem mērķiem. Maira, palikdama brīva, ierīkoja savā pili Laimas ziedokli un neizdzēšamo uguni. Viņa gribēja atrast laimi sev un visiem cilvēkiem, kā bajāriem, tā kalpiem. Tautas senās gudrības viņa gribēja pārveidot, pulcināt un vienot ciltis un ģintis ap Laimu, vienīgo dievieti, uz ko tiešām dzenas visi. Saskanīgā laimes dzīvē ir skaidras svītras, saule un gaiši stari, bet karš ir tumsa, briesmas un asinis. Jūs paši redzat šo postu, man nav par viņu daudz jāstāsta. Taču es negribu novelt vainu uz jums, karotāji, jūs godam izpildījāt savu pienākumu un cīnījāties katrs par savu ģinti. Vaina krīt arī uz mani un manu meitu, jo mēs dzīvojām pārāk neparasti un savrupīgi. Iaudīm, kas nepazīna mūs, varēja likties, ka mēs nicinām zemes parašas, tikumus un dzīves veidu, tāpēc sacēlās pret mums tik daudzi, jo koku, kas izaug mežam pāri, nolauž vētra. — Nu labi, spītīgais koks ir nolauzts, krizdams nolauzis vēl dažu labu stumbru, ar to lai pietiek. Neturpinait vairs karu, neejiet kaujā. Lai radniecīgās ciltis leiši un latvieši tur mieru savā starpā uz mūžīgiem laikiem, uz mūžīgiem laikiem lai šajos klajumos un skaistajos mežos turpmāk skan tikai arāju un ganu dziesmas, govju māvieni un zirgu zviedzieni, ne zobenu šķindoņa. To novēlu jums, karotāji, kas gribat dzīvot. — Nāks laiks, kad visas ģintis saplūdis vienā ciltī, visas ciltis vienā tautā un visas tautas vienā cilvēcē, un nezudīs neviena no tām. Tad būs patiesa laime, tad sapratīs, varbūt, domas, ko domāja Maira tagad, kad tām vēl nebija vieta un laiks. Taču tie ir tāli nākamības laiki, ko mēs varam minēt, nekad neredzēt, varam skatīt tikai sapņos un aizsaules parādībās. Tagad mums jāpanes viss, ko Laima nolēmusi. Turiet mieru savā starpā, ciltis un ģintis, turiet mieru, ja gribat dzīvot. Man dzīvē viss ir zudis.”

Viņš nolieca galvu un stāvēja brīdi bēdās, tad nokāpa no kalna, kas bija vairs tikai liels Mairas kapa piemineklis, aizgāja pa teku uz savu pili atpakaļ, iegāja istabās, kur nekad vairs nešalks Mairas dzidrā valoda, ieslēdzās pilī un nenāca nekad vairs ārā. Lielo valdnieku vairs neredzēja laukos starp vārpām mierīgi klīstam, ne ezerā zvejojam. Viņš dzīvoja pilī viens un nomira viens. Arī viņa nāvi neviens nebija redzējis, un tautā izplatījās teika, ka viņš dzīvs iegājis kalna iekšienē, mājot krāšņās apakšzemes telpās un sēžot dzelzs goda krēslā, ar to pašu zelta kroni galvā, ar ko tas pēdējo reizi parādījies sapulcētiem karotājiem.

Pie viņa esot arī vaidelote Maira, abi viņi reiz nāksot augšā, nodibināšot īstu laimes valsti pasaulē un valdīšot pār zemi un tautu.

Uz karotājiem virsaiša Stupļa pareģonīgā runa atstāja tik stipru iespaidu, ka viņi, lai gan naidis un atriebība vēl rūga dažā varena vīra krūtīs, saderēja galēju mieru. Tai pašā dienā, sniegam ātri kūstot un pavasara vējiem pār zemi žvīgojot, viņi sanesa kritušo liķus Kalniešu ezera dienvidus galā, vairāk uz purva pusi, pašlaidā, pazemā nokalnī, ar lāpstām un kapļiem raka apaļu dobi, kur guldīt miroņus. Pienāca vakars, dobe vēl nebija izrakta, jo tik lielai tai vajadzēja būt, ka visi kritušie atrastu tanī vietu. Uznāca nakts. Ap dobi liķu sargi sakūra ugunis, kuŗu aplis kā sarkans nomests gredzens kvēloja naktī virs zemes. Līķi vaļēji gulēja uz skujām, vērdamies aizspiestām acīm un zemainī nobālušām sejām skrejošās nakts debesīs.

Otrā dienā sanāca sievas, līgavas, tuvinieki un ģinšu locekļi atdot pēdējo godu kritušiem un apraudāt tos. Salasījās vesels pulks miroņu laukā ap milzīgo dobi, kas atvēra savu zvirgztlaino klēpi neskaitāmām trūdiem lemtām miesām. Līgavas saļima pār saviem līgavaiņiem, meitas pār tautiešiem, sievas pār vīriem, raudāja un žēlojās, plūkdamas savus skaistos matus un baltos vaigus. Citas, kas visvairāk cieta, izturējās pavisam klusu, atturīgi un savaldīgi, tās tikai uzmeklēja un appušķoja savējos, deva tiem pēdējās veltes veļu gaitās līdz, vienīgi pelēki bālās sejas un acis bija tām sausās sāpēs sastingušas. Visvairāk kritušu bija puragaiļu ģintī, ko bija postījis spēcīgais Runtiņš un nāvei līdzīgais Tilviķis, tomēr arī runteniešu riņdas bij retākas nekā aizejot šai viņu ģintij nevajadzīgā karā, aiz tīras līdzjūtības pret Rieni, kas bija devis solījumu Stuplim un Mairai. Daudzas skaistas, jaunas sievas bija zaudējušas savus stipros, sārtos līdumniekus, ar kuŗiem vēl tikai pērnvasar bija izgājušas uz patstāvīgu dzīvi mežu izcirtumos un biezokņos ap pils kalnu. Tās nu apraudāja un apkopa savus klārgos, kuŗu rokas vairs nekad neglāstīs viņas, neturēs arkla balstus, un mute nekad neuzmudinās vilcēju zirgu priecīgiem saucieniem. Dažas no šīm sievām bija nupat dzemdējušas, atnāca ar saviem zīdaiņiem, rādīja tiem sastingušos tēvus, un dzīvība, kas tikko kā bija ienākusi pasaulē, vientiesīgi un nesaprotoši raudzījās uz dzīvību, kas pasauli nupat bija atstājusi. Tomēr Runtiņš, ģints vadonis, bija vēl dzīvs, kaut arī smagi ievainots, dzīvs bija Rienis, dzīvs Lūjāns, Agnis, dzīvs Vaiņodis, vientuļais līdumnieks, visi varoņi, kas nebaidījās nāves un palika uzvarētāji. Runtenieši tiešām bija laimīgā cilts. Leiši arī bija stipri izkauti, stuplieši turpretim vismazāk cietuši, jo bija patvērušies pili.

Kad raudas un žēlabas daudz maz pieklusa, lai gan joprojām lāgu lāgiem dzirdami iešņukstējās kāda sieviete un iekliedzās kāds

bērns, tad sākās miroņu guldīšana dobē. Līkus lika karavīru tērp-
pos, bruņās un ar ieročiem, kā tos nāve bija pārsteigusi. Dienvidus
pusē guldīja bajārus, vispirms Tilviķi, kas bija izvilkti no dziedru
apakšas apdedzis un briesmīgi sadauzīts, un kam kā bijušam vikšē-
jam parādīja augstāko godu. Dzimta nevēlējās Zalānu un Madaru
aprakt kopējā kareivju kapā un aizveda tos uz pili. Pa apbedīšanas
laiku sievas un vīri dziedāja tautas sēru dziesmas ar drūmiem,
garī vilktiem piedziedājumiem, kara dūdotāji pūta taures un ra-
gus ar skumjām un grūtumu, šķēpi, aizgājušos cīņas biedrus svei-
cinot, noliecās pār vaļējo dobi, kur nu mūžīgi klusie gulēja rin-
dās vien, tāpat kā rindās vien cīnījušies, pret dienvidiem,
pret gaišo saules zemi vērstām galvām. Tad sāka dobi
aizbērt ar zvirgzdaini smilšainu, dzeltēnu zemi, sameta veselu
apaļu, ieplakanu zemes pauguru, ko pēdīgi aplika ar akmens dārzu,
salasot prāvus šķeltnus un veltnus apkārtējos visai akmeņainos
laukos un izlietojot arī tos, ar kuriem Mairas pils aizstāvji bija
apmētājuši uzbrucējus. Galvu šķaidītājiem akmeņiem tā nu bija
lemts sargāt savus nogalinātos ilgus, ja ne mūžīgus laikus. Skaists
bija akmeņu dārzs, kritušo atdusas vieta, vēlāk, kad sniegs apkārt
nokusa un netālā ezera vilņi teiksmaini plenkoja pret niedraino
krastu. Vairākas dienas racēji, akmeņu nesēji un licēji no visām
ģintīm strādāja, kara dobi aptaisīdami, izdaiļodami un nostipri-
nādami. Visu šo laiku arī daudzas sievietes palika pie kapa, savu
aprakto vīru tuvumā kā uzticīgi suņi, pēdīgi aplādamas pauguru
brūklenāju vainagiem un apvīdamas staipekņu vītņēm, ar vienīgo
zaļumu, kas bija mežos dabūjams šai gada laikā. Tad dzīvie at-
griezās pie dzīvajiem, un miroņi palika vieni.

Runteniešu ievainotie bija nogādāti uz tukšajām ēkām Stupļa
kalna piekājē, noguldīti uz lāviņām un gultās, citi vienkārši pie
zemes uz zāļu, sūnu, salmu vai stiebru cisām. Tur viņu grūtās
rētas asiņoja un strutoja, citi jau pirmajā naktī nomira, tos tad
aiznesa un apraka kopējā dobē ar kritušiem. Viegglāk ievainotie
cerēja atveseļoties, sevišķi nekaitīgām šautrām sašautie rokās, kā-
jās, plecos. Viņi jau staigāja. Pirmatnējās slimnieku telpās ne-
bija nekādu ērtību, valdīja smacīgs gaiss no pūžņiem, strutām,
vienkāršu miesu spēcīgi smirdošiem izgarojumiem. Apkārtnes zīl-
nieces, vārdotājas, burves, dziednieces un riebējas tika sadzītas
kopt un dziedināt ievainotos. Tās nu rīkojās ap satriektajiem ka-
rotājiem, noslēpumaini vārīja māla podos dažādas izkaltētas zālītes
un ar virumu mazgāja rētas, lika pie brūcēm svaigus, miklus tīrās
nātņa lupatās ietītus mālus, sēja sakasītas vītola mizas. Māli, ar
savām neredzami starainām sastāvdaļām, izvilka no vainām ne-
labumu un puveklus, kamēr vītola mizu cietās rūgtenās skābes
sarētināja caurumus un pušumus. Šie līdzekļi noderēja vieglākām

brūcēm, turpretim grūtas prasīja sarežģītu dziedināšanu, pie kam bieži asinis saindējās, un cilvēks aizgāja bojā ne par šo, ne to.

Runtiņš gulēja atsevišķā slietenī un bija tik jūtīgi sadurts, ka viņu nevarēja pārvest uz ģints nometni, lai gan Rienis par šo lietu domāja un runāja. Dziļā šķēpa rēta virsaiša sānos tieši pret sirdi piekrājās ar nelabumu un sagādāja cietējam sāpes, murgus un nemaņu, no tās sūcās netīri duļķainas, pēdīgi bālgani strutainas asinis. Runtiņš ne vaidēja, ne kļiedza, tikai, sāpēm pārāk stiprām kļūstot, nobraucīja pa paradumam bārdu, ieķerdamies stiprāk tās matos, plēsdams un raudams tos, lai ar šo paņēmieni aizmirstu ievainojuma mokas, kas draudēja pārņemt un nogalināt viņa spēcīgo miesu. Ar stipru gribu viņš turējās ligai pretim, taču labu laiku likās, ka uzvarēs nāve. Jau nākošā dienā pēc tam, kad Runtiņš bija ievainots, atbrauca no nometnes vecā Luža, gudrākā un pārākā dziedniece. Viņa bija atstājusi Mairas bērnu Ģiedras zināšanā, paņēmusi dziednieces rīkus un zāles līdz, iesēdusies mazā orītē, ko vilka divi brangi vērši, un kopā ar Runtiņa abām sievām Suju un Dzilnu, kas katrā ziņā gribēja būt pie ļauni ievainotā vīra, ceļoja lēni un izvadus uz Kalniešu novadu. Nonākusi kauju laukos, redzēdama kritušos un ievainotos bez skaita, viņa tik nospļāvās un sacīja īgni:

„Nešpetņi, noklājuši cilvēkus kā līdumu.“ Asās veciškās acis paslēpās zem pieres uzkaula, viņa aizvilka pelēko vilnaini tumšajai krunkotai sejai priekšā.

Pie ievainotiem tās balss skanēja mīksti, ārkārtīgi laipni un raizīgi. Viņa katru sīki izvaicāja, kā ticis ievainots, un uzjautrinādama lēni un apdomīgi runāja, stāstīdama visādus atgadījumus un pa reizei arī lēnākus jokus, lai slimajam no smiekliem neceltos kāda kaite. Ja rēta nebija pārāk grūta, tad viņa atstāja vājnieku mazāk piedzīvojušu sievu kopšanā. Ja bija grūta, tad pati to iztīrīja un pārsēja ar liepas lūku mašām. Tikai pēc tam, kad bija apraudzījusi vienkāršos karavīrus, viņa devās pie virsaiša. Abas sievas nosēdās Runtiņam katra savā pusē un izturējās rāmi un godīgi, drusku salīkušas, tumši vakarainas. Dzilna turēja pie krūtīm jaundzimušo, Suja, pati bāla un vārga, nenovērsa skatu no vīra, neievēroja sāncensi, nejuta vairs pret to naidu, itkā nāves tuvums būtu visu izdzēsis. Viņas domas bija apņēmīgas un dzelžainas: ja vīrs mirs, viņa ies tam līdz nāvē, tik ļoti vēl viņa mīlēja savu mežonīgo nolaupītāju. Vienīgi nāve virsaii atraus no brangās, jaunās Dzilnas, un tad viņš piederēs Sujai vien. Tālab jau viņa bija jājusi uz Leišiem un kūdījusi Tūturu uz karu; ja Runtiņš būtu karā kritis, tad viņa savu mērķi būtu pilnīgi sasniegusi. Dzilna bija mierīga: viņa juta ap sevi un sevi tikai dzīvību, ne nāvi.

Luža sāka rīkoties. Viņa izgērba Runtiņa milzīgo, muskuļaino

stāvu, rūpīgi izraudzīja apķepušo brūci, ko vēl neviena sveša dziediece nebija aiztīkusi, apmazgāja to visapkārt ar siltu ūdeni, tad izņēma no cibveidīgās ceļa vāceles dažāda lieluma un izskata ragus un radziņus, — gan no ieradziem nomauktus jaunu aunu ragus, gan vēršu resnos, gan sumbru, gan tauru gaŗos, smailos, gan mākslīgi izliektus, gan taisnus ragus, — iebāza ragu dobumos un aizdedzināja irdenus pakulu pulķišus. Kamēr tie vēl nebija izdeguši, viņa ātri uzlika ragus Runtiņam uz rētas un ap rētu. Pakulām sadegot, gaiss sarāvās raga dobumā, vilka sev līdz ādu, kas uzpampa uzkalniem, un asinis. Dobumos sakrājās asinis, lielais rags uz rētas piesūcās līdz pusei pilns ar netīru strutainu šķidrumu. Luŗa atkāŗtoja ŗo asins laiŗanas paņēmienu vairākreiz uz dažādām miesas daļām — uz krūtīm, muguras, pleciem, gurniem, lai no visurienes izsūktu nelabās saindētās sulas, pēc tam miesu apslaucīja, ragus izskaloja un lika par jaunu. Dzilna vairs nevarēja paciest ŗo asins tecināŗanu un teica:

„Vai tu gribi viņu pavisam izbalināt?”

„Ā, tev palika žēl?” Luŗa zobgalīgi un mierīgi atbildēja, nepaskatīdamās uz jauno sievu un rīkodamās kalsnējām, zili dzīslainām rokām tikai tālāk. „Nekas, nekas, pietiks tev arī. Līdz ŗim pietika divām.”

Kad asinis sāka tecēt pavisam skaidras, gaiŗi sāŗtas, viņa mītējās, vēlreiz apmazgāja vainu, aplika ar kārstā ūdenī izmērcētām rietējamām zālītēm un tad cieŗi jo cieŗi nosēja ar linu lupatām un lūku maŗām. Runtiņŗ, izbalināŗt kā audekls saulē, silti sasegŗts, tūliņ ieŗrima mierīgā, dziļā miegā. Abas sievas palika pie viņa guļuvietas, nekustējās un neuzlūkoja vienu oŗru. Luŗa, pabeigusi darbu, savāca dziedniecības rīkus un devās pie ienaidnieka ievainotiem, puragaiŗiem un leiŗiem, kas bija sanesti kalnāja mājās un atstāŗi gandrīz bez kopŗanas pa to laiku, kamēr ģintis kaŗoja. Kad miers bija iestāŗies, miroņi apglabāŗi un kaŗaspēki taisījās uz mājām, tad kaŗotāŗi atcerējās ievainotos biedŗus un gāja tos apmeklēt. Luŗa nonāca pie leiŗiem taisni tai brīdī, kad viņi segloja zirgus, lai dotos uz savu novadu atpakaļ. Saģuŗi par kaŗagāŗiena pilnīgo neveiksmi, par to, ka gaidīto laupījumu nebija guvuŗi un zaudējuŗi gandrīz pusi no vīriem, nikni par Svaroga nodevību, par paŗu kunigaiŗķi Tūŗaru, kas viņus ievilināŗis neauglīgā dēkā, pēdīgi nezīnāŗis nekā prātīgāka kā noslēgt steidzīgu mieru ar ienaidniekiem, saņēmot par to kaut kādas noŗēlojamas nodevas, un griezt zirgiem apauŗus uz mājām, viņi mīermīlīgo vecenīŗi saņēma ne visai laipni un tikai ar ļaunām zobgalībām un izsmieŗanu pielaida beidzot „vecu raganu” pie ievainotiem. Pie tiem viņa sabīja neilgu laiku, apraudzīja, aptīŗīja stiprākās zobena cirtuma, ŗķēpa dūruma, ŗautras ŗāvuma, vāles triekuma brūces, norāŗīja, kuŗi no

ļaudīm tūlīn var jāt savējiem līdz uz dzimteni, kuŗiem vēl jāpalielik te pat un jādziedējas.

„Lai nāk pavasaris un saule, visi paliks dzīvi un veseli,“ Luža noteica un tipināja tālāk ar vēzdiņu un zāļu vāceli. Apmeklējusi arī puragailu sacirstos, kas vēl nebija aiznesti, viņa griezās atpakaļ pie savējiem, pārraudzīja slimniekus un tad skubināja visus doties ātrāk uz mājām, lai kaŗalauks beidzot paliktu tīrs un neizceltos atkal kāda naida burza, kur bruņoti pulki stāvēja tik tuvu cits pie cita. Bez tam viņa raizējās arī par Mairas mazo, ko bija atstājusi nepiedzīvojušās Ģiedras zināšanā.

Arī Rienis un visi karotāji vēlējās tikt ātrāk mājās, taču nakts vēl bija jāpavada te pat, jo miroņus apbedījot bija pagājusi diena un uznākusi tumsa. Jaunais ģints vadonis, daudzo raizu nomākts, nebija paguvis atjēgties un gaiši sevī saprast, ka Maira aizgājusi liesmās, ka ģints rindās karš cirtis sāpīgus robus. Brīži bija aizskrējuši tik netīcamā ātrumā, notikumu brāzmā, rūpēs un darbā, saistītā ar miroņu apglabāšanu, ka viņam nebija bijis vaļas paskatīties sevī, pārdomāt un izjust visas notikušās pārmaiņas. Nu, kad līdz nāvei nogurušie karotāji bija apgulušies Stupļa ēkā, viņš aizgāja viens pa lēno nakti uz Mairas kalnu un uzkāpa uz tā. Te bija vairs tikai pelni, atdzisuši pelni, viņš parušināja tos ar zobenu, vējš aizpūta izplatījumā vieglos palsos putekļus. Te viņš bija stāvējis ar Mairu, te viņa bija stāstījusi par sauleskoku, ko neatrod mūžu meklējot, par Dievu un laimi. Nu nebija vairs ne pils, ne Laimas istabas, ne Mairas pašas, taču nakts bija tikpat brīnišķīga, silta, pavasaraina kā senāk, Dieva zuzošie vēji liegi strāvoja pār zemi. Rieņa dvēselē Mairas modinātās ilgas nebija izgaисуšas, un šķita, ka nakts plašumā paceļas sauleskoka blāzmas, tālas, tikko viezamas, neizteicami saucošas. Viņš pirmo reizi izjuta tik neizturamas gara sāpes un vientulību, ka sabruka pelnos, kur bija daļa no Mairas būtības. Tad laimīgais gāja atpakaļ, pilns bezgalīgu skumju.

Otrā dienā viņš ar ļaudīm devās uz mājām. Ievainotos nesa un veda līdz. Runtiņš, bāls, taču bez murgiem un drudža, jo Lužas ragi bija izsūkuši no tā asinīm nelabās indes, tika noguldīts mīkstās starp diviem zirgiem iekārtās mašu nešlavās, un tā šupojošā gultā stiprais virsaitis pārnāca mājās no nelaimīgā kara. Rožu kalnos runtenieši sastapa Svaroga izceļotāju pulku, kas šeit laikam novēroja, vai nevarētu ko nolaupīt vienas vai otras ģints mājās, kamēr vīri nežēlīgi savā starpā kāvās. Rienis droši piegāja ar saviem karotājiem Svarogam klāt un pēc īsas sarunas lika tam noteikti saprast, ka viņš nedrīkst šai novadā palikt. Svarogs saprata un pēc īsa laika aizceļoja ar visu iedzīvi, ar sievietēm un bēr-

niem uz Daugavas krastiem, atrazdams tur patīkamu un brīvu apmetni.

Runtenieši, pārnākuši mājās, uzsāka parastos darbus, jo pavasaris bija klāt, sējas laiks nāca ar joni virsū. Runtiņš vēl labu laiku slimoja, kamēr atguva agrāko asiņu daudzumu, un rēta aizdzija. Suja un Dzilna sacensdamās tā par viņu rūpējās, ka viņš jau vasaras vidū pilnīgi atžirga, atkopās un uzņēmās virsaiša pienākumus. Suja palika joprojām vāja un vārga un pamazām galīgi zaudēja savu vietu pie vīra sāniem, atveseļojies viņš atkal piegriezās rožaini skaistajai Dzilmai. Tad Suja no bēdām izdila kā svece un pēdīgi nomira, jo tā nespēja sekot mežonīgi plaukstošai un augošai ģintij, kuŗas skaits, spēks un tīrumi vairojās ar katru gadu.

Pelēkās jau tā nolaistās ēciņas Tilviķa pilskalnā Saukas ezera galā, cilvēku galīgi atstātas, ļoti drīz sabruka un sapuva. Ūdens putni tur ietaisīja savus pērķļus.

Puragailu jaunizvēlētais virsaitis, Zālāna pēcnācējs, dzīvoja mierā un satiecībā ar kaimiņiem un izplēta savu novadu austrumu virzienā.

Stuplis ieslēdzās savā pilī un nerādījās vairs pasaulei; kalniešu novadu viņa vietā pārvaldīja Jūdzons, cēlais bajārs, Mairas draugs.

Atklīda reiz baumas, ka Tūtars uzsācis karagājienus uz tālām krievu zemēm, pēdīgi runāja, ka viņš, jādams pa nezināmu purva taku, nogrimis akacī.

Pagāja gadi un gadu desmiti. Aizdzija rētas, un mitējās sāpes. Kara notikumi izdzisa pašu kaujas dalībnieku atmiņās, aizmirsās kritušie un mirušie, jo mūžīgi ritēja saule debesu velvē, zaļi atplauka un dzeltēni novīta meži un lauki gadskārtu maiņās.

Tikai Rienis neaizmirs. Domīgs un kluss, bez miera viņš staigāja apkārt, ikdienas kāpa pils torņos, vērās apvāršņos, kur uzlēca saule vai norietēja, kur blāzmoja sarkanais koks, pasaules koks, Dieva, Laimas un ilgu koks. Velti skaistākās ģints un tautu meitas mēģināja savaldzināt brašo, sārtu virsaišdēlu: viņš tās neievēroja un domāja tikai par liesmās aizgājušo Mairu. Kad viņa un Mairas dēls, vecās Lužas rūpīgi kopts un audzināts, sasniedza desmito gadu, tad Rienis sacīja uz savu tēvu Runtiņu, kuŗam Dzilna po šo laiku bija piedzemdējusi lielu pulku bērnu:

„Es jāšu sauleskoku meklēt.“

Tas bija tik noteikti un apņēmīgi teikts, ka Runtiņš necēla šķēršļus. Rienis apsegloja zingu, paņēma dēlu līdz un aizjāja uz rītiem.

Viņš ilgi nepārnāca atpakaļ.

Autora pēcvārds

Latvju senatne, aizvēsture ir vēl tumšs lauks, ko zinātne sāk tikai tagad pamazām apgaismot. Nav noteikti zināms pat, vai latvju ciltis dzīvojušas no paša sākuma šīnī zemē, kā domā daži vēsturnieki, vai ieceļojušas no citurienes un no kurienes tieši, kādā kārtībā šī ieceļošana notikusi, un kādos apgabalos latvji, atdalīdamies no kopējā indoeiropiešu un baltu tautu celma, vispirms apmetušies. Šeit ir vēl daudz strīdus jautājumu, par kuriem pētnieki nav skaidrībā. Pavisam gandrīz nav pētīti daudzie (vairāk par 300) Latvijas pilskalni, kuri bez šaubām slēpj sevī bagātas senatnes liecības un kā mēmi pieminekļi, kā aizlaiku piramidas pacēlas visos kopš tālas senatnes apdzīvotos latvju novados. Stāstītājam, kas grib tēlot latvju seno dzīvi, vēstures zinība nedod gandrīz nekādu pieturas punktu, un arī faktiskais materiāls — izrakumos gūtie priekšmeti — ir vēl visai niecīgs. Latvju senatne ir aizgājusi bez ziņas un mīņas kā tās pils, kas, pēc teikām, nogrimušas savos kalnos, ar saviem valdniekiem, ļaudīm un dzīvi. Ja Flobērs, rakstīdams savā „Salambō” par tādu pašu nogrimušu pasauli — Kartagu, varēja savākt veselu bibliotēku dažādu apcerējumu par puniešu republiku Afrikā un tās kariem ar Romu, tad latvju stāstītājam vienīgi ar savu fantaziju jārekonstruē senatne gandrīz no nekā vai, pareizāk, no tām seno ieskatu un mītu druskām, kas uzglabājušās dziesmās, teiksmās un pasakās. To es turēju par nepieciešamu pateikt, nododot šo stāstu „Trīs laimes” lasītājiem, lai nevienš tanī nemeklētu nez’ kādas absolūti pareizas aizvēstures zināšanas, kādu tur nav un nevar būt, kaut gan savā tēlojumā centos pēc iespējas nesanākt konfliktā ar neapšaubāmām aizvēstures liecībām. Par savu uzdevumu vispār uzskatīju — rādīt tīri cilvēcisko un pārdzīvojumus, kas savos dziļākos sakņojumos neatkarīgi no laika un vēsturiskās kostimērijas, un ko tikai virspusē iekrāso laikmetiskie dzīves apstākļi, apkārtne un kultūras pakāpe. Pēc manām domām, dzejas un vēstures uzdevumi ir gluži pretēji. Dzeja sniedz nepārejošo, mūžīgo, būtisko cilvēku dabā un notikumos, vēsture — vienreizējo, stingrā laika, telpas un cēloņu sakarībā ieslēgto. Reiz bijušais nekad vairs neatkārtojas, tā ir vēsturnieka vienkāršā atziņa, un ja vēsturnieks dažādos laikmetos meklē līdzības, tad īstenībā viņš jau ir vēstures filozofs. Vēsturnieka Jūlijs Cēsarš, piemēram, ir Romas karavadonis un valstsvīrs I. gadsimtenī priekš Kristus, dzejnieka tēlojumā tas pats Jūlijs Cēsarš, nesdams gan romisko kostīmu, pārvēršas par cilvēka raksturu, kas kā tāds var būt arī citos laikos un citās vietās, jo viņa būtība ir vispārcilvēciski nozīmīga. Ja pagātnes tēlojums nesniedz vairāk kā stingru dokumentārisku vēstures patiesību, tad tā ir illūstratīva lasāma viela vēstures stundām, ne dzejas darbs. Protams, rakstnieks senajiem ļaudīm nedrīkst pierakstīt ieskatus, kas piemīt tikai mūsu dienu cilvēkiem. Viņam jāzina nepieciešamais par ierašām, reliģiju, apģērbiem, darba rīkiem, ieročiem, ēkām, lai tos pēc iespējas pareizi attēlotu. Seno latvju dzīve ir vēl tumšāka, mazāk izpētīta nekā dažas Afrikas mežonju tautas dzīve. Mēs nekā noteikta nezinām par to, kā latvieši gērbušies, ar kādiem ieročiem karājuši un kādās ēkās mājājuši priekš dažiem tūkstoš gadiem. (Mana stāsta notikumi nav precīzi saistāmi ar noteiktu gadsimteni, tie norisinās sirmā senātnē, teiksmu laikos.) Taču, lai mēs ņemam cik dziļu senatni ņemdami, latvji nekad nav bijuši bez zināmas diezgan augstas zemkopju kultūras. Jau indoeiropiešu pirmtauta, kuras centrā domājami balti, pazinusi tādus svarīgus rīkus un kultūras nojēgumus kā ratus, arklus, mājas, jūgu, ceļa mēru jūdži, turējusi mājlopus govī, avi, zirgu un suni, audzējusi miežus un pūrus (kviešus). Daudz pieturas punktu senās dzīves tēlojumā man deva tautas dziesmas un pasakas, kuru motīvus pārstrādāju brīvā fantazijā. Tikai latvju pasakām īpatnē-

jās, nevienas citas tautas tradīcijās nesastopamās teiksmu būtnes — sum-purni darbojas kā pirmatnēja mežonū cilts stāsta pirmajā pusē. Augšzemē netālu no manas dzimtenes atrodas Stulvja ezeriņa un sūnekļa tuvumā Skosu pilskalns, kur savu pili ceļ Runtiņš, mazliet uz vakariem no tā vēl tagad šalko tā saucamais Runtiņu sils, no kura ņemu sava varoņa vārdu; šo silu tagad izcērt, un drīz viņa piemiņa būs zudusi. Saukas ezera galā, kā jau stāstā teikts, paceļas Tilviķa nelielais kalniņš. No tā uz dienvidritiem ir liels varenais Kņāvu kalns, kura vecāks nosaukums ir Zalānu pilskalns. Vēl tālāk, aiz Kalniešu ezera stāv tuvu viens no otra skaistais Mārgas (Mairas) un Stupļa pilskalns. Par Mārgas kalnu jau Bilenšteins (Reiseskizzen aus dem Oberlande, „Balt. Monatschrift“ 29. sēj.) uzrakstījis teiku, ka kalnā ticis pagānu dieviem upurēts, un svētas jaunavas uz ziedokļa sargājušas mūžīgu uguni. Viena no šīm jaunavām noziegusies, nesaglabājusi savu jaunavas godu; kad tai piedzimis bērns, tad tā tikusi uz kalna sadedzināta. Šo teiku ņemu par mana stāsta galveno kodolu sižeta norisā: Maira ir virsaiša Stupļa meita un mūžīgās uguns sargātāja savā kalnā. Arī par Stupļa kalnu Bilenšteins uzrakstījis diezgan garu teiku divos variantos, no tās ņemu pāris pareģojuma motīvus virsaiša Stupļa pēdējā runā un viņa aiziešanu kalna iekšienē, no kurienes tas reiz nāksot laukā un valdīšot pār zemi un tautu. Bez tam no turienes iedzīvotāju mutes personīgi dzirdēju nostāstu, ka reiz senatnē ap abiem pilskalniem notikušas niknas kaujas. Kāds ienaidnieku pulks sviedis pāri purvam „bumbas“ uz kaŗotājiem pie pils; manā stāstā šis ienaidnieks ir Runtiņš ar saviem ļaudīm. Šis trūcīgās teiku un nostāstu ziņas ir viss, ko izlietoju par fābulas materiālu; pārējo radīju pats, lai stāstam būtu dzīves pilnums un sakarīgu notikumu risinājums.

Kārlis Rabācis

Cilvēks no ielas

*Kas es esmu? Varu sacīt tieši:
Pases nav, bet vārds ir aizmirsies;
Visos tīrumos man izaug kvieši,
Visās ielās esmu maldījies.*

*Bēglu gaitas ņēma manu māti,
Nāves salas smiltis rakts guļ tēvs,
Nemiera un bada triumfāti —
Tā par brīvpilsoņiem augām mēs.*

*Mēs, kas dzemdēti kā jūs reiz grūti,
Bet nu izdzimums jau topam lieks, —
Brīnums nav, ja tagad laužu rūti
Veikalam, kad neredz kārtībnieks.*

*Jo man iela mācīja, ka dūre —
Likums godīgāks kā cits vēl kāds;
Tāpēc visās gaitās droša stūre
Manim — nazis, asi tecināts.*

*Tiešām, kungi, prasīt būtu lieki,
Kāds man vārds, kur esmu pierakstīts?
Mani pazīst visi kārtībnieki
Jau pēc gaitas, pusnakts tā vai rīts.*

*Zinu, aprobe gan važo smaga,
Tā, kas tagad man ap rokām kaist;
Zinu, izpostītās dzīves vaga
Viņas saltā lokā zūd un gaist, —*

*Bet es nezinu, no kāda velna
Jums pret mani sakrājies tāds naids,
Kaut gan to, ko izdzen pusnakts melna,
Karātavām neglābs veltīgs smaids . . .*

*Tomēr, redzot priecīgākas sejas,
Varbūt manī iekvēlos vēl māns,
Ka reiz gaišas atmirdzēs tās ejas,
Kurās klīdzams tapu hulīgāns.*

Vai gudrs?

No poēmas «Mašīna».

Pirmatnē senā
Valdija elkons un nags,
Pirmatnē senā
Pašam bij jānes viss smags.
Toreiz vēl jauna bij cilvēce sirmā,
Akmens un koks — mašīna pirmā!
Toreiz vēl. . . toreiz. . .
Vai lai to sapņoju šoreiz? . .

Uzkāpis kalnā,
Vicinot akmeni asu,
Ierēcās cilvēks:
Stīprāka kļuvusi roka,
Asāks tās nags,
Varenāks belziens!
Mammuti, lāči un vilki —
Izbaiļu ugunīm acīs —
Aizbēg pa mežiem, pa kalniem, pa purviem.
Baidās tie cilvēka rokas,
Nāvē kas tālumā sviesta,
Nāvē kas miesās durta vai spiesta,
Nāvē kas dūrē pret pakausi griezta —
Negantā cilvēka roka!
Smejas tik sieviete priekā,
Purinot pinkainos matus,
Pilnus ar rasu un kaisli;
Smejas tik sieviete skaļi,
Atverot kaistošas rokas, —
Mīļāk ir atdoties stīpram.
Iegrimst tā kaislibu šūpās,
Iezižas lūpās,
Sakostās asiņu krūpās. . .
Asāka bauda!
Drošāki krūtīs tā glauda —
Kvēlāka muskuļu jauda!
Smejas tik sieviete dziļi,
Verdot kā akači silta,
Velkot pie sevis tik lejā,
Reibinot, raujot un skaujot. . .
Smejas tik sieviete tumši. . .

Piedzimst drīz jaunas ciltis:
Naidīgas, draudzīgas ciltis —
Akmeņu ieročiem rokās,
Uzvarām ilgās . . .

Uzbrūk nu cilvēkam cilvēks,
Pabalstīts stiprākas rokas . . .
Uzbrūk un nāvē . . .
Vai gan tas nojauta nākotnes karus,
Vai gan tam rādījās sapņos:
Varens kā mammuts —
Žvanks . . . žvanks . . . žvanks . . .

Tanks!
Ter . . . ter . . . teri, —
Ložuberi!

Gari gali, tāli gali —
Lielgabali!

Varbūt tad, sabaidīts murgu,
Nomestu akmeņa cirvi
Pirmatnes cilvēks . . .
Nebūtu akmeņu rokās,
Nebūtu akmeņu sirdīs,
Dzīvotu pirmatno dzīvi
Visi mēs, lepnie un gudrie:
Iekauktos saullēkta dzejā,
Gluži kā džesbenda dejā,
Iekauktos laimīgā sejā . . .

Cilvēks tak palika gudrs!
— Gudrāks kā čūska,
Ļaunāks kā čūska —
Tiešām —
Vai gudrs?

Ēnas

1.

Vijas domas — par tevi.

Visas ilgas — pēc tevis.

Devis

nav manai sirdij

Mieru steidzīgais laiks.

Zinu: tu mirusi esi —

Dzīvo tik ēna starp ēnām.

Lēnām

saule brien viņos.

Pieminu tevi — — —

2.

Atvēsa vasaras tveice.

Saules... versmainie glāsti...

Stāsti,

dziestošā diena,

Ļauno teiku par maiņām.

Vientuļas istabas skumjas.

Palodzē šalcoši zari.

Dari,

brīnumus dari

Dvēselē, stingušais laiks! —

3.

Jaunība. . . Spogulis slīpēts

Mīlēja seju bez smaida. . .

Gaida,

ilgojot gaida

Pumpuru vientuļā mirte.

Vai lai nu smeju, kad salna

Sarmo bālušo zāli? —

Tāli

dzīvības krasti. . .

Atmiņu saule man riet. —

Andrē Žids

EDUARDA JAUNAIS ROMĀNS

No romāna „Les Faux - Monnayeurs“

No franču val. tulk. J. Roze

Tējas stunda visus trīs pa laikam sapulcināja lielajā istabā; gadījās bieži, ka, paklausot viņu aicinājumam, viņiem pievienojās Sofroniskas kundze.

Reiz, Luras un Bernāra saskubināta, viņa iedrošinājās lūgt Eduardu, lai viņš kaut ko pastāstot par savu nākošo romānu, protams, ja tas neesot viņam nepatīkami.

„Nebūt, bet tas nav izstāstāms.“

Tomēr viņš gandrīz sadusmojās, kad Laura viņam vaicāja (tiešām, jautājums bija neērts), kam šī grāmata līdzināšoties.

„Nekam,“ viņš iesaucās un turpināja, itkā tikai būtu gaidījis šo izaicinājumu: „Kāpēc lai es atdarinu to, ko citi jau darījuši, vai ko es pats jau esmu darījis, vai ko citi varētu darīt manā vietā?“

Tikko izteicis šos vārdus, viņš sajuta viņu nepieklājību, pārspīlētību un nejēdzību; tie likās viņam, ja ne vairāk, tad nepieklājīgi un nejēdzīgi; vismaz, viņš baidījās, ka par tādiem tos ne-notur Bernārs.

Eduards bija ļoti vārīgs. Tiklīdz kāds ieminējās par viņa darbu, un sevišķi, kad viņam lika par to izteikties, viņš itkā pazaudēja galvu.

Viņš pilnīgi nicināja autoru parasto iedomību; no savējās viņš raisījās valā visiem spēkiem; bet cienīšanā, ko viņam parādīja citi, viņš labprāt meklēja atbalstu savai pazemībai; ja šīs godbijības pietrūka, tad viņa pazemība tūdaļ bija vējā. Sevišķi Bernāra acīs viņš gribēja stāvēt augstu. Vai ne Bernāra godbijības dēļ viņš lika savam Pegazam pakārpīties viņa priekšā? Viņš zināja, ka tas ir drošākais līdzeklis zaudēt respektu pret sevi. Viņš vairākkārtīgi sev to atkārtoja; bet preti apdomam, viņš Bernāra klātbūtnē izturējās pavisam citādi, nekā būtu gribējis, un runāja tādā tonī, ko pats atzina esam nejēdzīgu (un tāds tas arī bija).

„Tā kā no visiem literātūras veidiem,“ klāstīja Eduards, „romāns paliek visbrīvāks, vismazāk saistīts ar likumiem, tad vai baidies no šīs brīvības (jo mākslinieki, kas visvairāk ilgojas pēc brīvības, bieži ir visnegudrākie, tiklīdz viņi to dabūjuši) nav iemesls, kāpēc romāns vienmēr tik bailīgi turējies pie īstenības? Un es runāju ne tikai par franču romānu. Gluži kā angļu romāns, tā

arī krievu romāns, lai tas būtu diezin cik svabads, tomēr vergo līdzībai. Vienīgais progress, kas tam tēlojas priekš acīm, ir vēl vairāk tuvoties dabiskumam. Romāns nekad nav pazinis to „kontūru briesmīgo izskaušanu“, par ko runā Nīčse, un to apzināto attālināšanos no dzīves, kas atļāva radīt stilu, piemēram, grieķu drāmaturgu darbos vai 17. gadusimteņa franču traģēdijās. Vai ir vēl kur vairāk pilnības un dziļas cilvēcības nekā šinīs darbos? Bet viņu dziļums ir taisni viņu cilvēcībā; viņi neplātās ar savu cilvēcību vai vismaz līdzību dzīvei. Tie paliek mākslas darbi.”

Eduards bija piecēlies, un baidīdamies, ka viņa vārdi neizklausītos kā lekcija, runādams ielēja sev tēju, pagāja dažus soļus pa istabu, iespieda tasē citronu, visu laiku turpinādams:

„Tāpēc, ka Balzaks bija ģenijs, un tā kā katrs ģenijs šķiet atnesam savai mākslai galīgu un vienīgi pareizu atrisinājumu, tad tika pasludināts, ka romāna būtība esot „sacensties ar privātās dzīves satversmi“. Balzaks cēla savus darbus kā architekts; bet viņam nebūt nebija nodoms sastādīt romānam likumu kodeku; to skaidri liecina viņa apcerējums par Stendālu. Sacensties ar privātās dzīves satversmi! Itkā pasaulē jau nebūtu diezgan ākstu un nelgu! Kāda man daļa ar privātās dzīves satversmi? Es pats esmu satversme, es, mākslinieks! Vai mans darbs attiecas uz privāto dzīvi, vai nē, — tas ne ar ko negrib sacensties.”

Eduards, kas bija iekaisis — varbūt, drusku māksloti — apsēdās. Viņš pūlējās neskatīties uz Bernāru, bet patiesībā runāja tikai viņam. Divatā viņš nebūtu mācējis viņam to pateikt, un tāpēc bija pateicīgs abām sievietēm, kas bija pamudinājušas uz šo sarunu.

„Dažreiz man liekas, ka es literātūrā neko tā neapbrīnoju, kā, piemēram, Rasina traģēdijā Mitridata sarunu ar viņa dēliem; kaut gan mēs skaidri zinām, ka neviens tēvs nav nekad varējis tā sarunāties ar saviem dēliem, tomēr (vai pareizāki sakot — tāpēc) visi tēvi un visi dēli var tur sevi pazīt. Lokālizējot un spēcificējot mēs sašaurinām. Ir tiesa, ka psiholoģiskā patiesība ir tikai partikulāra; bet māksla ir tikai vispārīga. Viss jautājums ir: kā izteikt vispārīgo ar atsevišķo? Jāliek, lai atsevišķais izsaka vispārīgo. Vai jūs atļaujat aizdedzināt pīpi?”

„Lūdzu, lūdzu,” sacīja Sofroniska.

„Tā tad es gribētu rakstīt romānu, kas būtu tikpat patiess un tik tāls no īstenības, tik atsevišķs un tik vispārīgs, tik cilvēcis un tik izdomāts kā „Atalija“ vai kā „Tartifs“, vai „Cinna“.

„Un... šī romāna sižets?”

„Tāda nav,” skarbi atbildēja Eduards, „un tas, varbūt, ir viņā visbrīnišķīgākais. Manam romānam nav sižeta. Jā, es labi zinu, ka tas, ko es saku, izklausās muļķīgi. Sacīsim labāk tā, ka

viņam nav viena sižeta... „Izgriezumus no dzīves“, mēdza teikt natūrālistu skola. Šīs skolas lielais trūkums ir tas, ka viņas griezumam vienmēr ir tikai viena jēga: tas ir griezumums laikā, garumā. Bet kāpēc ne platumā vai dziļumā? Kas attiecas uz mani, tad es pavisam negribētu griezt. Saprotiet: es gribētu savā romānā likt iekšā visu. Nekādu dzirkļu, kas izgraiza viņa substanci! Veselu gadu, kamēr es pie tā strādāju, man nekas nav gadījies tāds, ko es tur neesmu ielicis, un ko es tur negribētu ietelpt: ko es redzu, ko es zinu, visu, ko man māca dzīve, kā mana paša, tā citu dzīve...“

„Un tas viss būs stilizēts?“ sacīja Sofroniska, izrādīdama visdziīvāko uzmanību, taču ne bez mazas irōnijas. Laura nespēja apspiest smaidu. Eduards viegli paraustīja plecus un atbildēja:

„Nē, arī tas nav tas, ko es gribu. Mans nolūks ir, no vienas puses, attēlot īstenību, no otras puses, rādīt viņas stilizēšanas pūles, par ko nupat runāju.“

„Mans nabaga draugs, jūsu lasītāji nobeigsies no garlaicības“, sacīja Laura; vairs nevarēdama apslēpt smaidu, viņa nolēma vaļsirdīgi iesmieties.

„Nebūt. Lai sasniegtu savu mērķi, es izdomāju īpašu personu, romānistu, ko es nostādu kā centrālo figūru; un romāna sižets, ja jums patīk, ir ciņa starp to, ko viņam liek priekšā īstenība, un to, ko viņš grib no tās iztaisīt.“

„Jā, jā; es saprotu“, pieklājīgi sacīja Sofroniska, kam sāka jau pielipt Lauras smiekli. „Tas var iznākt diezgan interesants gabals. Bet jūs zināt, ka romānos tēlot prāta cilvēkus vienmēr ir bīstama lieta. Viņi novārdzina publiku; jo nekad neizdodas ielikt viņiem mutē ko prātīgu, un visu, pie kā viņi pieskaņas, viņi pārvērš abstrakcijā.“

„Un es skaidri redzu, kas notiks“, iesaucās Laura: „šai romānistā jūs varēsīt aprakstīt vienīgi sevi pašu.“

Pēdējā laikā, sarunās ar Eduardu, viņa bija piesavinājusies zobgalīgu toni, par ko viņai pašai bija jābrīnās, un kas mulsināja arī Eduardu, jo vairāk tāpēc, ka zināms atspoguļojums no tā bija manāms Bernāra viltīgajos skatienos. Eduards protestēja:

„Jel nē; es parūpēšos, lai viņš būtu ļoti nepatīkams.“

Bet Laura nebija apturama:

„Esiet droši — visi jūs pazīs“, viņa sacīja ar tik nevaldāmiem smiekliem, ka tie aizrāva sev līdz arī citus.

„Un vai šis grāmatas plāns jau ir gatavs?“ jautāja Sofroniska, pūlēdamās atkal uzņemt nopietnu toni.

„Protams, nē.“

„Kā tā?“

„Jums vajadzētu saprast, ka tādai grāmatai plāns ir būtiski nepieļaujams. Tur viss būtu viltots, ja es kaut ko nolemtu iepriekš. Es gaidu, lai man to diktē īstenība.“

„Bet man likās, ka jūs gribējāt attālināties no īstenības?“

„Mans romānists gribēs no tās attālināties; bet es pats tuvošos tai nemitīgi. Īsteni sakot, sižets būs cīņa starp īstenības faktiem un ideālo īstenību.“

Viņa vārdu nelogiskums bija pārsteidzošs; tas dūrās acīs ļoti nepatīkamā kārtā. Bija skaidri redzams, ka Eduarda galvā mitinājās divas nesavienojamas prasības, un ka viņš velti nomocījās, tās saskaņot.

„Un vai jūs esat jau tālu tikuši uz priekšu?“ pieklājīgi vaicāja Sofroniska.

„Tas atkarājas no tā, kā jūs to saprotat. Taisnību sakot, no grāmatas pašas es vēl neesmu uzrakstījis nevienas rindas. Bet es esmu jau daudz pie tās strādājis. Es par to domāju katru dienu bez mitēšanās. Es strādāju visai savādā kārtā, proti, tā: dienu pēc dienas es atzīmēju burtnīcā to stāvokli, kādā šis romāns atrodas manā prātā; es vedu kaut ko līdzīgu dienas grāmatai, kādā ieraksta, piemēram, bērna attīstības svarīgākos notikumus... Tas ir, man nepietiek ar to, ka es pakāpeniski atrisinu grūtības, kas man parādās (un katrs mākslas darbs nav nekas cits, kā zināma daudzuma sīku grūtību atrisināšana, kuŗas rodas darbā cita pēc citas), bet es katru no tām atzīmēju un izpētu. Mana piezīmju burtnīca, ja jūs gribat, ir nepārtraukta kritika par manu romānu; vai vēl labāk: par romānu vispār. Iedomājieties, cik interesanti būtu lasīt šādu piezīmju grāmatu, ko rakstījis Dikenss vai Balzaks; lasīt „Sentimentālās audzināšanas“ vai „Brāļu Karamazovu“ dienas grāmatu! Šo darbu vēstures! Ziņas par to, kā viņi radušies un nobrieduši! Tas taču būtu kaut kas aizraujošs... kaut kas interesantāks nekā pats darbs...“

Eduards cerēja, ka viņu palūgs lasīt šīs piezīmes. Bet neviens no trim klātesošiem neizrādīja ne mazāko ziņkāribu. Tai vietā:

„Mans nabaga draugs,“ sacīja Laura ar skumju pieskaņu, „es redzu skaidri, ka jūs nekad šo romānu neuzrakstīsiet.“

„Ak, es jums teikšu,“ iesaucās Eduards straujā iekaisumā: „man tas ir viena alga. Jā, — tai gadījumā, ja es netikšu pie šīs grāmatas rakstīšanas, tas nozīmēs tika to, ka šīs grāmatas vēsture mani interesējusi vairāk nekā pati grāmata; romāna vietā man būs viņa vēsture; un tas būs vēl labāk.“

„Vai jūs nebaidāties, ka, atstājot īstenību, jūs neiemaldāties nāvīgas abstrakcijas valstī, un ka jums dzīvu būtnu vietā nepaliek romānā tikai idejas?“

„Nu lai tā arī būtu!” iesaucās Eduards ar divkārtīgu sparū. „Vai to nemākuļu dēļ, kas šai ziņā nogājuši neceļos, mums ideju romāns ir jānolād? Ideju romāna izskatā mums līdz šim ir tikai sniegti briesmīgi romāni à thèse. Bet jūs taču saprotat, ka ne to es gribu. Idejas... jā, es varu jums atzīties... idejas mani interesē vairāk nekā cilvēki; tās mani interesē vairāk nekā viss cits. Tās dzīvo, cīnās, mirst tāpat kā cilvēki. Protams, var sacīt, ka mēs tās pazīstam tikai caur cilvēkiem, tāpat kā vēju mēs pazīstam tikai no niedrēm, ko viņš loka; tomēr vējš ir svarīgāks nekā niedres.”

„Vējš eksistē neatkarīgi no niedrēm,” iedrošinājās iebilst Bernārs.

Eduards jau sen bija gaidījis šo iejaukšanos, un tā lika viņam sataisīties uz īstu cīņu.

„Jā, es zinu: idejas eksistē tikai no cilvēkiem; bet taisni te ir tragisms: viņas nevar dzīvot, ja cilvēki tās neuztur.”

Bernārs bija to visu klausījies ar atturīgu uzmanību; viņš bija pilns skepticisma, un netrūka daudz, ka viņš turēja Eduardu par tukšu sapņotāju; tomēr viņa daiļrunības pēdējie mirkli Bernāru savilņoja; viņš juta, ka viņa domas noliecas zem šīs daiļrunības pūsmas; bet — viņš domāja — tas ir tāpat, kā niedre atkal izstiepjas, kad vējš pārgājis. Viņš atcerējās, kas viņam bija mācīts skolā: cilvēku vada kaislības, nevis idejas. Pa to laiku Eduards turpināja:

„Tas, ko es gribu sacerēt, ir kaut kas līdzīgs fugas mākslai. Saprotiet. Un es neredzu iemesla, kāpēc tas, kas iespējams mūzikā, nebūtu iespējams literātūrā...”

Sofroniska uz to iebilda, ka mūzika esot matēmatiska māksla, un ka vēl jo vairāk Bacham, kas uz to skatījies tikai kā uz skaitļu mākslu un izdzinis no tās visu patosu un cilvēcību, izdevies sasniegt tādu gaīlaicības šedevru, kur itkā astronomiskā templī spējīgi iekļūt tikai reti izredzētie. Eduards tūdaļ protestēja, aizrādīdams, ka viņam šis templis liekoties apbrīnojams, un ka tas esot visas Bacha mākslas darbības piepildījums un augstākais sasniegums.

„Līdz ar ko tad arī visi,” piebilda Laura, „kļuva uz ilgu laiku izdziedināti no fugas. Cilvēka jūtas, vairs nevarēdamas tur iemest, sameklēja sev citus mājokļus.”

Strīdus sāka izvērsties sofistiskā. Bernārs, kas līdz šim bija klusējis, bet jau sācis nepacietīgi grozīties savā krēslā, beidzot neizturēja; ar vislielāko pazemību, pat ar pārspīlētu godbijību, kādu viņš parādīja katru reizi, kad runāja ar Eduardu, tomēr īpatnēji jautrā tonī, kas šo godbijību itkā pārvērtā jokā, viņš sacīja:

„Piedodiet, mans kungs, ka es zinu jūsu grāmatas virsrakstu; ar to es gan iepazīnos neatļautā kārtā, bet jūs, ja nemaldos, bijāt tik laipni šo manu nepieklājību aizmirst... Ar šo virsrakstu, kā man likās, bija apzīmēts stāsts...”

„O... pasakait mums virsrakstu,” teica Laura.

„Ja jūs to vēlaties, mana dārgā... Bet man jums jāaizrāda, ka, varbūt, es to pārgrozīšu. Es baidos, ka virsraksts, varbūt, varētu drusku maldināt. Nu, Bernār, pasakait mums.”

„Jūs atļaujiet?... Naudas viltotāji”, sacīja Bernārs. „Bet tagad sakait jūs savukārt: šie naudas viltotāji... kas tie tādi ir?”

„Ko es tur varu sacīt? Es nezinu,” atbildēja Eduards.

Bernārs un Laura saskatījās, pēc tam abi saskatījās ar Sofronisku; bija dzirdama gara nopūta; liekas, to izdvesa Laura.

Taisnību sakot, Eduards, domādams par naudas viltotājiem, sākumā bija gribējis ar šo vārdu apzīmēt savus kollēgas rakstniekus, it sevišķi vikontu de Pasavanu. Bet drīzi vien vārda saturs bija ievērojami paplašinājies; skatoties, no kuŗas puses pūta vējš viņa prātā, no Romas vai citurienes, viņa varoņi kļuva par priesteriem vai frankmasoņiem. Kad viņš ļāva savām smadzenēm vaļu, tad tās drīzi vien ieslidēja abstrakcijā, kur viņš jutās pilnīgi ērti. Maiņas, devalvācijas un inflācijas idejas pamazām pārplūdināja viņa grāmatu kā apgērba teōrijas Karleila „Sator Resartus”, kur tās pilnīgi nobīdījušas pie malas personas. Eduards, nevarēdams par to runāt, klusēja visneveiklākā kārtā, un šī klusēšana, kas šķita liecinām par asprātības trūkumu, sāka tapt pārāk neērta arī pārējiem.

„Vai jums ir gadījies kādreiz turēt rokā viltotu naudas gabalu?” viņš beidzot jautāja.

„Jā,” sacīja Bernārs; bet abu sieviešu „nē” apsedza viņa balsi.

„Nu lūk! Iedomājieties viltotu desmitfranku gabalu. Viņa istā vērtība ir desmit santimu. Bet kamēr nav atrasts, ka tas ir viltots, viņš maksā desmit franku. Ja nu es lieku pamatā to ideju, ka...”

„Bet kāpēc jums jāliek pamatā ideja?” nepacietīgi pārtrauca Bernārs. „Ja jūs iesāksit no skaidri izteikta fakta, tad ideja tur ieviesīsies pati no sevis. Ja es sacerētu „Naudas viltotājus”, tad es vispirms attēlotu viltotu naudas gabalu, to mazo monētu, par ko jūs nupat runājāt... lūk, šo.”

To teikdams, viņš izņēma no vestes kabatas desmitfranku gabalu un to uzmeta uz galda.

„Paklausaities, cik viņš labi skan. Gandrīz tāpat kā citi. Var zvērēt, ka tas ir no zelta. Man to šorīt iesmērēja bodnieks, kas teica, ka arī viņš nezina, kas tas ir viltots. Šim naudas gabalam

nav pareiza svara; bet spīdums un skaņa ir gandrīz kā īstam; viņš ir apzeltīts, un tāpēc viņš maksā drusku vairāk nekā desmit santimu; bet iekšpusē tas sastāv no stikla. Kad viņš nodeldēsies, tad viņš kļūs caurspīdīgs. Neberziet viņu; jūs viņu sabojāsit. Jau tagad gandrīz var viņam redzēt cauri."

Eduards bija paņēmis naudas gabalu un aplūkoja to ar visuzmanīgo ziņkārību.

"Bet no kā to dabūja bodnieks?"

"Viņš vairs nezina. Viņš domā, ka tas jau vairākas dienas nostāvējis viņa atvilktnē. Viņš joka pēc gribēja man to iesmērēt, lai redzētu, vai es ņemšu. Es jau taisījos to pieņemt par īstu, goda vārds! bet tā kā viņš nav blēdis, tad viņš neļāva man pievilties; pēc tam viņš man to pārdeva par pieciem frankiem. Viņš gribēja to paturēt, lai to parādītu „cienītājiem", kā viņš teica. Man ienāca prātā, ka viņš neatradīs labāku cienītāju par „Naudas viltotāju" autoru; un tāpēc es to paņēmu, lai parādītu jums. Bet tagad, kad jūs esat to izpētījuši, dodiet man to atpakaļ. Es redzu, ka īstenība jūs, diemžēl, neinteresē."

"Jā," sacīja Eduards, „bet viņa mani samulsina."

"Ļoti žēl," atbildēja Bernārs.

Sēn Želē († 1558)

Sonets

No franču val. tulk. Ed. Virza.

Nav visā Venecijā tik daudz laivu staltu
Un Burgai austeru, un zaķu Šampaņai,
Un lāču Savoļai, un govju Bretaņai,
Tik arī Temzai nav gar krastiem gulbju baltu;

Tik mūsu baznīcai nav siržu kopā kaltu,
Tik tautu dažādu trūkst arī Vācijai,
Tik goda Spānijā nav ciltij augstākai,
Un galmā nevar uziet tik daudz glaimu saltu;

Tik zvēru Afrikā sev mīgas nesaviļ,
Un tik daudz partiju pat nava brīvvalstij,
Tik Romā atlaidu mums nenokrit par balvu;

Uz tik daudz skopībām pat praktiķim nav prieks,
Tik argūmentu neslēpj sevi zinātnieks,—
Cik manai mīļākai iet iegribu caur galvu.

Amadīs Žamēns († 1584)

Dziesma

No franču val. tulk. Ed. Virza.

Aizlaižas ziema, un patīkams atpakaļ nāk
Aprīlis; pļavmalās zefiri rotāties sāk;
Plūzdami, vilņi dzen jūrā gar krastmalas bruģi
Darvoto kuģi.

Jūt arī lopi, ka atnācis mēnesis kairs:
Atpūta slinkā pa kūtim tiem nepatīk vairs,
Nepatīk zemniekiem raudzīties kamīna zaigā
Gadlaikā maigā.

Velti ir gaidīt, ka sarma vēl ielejas klās:
Puķes daždažādas raibas jau padara tās.
Venus ar grācijām, mēnesim mirdzumū lejoj,
Nebeidz tur dejoj.

Kitēras Venera rotaļām ligoties liek,
Nimfas un grācijas korī tad ievītas tiek,
Segu, kas zaļa pa nakšņaino klajumu klājas,
Min viņu kājas.

Kiklopus kailročus āmuriem bruņotus sauc
Vulkāns, un ugunis ēzēs viņš dedzināt trauc;
Laktas dimd skaļi, un smēdē nes priecīgas briesmas
Rūcošas liesmas.

Pieklājas tagad, lai mirtes zaļš, smaržu pilns zars
Vai arī puķes, ko augšā ceļ saulītes stars,
Rikojot svētkus un saņemot ziedoņa balvas,
Vij mūsu galvas.

Asinis jaunas mums iekaist un mutuļot sāk.
Novisim vainagu skaistajai Lizai, kas nāk
Vijoles plūcot, ko pavasars, miglīņā blāvā
Ietīts, mums dāvā.

Bālajā nāve, kas kurla pret zēlabām šķiet,
Apmeklē strādnieku būdas un nelūgta iet
Karaļu pilis un apdveš ar vēsumu saltu
Ieeju staltu.

*Neapdraud skrejošos gadus vēl tagad mums riets,
Mīlais Sēn Marta, bet mīla mūs moca un liedz
Sēsties pie galda, un mēnešiem veidojot vielu,
Darbu sākt lielu.*

*Gurds kad tu kļūsi, un mūžīga nakts tevi skaus,
Nems tevi Charōna laiva un piepēži raus
Zemzemes krastā, kur klistot tev paliksies lieki
Šīs zemes prieki.*

*Tur tev bez smaržīga vīna pēc gada ies gads,
Nepriecēs tevi tās burvenes dievīgais skats,
Kurā tā svelmēja kādreiz ar daiļumu savu
Jaunību tavu.*

Vokelēns de la Frēnē († 1607)

Dzejolis

No franču val. tulk. Ed. Virza.

*Šo mitro krastu nereidas,
Žanō, kas jau uz kapu bīdās,
Ir šodien atsoļojis dot,
Prom zveju priekus metot kairus,
Jums tiklus, makškeres un aiņus,
Tos vecā osī pakarot.*

*Zem ūdens, straumju ēnā zaļā,
Nu vari dusēt savā vaļā
Tu, zvīnās tērtā zivju cilts:
Žanō, kam spēki jau ir galā,
Jūs neķers vairs ne ziemas salā,
Ne tad, kad ziedonis nāk silts.*

Klods Bitē († 1587)

Ganiem

No franču val. tulk. Ed. Virza.

*Lai Dievs jums palīdz, ganiņiem,
Kas pie šiem krūmajiem lēnītēm,
Ar savām maigām stabulītēm
Diet liekat maziem kazlēniem.*

*Vai tikko še uz zirga rāma,
Pa taciņu, kas mežā zūd,
Kur pērnā gada lapas trūd,
Jums gaŗām nepajāja dāma?*

*Trīs melņi ir šai diţenai,
Bet viņa pati jāŗ uz balta;
Tai samta cepure ir stalta,
Un sarkans mēţels uzģērbts tai.*

*Papriekšu sulains, āŗi skriedams,
Ved melņi raibu kurtu līdz,
Kas gaŗā auklā piesaistīts
Lec viņam blakus, skaņi riedams.*

*Vai n'esat redzējuŗi tos?
Jums uguns nosārtojis vaigus,
Jo kastaņus šai brīdī svaigus
Jūs cepat pelnos karstajos.*

*Ne jūs še dzīves likstas sit, —
Jūs stāstāt pasakas un stāstus,
Un baudot mīļo gaŗu glāstus,
Laiks lēns jums nemanāmi rīt.*

*Bet ai! cik skumjas gaitas manas!
Cik gadus skrienu pakaļ jau
Šai dāmai lepnai, kuŗai nav
Ne ţēluma, ne piedoŗanas.*

JAUNĀKIE PĒTIJUMI SPĀNIJAS LITERĀTŪRAS UN VALODAS VĒSTURĒ

Vēl priekš nedaudz gadu desmitiem Spānijas literātūras kritikai, par lingvistiskiem darbiem nemaz nerunājot, bija, ar maz izņēmumiem, diezgan vāja slava: tos allaž vērtēja no deklamātoriskās puses vairāk kā no citām pārējām, un visā visumā to maz ievēroja un cienīja. Lielos pētīšanas darbus, cik tie vispārīgi bija iesākti, veica pa lielākai daļai citu tautu zinātnieki: valodas vēsturei it sevišķi nodevās 19. g. s. otrās puses ievērojamie vācu lingvisti, ar literātūras analīzi nodarbojās amerikāņi, angļi, franči u. c., un tādā kārtā bieži gadījās, ka pašiem spāniešiem bija savas pagātnes lietu noskaidrošanas un izpratnes dēļ jāiet skolā svešās universitātēs, it īpaši Francijā un Vācijā, un tur jāgūst metodiskie pamati savam nākotnes darbam. Tiesa, arī jau toreiz sāka celties un attīstīties nacionālie virzieni spāniešu filoloģijas laukā, bet viņi vēl nebija paspējuši iekarot sev liela apmēra populāritāti, un ap viņu sasniegumiem vēl nebij iesācis plīvot tāds pateicības un atzinības aureols kā mūsu dienās, kad zināmā distancē no notikumiem šos centienus redzam ne tik vien asāki un sintetiskāki abstrahētus, bet bieži arī romantiski spilgtāki apstarotus citu kultūrālu strāvojumu vidū: lielākās kalnu grēdas virsotnes tikai pienācīgā atstātumā atmirdz reljēfi un krāšņi, krāšņāk nekā viņu dabīgā apkārtne.

19. g. s. otrā puse Spānijas gara dzīvē rādīja diezgan no teiktas tendences uz leju, velti pret to centās celties lielas publicitātes laudis, sabiedriski darbinieki, rakstnieki u. c., velti šo līniju centās grozīt samērā nedaudzo kluso zinātnieku dzīli patriotiskās pūles tautas gara mantas izceļot un apgaismojot. Bija tā, kā allaž priekš katastrofas: bravūra un kultūrāls miegains no vienas puses un nevarīgs, emocionāli sadrupināts protesta un patriotiska lepnuma gars, kas raksturīgi izpaudās tā laikmetā redzamo rakstnieku darbos. Šī katastrofa neizbēgami arī pienāca 1898. gadā, kad Spānija zaudēja karu pret Ziemeļu Amerikas Savienotām Valstīm un kauna pilnā kārtā bija spiesta atdot uzvarētājam visas savas Amerikas kolonijas (to starpā arī Kubu), savas lielās pasaules mīšijas, sava grandiozā kolonizātoriskā darba pēdējos pārpalikumus (Dienvīdu un Vidus Amerikas latīņu republikas bija no metropoles politiski atkritušas jau 19. g. s. sākumā). Likās, ka Spānijas lielā loma izspēlēta uz visiem laikiem, ka nu viņai jāaiziet, tā teikt, savas slavas pen-

sijā; dziļa dēpresija pārņēma viņas labākos garus, un bija viņu vidū tādi, kas savas dzimtenes, savas lepnās dzimtenes, negodu nespēja pārciest. Vēl var saklaušināt vecākus tiesas un policijas kalpotājus Rīgā — cik savādi gan likteņi dažreiz saved kopā ļaudis! — kas atceras kādu savus laikus ievērojamu notikumu šai pilsēta: Spānijas konsula pašnāvību Daugavas aukstajos viļņos 17./29. nov. 1898.* gadā. Šis konsuls nebija neviens cits, kā slavenais Spānijas rakstnieks un prātnieks, savas paaudzes ideologs un jūtu paudējs Angel's Ganivet's (izr. áncel gánivet). Priekš dažiem gadiem viņa trūdus pārveda no šejienes katoļu kapsētas uz dzimto Granādu. Tur nu atdusas tas rakstnieks, kas bijis viens no modernās pasaules vissugestīvākiem, kas pratis apbrīnojamā kārtā apvienot savu lokālo noskaņojumu un mīlestību uz to ar spāniešu tautas gara sirsnīgo un plašo izpratni, un tālāk arī ar Eiropas kultūru, ko tas pazina ne tikai no grāmatām, bet arī dzīvē (Hurtado). Tur nu atradis mieru „Idearium español“ (1897) autors*), kur pār klusājiem Alhambras baseiniem, mūriem un balkoniem, par Generālfes miršu un ciprešu alejām liekas nolaižamies mūžības elpa, kur dzidrā dvēseles līdzsvara nojautā liekas izgaistam un izplēnējam modernās pasaules sapīgais nemiers un histēriskā trauksme.

Dzērvju žēlās klaigas neaiznes vasaru uz visiem laikiem, viņa atgriežas; delikātās un fantastiskās, smalkjūtīgās radītāju dabas, bieži aiznesdamas kapā savas dzīves traģiku, dod citiem ierosinājumus un gara brīvību; pēc šīm dabām allaž vērtē laikmetus un tautas. Ganivēts ir tapis par sava laika simbolu, viņš it kā traģiski noslēdzis to, ko citi viņa laika biedri pārkausēja un mikstināja asu kontūru vērojamos, satīrā vai smagā melanholijā (Perez Galdos u. c.).

Zinātnes attīstība ir allaž mazāk svarstīga un raksturīga nekā literatūras un mākslas gaitas; viņa sevi patur vairāk stingras pašdisciplīnas un mazāk laikmeta „kailo nervu“, tāpēc viņas posmi un ritmi līdzienāki un arī gaušāki; ir arī brīži, liktenīgi brīži tautu vēstures, it sevišķi jaunākos laikos, kad viņai vienai pašai uz saviem pleciem jānes visa morāliskā atbildība par cilvēces darbiem un nedarbiem, godu un postu; viņa tādos brīžos tendē uz reliģijas pusi. Spānijas zinība, it sevišķi viņas garam mīlās un tuvās filoloģiskās disciplīnas, droši pārcietusi sabiedrisko krīzi un grūtos apstākļos, kā savus laikus vēl grūtākos pēc briesmī-

*) Šī raksta autors savā laikā veltī pūlējās archīvos atrast attiecīgos tiesas un policijas protokolus par šo notikumu; šie protokoli, cik esmu ievācis ziņas, liekas būt iznīcināti vēlākos gados.

*) Šis darbs tulkots arī citās valodās, piem. vācu un franču.

giem Napolēona kariem, attīstījās tik neatlaidīgi un spēcīgi, ka mēs no mūsu dienu ziedu un augļu bagātības varam cienīgi spriest par vecās saknes spēku un izturību. No vairākām šī laika lielajām figūrām minēšu (manam uzdevumam svarīgas) tikai divas, kuru nozīme sevišķi izpaudīsies turpmākās rindās, viņu radītās skolas darbos, — tie ir literātūras vēsturnieks akadēmiķis Marcelino Menendez y Palayo (Marselino Menendes i Palajo 1856.—1912.) un arabists Fr. Codera y Zaidin (Kodēra i Saīdīn).

Pirmā pētnieka slava tagad plešas tālu pāri viņa karsti mīlētās dzimtenes robežām, viņu visa literārā pasaule vērtē kā jaunās spāniešu humānītārās zinātnes pamatu; viņš Spānijas filoloģijas vēsturē pašķir laikmetus, kā kalni pašķir upju gultnes. Šī zinātnieka fainomenāli plašā un pie tam precīza ērudīcija bija aptvērusi visus spāniešu tautas kultūras laukus, un šo lauku, kā zināms un kā vēl redzēsim, ir daudz, vairāk katrā ziņā nekā dažai citai lielai kultūras tautai; viņš plašumā un sīkumos pārzināja spāniešu literātūru no Romas laikiem līdz viņa dienām, viņš neaizmīrsa arī jaunlatīņu literātūras nozīmi, viņš pienācīgi prātā vērtēt arābu un žīdu filozofijas, zinības, vēstures un literātūras lomu Spānijas vēsturē, viņš apcerēja svešos iespaidus Spānijas reliģijas vēsturē, viņš beidzot pārredzēja savādo kultūralo jaukumu un tā literātos refleksus, kas radās spāniešu garam jaucoties un sakūstot ar Amerikas veco kultūru pārpalikumiem un reminiscencēm.*) Menendez y Palayo skolnieki un pēcteči varēja droši būvēt uz šiem pamatiem, un tādēļ mēs arī redzam plaši attīstāmos pētījumus par Spānijas un latīņu Amerikas literātūrām, par Vidus un klasiskajiem laikiem (16. g. s. — 17. g. s. pirmā puse), par drāmu, liriku un eposu, par arābu kultūras sakariem ar spāniešu un pārējās Eiropas kultūrām u. t. t.; mazāks sakars šim zinātniekam ar lingvistiskām disciplinām, kas viņa garam bija pasvešas, tās ienāca Spānijā pienācīgā mērā tikai viņa skolas laikā un tur isā brīdī izauga līdz pirmās vērtības sasniegumiem (sk. tālāk).

Arabists Codera y Zaidin's sev bija spraudis daudz šaurākus uzdevumus, kas tomēr, viņa pēcnācēju pareizi vadīti mūsu dienās, paveŗ necerēti plašus horizontus Eiropas kultūras laukos. Viņš centās sīki izpētīt lielā arābu kultūras vēriena īpatnējo zaru Iberijas pussalā un ar jaunu datu palīdzību (uzraksti, naudas, jauni teksti etc., kā tas savu laiku notika, piem., Romas vēstures pētīšanā) kontrolēt, papildināt vai pārkārtot to ainu, kas mums bija

*) Viņa galvenos darbus var atrast pieminētus lielākās spāniešu literātūras un kritikas vēsturēs; tulkoti citās valodās tie, cik zinu, nav.

radīta uz daudzo arābu chroniku, ģeografisku darbu u. c. pamata (sal. slavenu darbu R. Dozy, *La domination des Arabes en Espagne I—IV*).

Jaunākā arabistu skola Spānijā šobrīd ir ne tikai visupirmā pasaulē (pēc franču, angļu, holandiešu un vācu slavas laikiem), viņa sev uzdrošinās no jauna stādīt vislielākās atbildības problēmas, kas priekš 1—2 paaudzēm likās esam pilnīgi atmetamas un aizmirstamas (sk. tālāk).

Ja bez šiem diviem vārdiem īsā piezīme vēl gribam minēt to starpību, kas jūtama dažādu mākslu vēstures sasniegumos Spānijā, it sevišķi mūzikas vēstures laukā, tad skaidri apzināsimies to lielo distanci, kas atšķir veco provinciālo Spāniju no modernās zinātniskās lielvalsts, bez kuras garīgo vērtību ignorēšanas varam riskēt palikt vienpusīgi un šauri savos gara skatos. Šo distanci sevišķi izceļ, lieku reizi to atkārtojot (sk. sākumā), tas apstāklis ka 19. g. s. otrā pusē, atskaitot pieaugušo Men. y Palayo un viņa skolas iespaidu, spāniešu lietas veica un kārtoja, lielāko tiesu (sākumā protams) citi: vācieši deva labus spāniešu valodas vēstures pratējus: G. Baist'u, W. Meyer-Lübke un dažus citus, Francija — literātūras, valodas un vēstures pazinējus A. Morel-Fatio, A. Foulché-Delbosk, E. Mérimée u. c. Anglija un Amerika tāpat: G. Ticknor, J. Fitzmaurice-Kelly, H. Rennert u. d. c.

Šai vārdu rindai Spānija var tagad pretī likt savus laudis, kuŗu slavas spožums sasniedz pie reizes pirmā lieluma zvaigznes, un aicināt citus nākt pie viņiem mācīties, ar to pienācīgi atmaksājot par sniegto pabalstu agrākos laikos. Lūk šeit daži no šiem vārdiem: R. Menendez Pidal, Amerigo Castro, A. Bonilla y San Martin (†), J. Hurtado de la Serna, M. Asin Palacios, J. Ribera y Tarragó, A. Conzalez Palencia u. c. (par redzamākiem modernās literātūras kritiķiem sk. tālāk IV.).

Zīmējoties uz Austrumu Eiropu (arī vecai Krievijai bija ne tik vien labi arabisti, bet arī cienījami hispānisti, kā D. K. Petroff's, E. Th. Brauns u. c.) var beigās piezīmēt, ka tur Spānijas kultūras, it sevišķi literātūras, izpratni bij ļoti vienpusīgi un pat ērmīgi apgaismojuši Vācijas uztvērumā, liekot bieži šīs lietas izskatāties mums nesvarīgas un pārāk tālas. Mēs, Spānijas kultūru neglīdzējot viņas „spāniskuma“ dēļ,*) esam bieži aizmirsuši ne tik vien vienu no lielajiem pasaules gara faktoriem, vienu no lielajām pasaules valodām (viņu runā tuvu pie 100.000.000 cilvēku Eiropā, Amerikā, Afrikā un Āzijas salās), bet arī to „sīko“ faktu, ka vācu starpniecība mums nav nebūt visizdevīgākā; ja gribam

*) Sal. teicienu: es kommt mir ja ganz spanisch vor!

netiešus ceļus meklēt (kauču psihiskās tuvināšanās ziņā), tad varam atcerēties, ka viens no tiem ved caur austrumiem, kuri mums, Eiropas un Āzijas kultūras robežu ļaudīm, Eiropas kultūras avangardam pret austrumiem, arī jāpazīst.

Atsevišķas tautu gaitas cilvēces dzīvē vada dažādi cēloņi un stimuli, mazāk vai vairāk apslēpti mūsu skatām, vairāk vai mazāk saprotami mūsu prātām, cik tas mūžīgos sakarus spēj vispārīgi jaust. Dažādas cēlonības un sakarības tautu likteņos vēsturnieki dēfinē samērā skaidri un prēcīgi, citas tie vienkārši apraksta, vairoties no dogmatiski pārgudriem slēdzieniem, citas atkal tikai intuitīvi nojauš, it sevišķi, kad jāpieskaņas gara dzīves smalkajām fibrām. Spāniešu tautas vēsture ir no komplikētām Eiropas tautu vidū. Viņas gaitas īpaši sarežģī divi apstākļi, šeit vietvietām pieminamie. Pirmais ir viņas raibā vēsture dažnedažādo tautu kultūru krustojumu un slāņojumu dēļ Iberijas pussalā, šai tiltā no Afrikas uz Eiropu: šeit vienā no visvecākām, cik zināms, pasaulē apdzīvotām vietām (Iberijas pussalas aizvēsture ir taču viena no visinteresantākām) ir pāri gājušas, atstājot līdz šai dienai jūtamas vai jau sen aizmirstas pēdas, visdažādākās kultūras un tautas: foinikieši (jau 11. g. s. pr. Kr.), grieķi (7. g. s.), kelti (6.—4. g. s.), īberi (ap 6. (?) g. s.), kartaģieši (3. g. s.), romieši (no 3. g. s.), ģermāni (vandaļi, svebi u. c. 5.—6. g. s. pēc Kr.; vestgoti no 5.—8. g. s.), arabi un berberi (8.—15. g. s., resp. līdz 17. g. s. sākumam*). Viss šis iedomājamais mistrojums, ar jaunajiem laikiem sevišķi jūtamajiem romiešu un arābu akcentiem, ir tomēr allaž ātri absorbējies vietējo apstākļu līnijās, un mēs varam ar izbrīnu lasīt 2000 gadu un vecākos tekstos Iberijas tautu rakstura un īpatnību novērtējumu, kas mums no jaunajiem laikiem liekas esam labi pazīstamas; ir acīm redzot īpašības, kā fiziskas, tā psihiskas, kas tik viegli nepadodas laika dažādo ietekmju maiņām. Otrs apstāklis, kas jūtamai komplicē spāniešu kultūras vesturi, meklējams lielajā iekarošanas un kolonizācijas darbā, ko Spānija, sākot ar 15. g. s. beigām, veica Amerikā (Indiās, kā to vēl ilgi dēvēja). Šie atklājumi, kari, kolonizācija, pārtautošana u. c. veda Spāniju un caur viņu arī pārējo Eiropu sakarā ar līdz tam tikai dzejnieku fantāzijās**) nojaustām zemēm un kultūrām, atklāja lielos pasaules sakarus tirdzniecībā, Eiropas kultūras ekspansijā etc. un radīja vietvietām interesantus hibridus rezultātus, kā, piem., vecā inku tempļa mūri ar kristīgās kapellas

*) Vispārskatāmāki šos datus sakārtojis un labi apgaismojis pazīstamais spāniešu vēsturnieks R. Altamira y Crevea savos darbos: Historia de la civilizacion española un Historia de la cultura española.

**) Piem. Platōns, Seneka u. c.

segumu un krustiem, kā jaunlaiku spāniešu rakstnieki (Amerikā), kas sevī jūt ar fatālu atavisma spēku ceļamies savu iedzimto senču ticējumus, simpatijas un baigās nojautas.

No šiem piemēriem jau redzams, cik tālus cilvēces vēstures horizontus atver jēdziens spāniešu kultūras vēsture, cik plašu problēmu loku ceļ un rada šī „mums tik tālā un svešā kultūra“. Spānijai ir neapšaubāmas tiesības uz ļoti ievērojamu vietu arī mūsu vēstures zināšanu rindā, jo viņa ir godam pildījusi savas divas lielās misijas Eiropas vēsturē: ar savu arābu iekarotāju starpniecību viņa, pirmkārt, ir Rietumu Eiropu no jauna saistījusi ar antīkās pasaules zinību, filozofiju etc., pievienojot tām klāt (sk. tālāk) arī savas ietekmes spēku arābu kultūras veidā, un otrkārt, Spānija ir tā bijusi, kas ievadījusi tā saucamās „Jaunās vēstures“ gaitas, kas stāvējusi cilvēces vēstures krustceļos no iekšējās (Vidus) jūras posma uz pasaules vēsturi: Kolumbs meklējot fantastisko Indiju bija it kā nevilus atradis zemes lodi; tā, kas viņu uz šo darbu bija svētījusi, bija gudrā ķēniņiene Izabella.

Šo plašo un visdažādo problēmu oriģinālo virzišanu un pētīšanu iniciatīvu tāpat pārņēmuši, kā sacīju, savās rokās spāniešu pētnieki: viņi šos jautājumus un tiem līdzīgus ceļ un raisa ar lielu spar un prieku, — būs, domājams, svarīgi redzēt vienu otru no gaidāmiem vai jau taustāmiem rezultātiem.

1. Kā chronoloģiski pirmo apskatīsim pāris vārdos sarežģīto un aizraujošo problēmu par arābu kultūras iespaidu uz Spāniju un pārējo Rietumu Eiropu. Šai problēmai ir jau sava diezgan ilga un drāmatiska vēsture zinātnē, it sevišķi sākot ar 19. g. s. pirmajiem gadu desmitiem. Arābu tradīcija, Spānijas mauru vēsturnieki chronisti, ģeografi, filozofi, zinātnieki, dzejnieki u. c. ir nesaraujami ieauguši Spānijas politiskās, kultūrālās un aistētiskās vēstures liktenos, un tādēļ jau sen zinātnieki centušies precizēt sakarību līnijas, kas tomēr līdz pēdējām laikām bieži neatturami irušas pētnieku analīzes priekšā; bija dažkārt pat tādi kūrīzi gadījumi, ka intuitīvi sakars likās neapšaubāms (piem. mūzikā, dzejas valodas izteiksmē etc., bet dokumentēt un ar pienācīgiem argūmentiem apstiprināt to nevarēja, bija pie reizes arī tāds stāvoklis, ka daudzo gadu simteņu kopdzīve un savstarpējās cīņas nebūtu varējušas savienot abas lielās kultūras masas vairāk kā tikai ar tikko redzamiem sīkiem attiecību diedziņiem, kas it kā izslēgtu ciešāku savstarpēju iedarbošanās iespējas faktū. Tagad, pateicoties jaunākiem, nupat tālāk pieminamiem sasniegumiem, mēs visus šo lietu sakarus pārredzam daudz labāk un nojaušam, kādu svarīgu un jauku lapas pusi esam uzšķīruši Eiropas kultūras vēsturē, kas mums dod plašas pamācības un aiz-

rādījumus ceļā uz lielajām sintētiskajām problēmām, pēc kurām tā ilgojas un cīnās mūsu dienu laikmets. Lai saprastu jaunākos slēdzienus, vajag pieminēt dažus sevišķi spilgtus gaismas punktus pagātnē, dažus zinību vīrus, ar kuriem vārdiem saistās virzieni un posmi mūsu jautājumos. No spāniešiem jāmin, piem., Conde un Parcual de Gayangos, no frančiem Fauriel's, no vāciešiem F. Fr. v. Schack's, no holandiešiem R. Dozy. Conde un Fauriel'u varētu nosaukt par romantiskā virziena pārstāvjiem otrs, piem., centās uzsvērt (pierādīt būtu dažreiz par daudz teikts), ka arābu ietekme ir tā teikt visas Vidus laiku Eiropas kultūras pamats: bruņniecības institūts ar savām parašām un sabiedrisko toni (cortesia's kultūru), trubadūru dzejas būves likumi (strofas, atskaņas etc.) u. d. c. esot tiešs arābu paraugu atdarinājums. P. de Gavangos un Schack's, citus neminot, centās pieiet tuvāk tekstu materiālam, to izceļot un apgaismojot un vispārīgos slēdzienus cik necik apvaldot viņu sniegtās vai nojaušamās robežās; nebija tas viegli darāms literārā un pārējā materiāla greznuma un vilinošo teorētisko perspektīvu dēļ, un tādēļ arī metodiskais Schack's pie reizes dod vaļu arī savam pirmās šķiras mākslinieka talantam (sk. viņa Poesie und Kunst der Araber in Spanien und Sizilien). Visekstrēmāko virzienu arābu ietekmes ierobežošanā ieņēma slavenais orientālists R. Dozy. Viņš starp citu asi un precīzi nošķiroja mākslīgi rafinēto arābu galma liriku no primitīvā spāniešu tautas eposa, un likās, iznīcināja uz visiem laikiem „legendu“ par jebkādu tuvāku sakaru iespēju literātūrā (neattiecinot to, protams, uz filozofiju, zinību etc.); nesaudzīgu triecienu spāniešu nacionālajam lepnumam viņš deva arī ar viņas tautas varoņa Cid'a nonicināšanu (viņš to raksturoja kā par naudu pārkamu un pārdodamu kondotjeru). Viņa abi ievērojamākie darbi (La Domination des Arabes etc. un Recherches etc.), kas bija izpelnījušies savus laikus viscildinošākās atsauksmes, bija tādā kārtā ne tik vien liels notikums absolūti skaitot, bet arī dzīvs un savā ziņā nežēlīgs pamudinājums spāniešu zinātnes nacionālai tradīcijai, kas tad arī nekavējās, kā redzējām, augt un nostiprināties jau ar 19. g. s. otro pusi. Spāniešu zinātnieki turpmāk centās pieiet šim jautājumam klāt no arābu un spāniešu tradīcijas reizē, izplešot pēdējo no abām, kā to prasa visas tā laika kultūras saistības, arī līdz pārējo Rietumu Eiropas kultūru tautu tradīcijām (Katalānija, Portugāle, Dienvidu un Ziemeļu Francija, Itālija, pa daļai pat vācu zemes u. t. l.); rezultāti, kā teicu, tiecas nupat uz lielākām sintezēm, un būs vērtīgi pieminēt dažus no tiem.

Gribu pakavēties pie trim vārdiem, pie trim mūsu dienu ievērojamiem arabistiem un summārā kārtā atzīmēt viņu nopelnus. M. Asin Palacios (Asín Palásios) vērsis lielākā darbu

rindā savu uzmanību uz filozofijas un reliģijas problēmām. Pieejot tuvāk arābu mācīto ļaužu rakstiem, it īpaši no 11.—12. g. s., viņš ir varējis atzīmēt lielos līdz šim nepienācīgi izceltos sasniegumus humānitaro disciplīnu laukā, vienu piemēru, mūsu dienās iecienītu minot, psiholoģijas (individuālās un arī tautu psiholoģijas laukā); analizējot un konfrontējot attiecīgos arābu un citu tautu rakstnieku darbus, Asin Palacios ir varējis nākt pie lielu sakaru konstatējuma, resp. pie tekstuāli pamatotas pārliecības, par arābu teoloģijas un sevišķi filozofiskās rakstniecības izstarojuma spēku un plašumu 12. un 13. gadu simteņos; blakus minot, ir arī droši nosprausti šī tradīcijas ceļa sākumi tā saucamajā Toledas tulkotāju koleģijā (sākot ar 11. g. s. beigām, proti 1085. gadu, kurā Alfons VI. atkāroja šo pilsētu no mauriem). No lielajiem vārdiem Rietuma Eiropas tradīcijā šinī sakarā jāmin Raimons Lull's un Dante, kurā daudzo vīzionāro ainu sakaru ar arābu mistiku u. c. rakstiem liekas grūti apšaubīt (sk. M. Asin Palacios, *La escatologia musulmana en la Divina Comedia*. Madrid, 1919; angļu tulkojums Londonā 1926. g., franču — Parīzē, 1928. g.). Atstājot malā speciālo jautājumu par atsevišķu arābu audzinātu vai veicinātu zinību nozīmi Eiropas Vidus laiku kultūrā, piegriezīsimies daudz un kaislīgi iztīrīzātam jautājumam par sakariem starp arābu un spāniešu, kā arī dažu citu romāņu tautu literātūrām. Šeit jāmin otra pētnieka vārds: A. Gonzalez Palencia (Consáles Palencia). Viņš ir tas, nemazinot, protams, citu nopelnus, kas centies šai jautājumā ienest ne tikai analītisku skaidrību, bet sniegt arī (varbūt vietvietām vēl diskutablas) lielākas sintētiskas līnijas; katrā ziņā viņa jaunākā grāmata *Historia de la literatura arabigo española*, Barcelonā 1928, ieguvusi zinātniskajā literātūrā lielu ievēribu, un viņai vietvietām piešķir pat jauna posma ievadītājas nozīmi. Viņa darbu un centienu apmērus var vērtēt jau no tā vien, ka viņš, vienam otram „neticīgam” par izbrīnu (sk. augšā jautājuma komplicēto vēsturi), ir pratis dot visas lielās problēmas pārskatu, balstot to uz citu un saviem monografiskiem pētījumiem. Līdzšinējais iznākums ir tāds, ka arābu literārā tradīcijā ietekme izpaužas vispirms novelistikā: „Disciplina clericalis” — Vidus laikos ļoti izplatītais stāstu krājums latīņu valodā, dažas jau agrāk kā orientāli motīvi apzīmētās noveles (Kalila un Dimna u. c.), pirmais lielais oriģinālais spāniešu noveļu krājums Don Juan Manuel'a „Conde Lucanor”. tad daži bruņinieku romāna tipa stāsti vai lielāku romānu fragmenti, beidzot daži psiholoģiskās noveles paraugi u. t. t. Atstājot neminētu šaubīgo jautājumu par Spānijas arābu eposa eksistenci un event. sakariem ar agro spāniešu eposu, atzīmēsim liriskās dzejas sakarības; šeit atkal top dzīvi $\frac{3}{4}$ gadu simteņa apraktie

Fauriel'a „sapni“ par arābu paraugiem provencāliešu trubadūru lirikas pamatformām, kas tad, kā zināms, savukārt valdīja pasaulī līdz 16. g. s., pāri Petraskas formas ģenijam: arābu tautu dzejas tipiskā strofa, sauktā „Zéjel“ *) (lasī séchel) nešaubāmi atstājusi gauži jūtamas pēdas okcidentālās lirikas tālākā attīstībā. Lūk ko Gonzalez Palencia raksta 329. lpp. p.: „Liriskā schēma (sistēma), kurā bija savus laikus atraduši... daži Spānijas arābu tautu dzejas pārstāvji, it sevišķi Abenckman's ir noslēpumainā atslēga, kas izskaidro poētisko formu mēchanismu Vidus laiku civilizētas pasaules dažādās lirikas sistēmās (akad. J. Ribera's vārdi). Šī gudrā zinātnieka (Ribera's) pēdējie pētījumi, kas skar spāniešu dziesminieku, trubadūru, trovēru un minnezingeru dzejas (un dziesmas), pilnīgi pierādījuši, ka uz viņām ir pārgājušas Andulūzijas dzejas formas kopā ar arābu mūziku, kas gājusi to pašu ceļu kā „pārējās klasiskās disciplīnas“ (domāta filozofija etc.): viņas pārcēlās nepārtrauktā sakarībā no Grieķijas uz Romu, no Romas uz Bizantiju, Persiju, Bagdadi, Spāniju un no šejienes uz visu pārējo Eiropu (kā autors cenšas pierādīt: Franciju, Angliju, Itāliju, Spāniju). Ar uzskatiem par arābu dzejas sakariem ar okcidentālo liriku Vidus laikos tā tad ir kā ar alķīmiku simbolu čūsku, kas iekodusi zobos savu asti.

Pēdējais citāts, minot akadēmiķa J. Ribera's vārdu, mūs pieved pie pēdējā šī sakara jautājuma, pie arābu mūzikas resp. melodiju lomas novērtēšanas Vidus laikos Spānijā un citās Rietumu Eiropas zemēs. Šis citāts ir, ka redzams, lielas, varētu likties, pārdošas sintezes dēfinējums, kas radusies pēc ilgām un smagām pūlēm pie vecajiem nošu un tekstu manuskriptiem, kas gan savā izskatā ir tik apbrīnojami filigrāni un subtili savā zīmējumā un viņetu krāsās, bet tomēr vecās nošu sistēmas atšifrēšanai ir devuši veselu rindu neparedzētu grūtību. Daudzi lieli zinātnieki ir pie viņiem savu asprātību un interpretācijas mākslu vingrinājuši, un mūsu dienās arī šī zinātnes un mākslas nozare ir jau tik tālu, ka var sākt domāt par liela stila izdevumiem, kādi ir J. Beck'a Corpus Cantilenarum etc., J. Ribera's tālāk citējamais melodiju izdevums u. c. No šo abu pētnieku priekšteču rindas ir vēl minami francūzis Aubry, itālietis Restori, vācietis, pazīstamais mūzikas vēsturnieks un kritiķis H. Riemann's, noklusējot agrākos. Kas ir kaut cik centies sekot Vidus laiku melodiju transkripcijas vēsturiskai gaitai nedaudzos pagājušos gadu desmitos, it sevišķi ar 19. g. s. beigām, tas var pārliecināties par viņas ērkšķu gaitām: no pirmo mēģinājumu (Aubry), gribētos teikt, drūmi konfūzas ritmikas un tonālas ainas cauri Riemann'a un

*) Sk. pievesto grāmatu lpp. p. 104—112, 329—336.

Beck'a (viņa *Die Melodien der Troubadours*, 1910.) teorētiski gudrajām un mūzikāli vēl tomēr ne visai pilnīgām schēmām, līdz pēdējām (Ribera's) dziļas vienkāršības un skaistuma pilnājām melodijām, kas sevišķi savā arābu ietekmes daļā mums atklāj lielās vecu laiku fineses un gaumes līnijas, kādas tās vērojam lielā un mazā apmērā tēlotājas mākslas, kā arī literatūras pamatlīnijās. Tikai tagad tādā kārtā mēs varam sākt pamazām rekonstruēt ļoti bagāto 12.—13. gadu simteņu mākslas kopējo ainu, mēģinot uzmanīgi vākt kopā elementus no visādām mākslas nozarēm un tā iedomājoties mākslas ziņā skaistos laikmetus, „kas bijuši“, kas pratuši ne tik vien celt katedrāles un būvēt varenas dogmas, bet arī zīmēt apbrīnojamas eksotisku līniju miniatūras un izlocīt melodijas, kurās ieskan tālo austrumu ilgas pēc mūžīgās pilnības un Dieva miera. Katram mūzikas cienītājam ieteicams iepazīties ar J. Ribera's *La Musica andaluza medieval en las canciones de trovadores, troveros y minnesinger*, I—III. Madrid, 1923—1925, kā arī ar viņa *La Música árabe y su influencia en la española*. Madrid, 1927.

2. Problēmām par arābu kultūru Vidus laikos noliekamas blakus, chronoloģiskā, ģeografiskā etc. sakara dēļ, problēmas par spāniešu Vidus laiku daudz apšaubīto un beidzot apjūsmoto vecspāniešu eposu un viņa oriģinālo un vienīgo sui generis izveidojumu, tā saucamām romancēm. Arī šiem jautājumiem ir zinīskajā literatūrā vesela liela, asu lūzumu un pārbaudījumu bagāta vēsture, kurās lielākā daļa jau noslēgta to cilvēku laikā, kuŗu vairs nav starp dzīvajiem, izņemot vienu, kas mūsu dienās, bez pārspilējuma teikt, ir viena no vislielākām Eiropas figūrām zinātnes laukā: marķīzs Ramon's Menendez Pidal's, savas dzimtenes gods un lepnums. Esmu solījis runāt tikai par visjaunākām virzieniem spāniešu filoloģijā un tādēļ arī plašo jautājumu par vecspāniešu eposu skāršu tikai garām ejot, cik viņš svarīgs jaunākām teorijām un pētīšanas metodēm par romancēm.

Spāniešu vecajam tautas eposam ir ļoti oriģināla vēsture, pa daļai gan tādēļ, ka vēlākās romances bija savus laikus ne tik vien zaļodamas līdzīgi jaunām atvasēm uz veca celma, 14. līdz 15. g. s. aizsegušas mūsu skatiem šo celmu, bet it sevišķi turpinādamas episko tradīciju jaunākos laikos mūsu Spānijā līdz 17. g. s. sākumam, citur vēl ilgāk, un tā izveidojot vecās dzīves uztvēruma līnijas ilgāki kā jebkur citur, bija pilnīgi sadrupinājušas veco literāro tradīciju tādā mērā, ka savus laikus ļoti gudri vīri varēja (piem. G. Paris, 19. g. s. 60. gados aizrunāties līdz apgalvojumam, ka Spānijai tautas eposa vārda tiešā nozīmē nemaz neesot bijis, vēlāk šis pats Paris (19. g. s. sākumā, recenzējot Pidal'a darbus) vīrišķīgi atzīst savu kļūdu un nāk pie slēdziena,

ka spāniešu eposi ir izteiksmes spēka ziņā varbūt viens no pirmajiem pasaulē). Iznāk tāds savāds paradokss: taisni episkās tradīcijas ilguma dēļ Spānijā varēja rasties iespaids, ka tur šīs vecās lielās tradīcijas (lielo tekstu) nemaz nav bijis.

Šo veco eposu „atrada“ katalānietis Mila y Fantanal's savā smagi un gudri sarakstītajā grāmatā *De la poesia heroico popular castellana*, 1874. uzlasot, tā sacīt, drupas no hronikām un citiem tekstiem, kur prōzificētā veidā bija patvērušies lielāki vai mazāki fragmenti, atsevišķi raksturojumi, topikas, epītēti etc. Šo darbu cienīgi turpināja viņa skolnieks, augšā pieminētais Menendez y Palaya, ievēdot starp citu zināmu kārtību galīgi sabrauktajā jautājumā par romanču izcelšanās laiku un etapiem. Bet tas, kas vecajam spāniešu eposam atdeva viņa garu, viņa aistētisko vērtību un spēku, bija Menendēz Pidal's, debitējot vēl pavisam jaunos gados ar savu skaisto pētījumu par vienu no drāmatiskātajām un vecākām Spānijas episkām leģendām (Septiņi infanti no Laras). Viņš savu darbu līdzību apraksta šādi — cits neviens to labāki nepateiktu: (viņam šie vecie teksti liekoties līdzīgi) „vecām Dievmātes svētbildēm, kuras godbijīgie pielūdzēji apklājuši, tās slēpdami zem zelta cauraustas mežģiņu segas un nesamērīgi smaga sudraba kroņa, atstājot redzamas zem ierāmējuma tikai seju un rokas; tām vietu rāmī bija izgriezis vecais meistars.“

Reiz nu bija rasts drošs izejas punkts, bija uzcelti pienācīgi vēlākās tradīcijas pamati, tad arī varēja ķerties pie gaužām raibā un dažādu teoriju ziņā stipri sabrauktā jautājuma par spāniešu romanču genetisko un hronoloģisko attīstību. Šeit plašā vērīenā, izkopjot it sevišķi F. Wolf'a un M. Menendez y Palayo sasniegumus, R. Menendez Pidal daudzus visdažādākā apmēra rakstos nosprauda tās līnijas, kas šķiet būvētas uz vissolidākiem argūmentiem, un ko šobrīd vienprātīgi atzīst par vispieņemamākām (kā zināmu kopsavilkumu varu ieteikt Menendez Pidal lekcijas Amerikā *El Romancero Español*, 1910). Daži no šī zinātnieka slēdzieniem ir šādi: romances ir samērā vēlu laiku produkts (sākot sevišķi ar 15. g. s.); viņas ir pilnīgi oriģināls episkās radīšanas veidojums, kas dzīvo pats savu dzīvi pēc zināmiem attīstības gājieniem (4 posmi); viņu sakars ar veco episko tradīciju, kuru ne viena vien agrākā skola gribēja no viņām likt atkarībā, ir ciešs satura resp. motīvu ziņā, bet ļoti brīvs šo motīvu kompozitīvās izbūves un vēlāk arī psihiskā „pārkrāsojuma“ ziņā: nevar tas taču citādi būt, ja no vēlākiem laikiem mēs pat zinām lielā gadu simteņa rakstniekus (par maziem nerunājot), kas nodevušies romanču rakstīšanai, mēs teiktu, romāntiski retrospektīvā garā (piem. L. de Gongora u. c.); interesantas

un valdzinošas problēmas ir šakarā ar šiem pētījumiem cēlušās, zīmējoties uz romanču metrisku formu, kas mums liek atkal un atkal no jauna cīlāt „bezcerību” jautājumu par Cid'a poēmas metriku u. t. t.

Pie šiem slēdzieniem Menendez Pidal's neapstājas, viņš, priekšzīmīgi skolots lingvists, kērās ar šo zinātņu pēdējos gadu desmitos izkoptām metodēm (it sevišķi ar tā saucamo lingvistiskās ģeografijas metodi) pie veco un jaunatrodamo tekstu analīzes, ar nolūku rekonstruēt pēc iespējas vecus paraugus vai pat tipus, kas spētu jaunu gaismu mest uz visa procesa vēsturi. Šis uztvērums deva augļus: pats maestro un viņa skolnieki drīz sāka uzlasīt vecus romanču tekstus vai tekstu variantus tālās nomalēs, aizmirstās, dabas apstākļos maz pieejamās vietās, kur laiks, kā zināms, rit gaušāki, kur vecās tradīcijas dzīvo daudz ilgāku mūžu: vai nu Ziemeļu Afrikā*), vai Andu kalnu mežonīgā vientulībā, vai Argentīnas zāļu kļajuma tālumā, bija atrodamī interesanti paraugi no kastīliešu dzejas un valodas vecākiem laikiem. Metodiski sevišķi interesanti ir tie Menendez Palayo jaunākie pētījumi, kur viņš cenšas uz romancēm, šiem samērā nelieliem patstāvīgi apzinātiem episkiem fragmentiem, attiecināt, kā teicu, lingvistiskās ģeografijas metodes. Kā jebkuras dzīvas valodas izloksnes ir allaž spējīgas dot materiālus zināmu šīs valodas vēstures posmu apgaismojumiem vai pat rekonstruējumiem, tā arī attiecīgo romances variantu konfrontējums, šīs romances ģeografiskās izplatīšanas īpatnības mūs var vairāk vai mazāk tuvināt apstrādātā sižeta vecākām fazēm un vēlākām attīstības gaitām. Kā liekas, šim metodiskajam jauninājumam būs nākotne, un mēs ar laiku varēsīm sākt no viņa gaidīt līdzīgi labus rezultātus, kādus atnesa piem. metriskajām problēmām lingvistisko uztvērumu precīzītāte. No vairākiem rakstiem pieminēšu tikai vienu: *Sobre Geografía folclórica. Ensayo de un método* (*Revista de Filología española* 1920) (Par folkloristisko ģeografiju. Kādas jaunas metodes skicējums).

Lai man piedod latviešu dainu pētnieki lietas pratēji, ka uzdrošinos viņu uzmanībai ieteikt spāniešu romanču vēsturi un sevišķi jaunākos virzienus viņā. Mūsu tautas dzejas analīze šai virzienā ir vēl daudz grūtāka, jo vēsturisko pieturas punktu gandrīz tikpat kā nav, izņemot vienu otru ļoti miglainu aizrādījumu vecās *chronikās* etc., viņu liriski dēskriptīvā, intimi šaurā daba, liekas ieslēdzam iespēju nākt ar vairāk vai mazāk precīzu

*) Kā jaunākie franču ceļojumi atklājuši, tad Saharas dienvidu ļoti grūti pieejamās oazēs vēl valda dažas parašas un tikumi, kas stāv tuvā sakarā ar Vidus laiku bruņniecību.

chronoloģisku schēmu viņai klāt... Bet vai tādēļ jāliek rokas klēpī? Vai tādēļ jāatsakās no visdažādākiem mēģinājumiem pēc iespējas noskaidrot tās lietas, kas mums latviešiem liktos esam sevišķi mīlas un cienījamas.

3. Par chronoloģiski nākošo problēmu grupu, par Amerikas (Vidus un Dienvidus) kultūru dažādo elementu ietekmi 16. g. s. Spānijas dzīvē un caur viņu pārējā Eiropā runāšu tikai īsi. Nav šeit jāapstājas pie vispārīgi labi pazīstamām lietām par zināmu kultūras augu ienākšanu Eiropā, par zināmu labu vai ļaunu paradumu piesavināšanos (kakao un tabakas lietāšanu)*) etc. Gribu pieminēt tikai šo un tiem līdzīgu jauninājumu refleksus spāniešu zelta laikmeta literātūrā, cik tālu šie teksti guvuši jaunākus apgaismojumus.

Vispirms šai sakarā jāpiemin spāniešu vēsturnieku lielais un plašais darbs, apstrādājot ar dažādiem jaunizdevumiem un to apgaismojumiem, Amerikas iekarošanas pirmās (parasti acu liecinieku sarakstītās) un arī vēlākās chronikas un citus materiālus. Šo tekstu lektūra, pēc manas saprašanas viena no vissaiostošākām, kā arī stipri tālu pavirzītie arhaioloģiski un mākslas vēstures pētījumi, dienu no dienas ceļ mūsu laiku zinībai tādas vēsturiskas problēmas priekšā, kas vēriena ziņā dažbrīd velti meklē sev līdzīgas: par seno Amerikas vareno kultūru likteņiem, par sakaru iespēju starp viņām un Āzijas kultūrām, par zudušiem kontinentiem etc., ar vārdu sakot, par lietām, kas ar jaunu ziņkarību dzen cilvēci pētīt savas vecās, gadu tūkstošu aizmestās pēdas. Ap vecajām monumentālajām celtnēm Andu kalnos, Meksikas mežos u. c. vēl tikko jūtami gail veco leģendu guntiņas, kas kairina un aicina dzejnieku un rakstnieku iedomas un izdomas spējas. Jau vecā literātūra uzlasījusi šos motīvus (piem. dažu chroniku autori, Lope de Vega, Kalderons u. c.), bet it sevišķi jaunākā literātūra, ar moderno mūslaiku teoriju pārāk „mēchanizēto” cilvēku neatturamo tieksmi pēc fantastiskā un mistiski dziļā, uz šiem jaunākajiem atsaucas akūti un eksotiski. Šos lokālos toņus vislabāk uztver, protams, vietējie rakstnieki, un viņi tādēļ arī spējuši ar savu uztvērumu asumu un oriģinālītāti saistīt visas pasaules uzmanību: lai minu tikai vienu vārdu, kas arī pie mums grasās ieviesties: jaunais peruānietis Garcia Calderon's. Nav jāaizmirst, ka tā saucamā spāniešu amerikāņu literātūra, par kuru tagad parādās arvien vairāk apcerējumu, var izvērsties par daudz interesantāku plašākām aprindām nekā līdz šim.

*) Ir jābrīnās, kādēļ mūsu skolu grāmatās var atrast tik maz aizrādījumu par šiem kultūru sakariem.

Spānijas tā saucamā zelta laikmetā (16. g. s. — 17. g. s. pirmā puse) Amerikas kultūras motīvu iespiešanās metropoles dzīvē un literātūrā vērtē jaunākos laikos daži pētījumi, kas nonāk dažkārt pie ļoti oriģināliem slēdzieniem. It sevišķi šie jautājumi tiek pacelti sakarā ar dziļo un reāli aso Spānijas dzīves tēlotāju, ar Servantesu. Viņa darbu apcerējumos un īpaši to komentāros tiek noskaidrotas daudzas sakarības, un mēs nereti redzam atraisāmos savos pamatelementos tā laika Spānijas drāmatiski savīļņotās un allaž arī morāliski sairušās dzīves galvenos virzienus. Servantess nav tieši nodevies Amerikas motīvu patstāvīgai apcerēšanai, kā piem. Kalderons u. c., bet viņš ar savu grezno un smalko intuíciju ir labi nojautis tā „gara“ veidus, kurus bija Spānijai atnesuši Amerikas zelta kalni, sudraba flotes, mantkārības un izdzīves gars un nereti vēl ļaunākas lietas (sal. piem. dēļ tikai viņa noveles „Greizsirdīgais estremadurietis“ sākumu). No pētnieku vārdiem gribu minēt šeit tikai vienu, bet šis vārds ir gan viens no pašiem pirmajiem Spānijā — Madrides Bibl. Nacional direktors Fr. Rodríguez Marín. Bez vispār pazīstamām lietām gribu šeit kūrjozītātes pēc aizrādīt uz zināmu stipri neķītru deju iespiešanos Spānijā šinī laikā un viņu nepārvaramo un nepārspējamo populāritāti: vienu no šīm dejām Servantess nosauc par „endemoniado son“ (ļaunā gara apsēstā meldija). Minētais Rodríguez Marín's savā pētījumā par Serv. noveli: Rinconete y Cortadillo (Kaktu zaglis un kabatu zaglītis) noskaidro dažus ģenētiskus sakarus šai ziņā un dod mums jau plašas, bet arī psihiski mīklainas izredzes tālākiem laikiem. Katrs klasiskās mūzikas cienītājs, ja gadījumā viņam šis fakts nebūtu zināms, varētu uztraukumu pilnās pārdomās nogrimt, jo dažas no šīm dejām saucas: zarabanda (tā bij šī ļaunā gara meldija), chacona (tšakona) u. c.

Amerikas ietekme diezgan organiski apvienojas arī ar lielā dažādu pagrīmušu sabiedrības elementu skaita organizēšanos, šie pícāro (kalpotāji, zagļi, nabagi, saules brāļi etc.) bija tik stipri, viņu dzīve tik lielas „apgarotības“ pilna (sal. Serv. noveli „Dižciltīgā kalpone“), ka ar 16. g. s. vidū radās „viņiem par godu“ vesels literārs žanrs, tā saucamā „pícāro novele“, kuras apcerei jaunākos laikos sarakstīti vairāki darbi; to nosaukumi un virzieni atrodami speciālās Servantesa bibliografijās, kas tagad dienu no dienas sāk pieņemt arvien plašākus un solidākus apmērus, it sevišķi spāniešu un amerikāņu zinātnē.

4. Vēl īsākā piezīmē gribētu skart Spānijas literatūras jaunākos laikus. Esmu maz iedziļinājies šajos jautājumos un varu god. lasītājiem, kuru aprindās nomanu zināmu interesi mostamies uz šīm lietām, pakalpot tikai ar dažiem bibliografiskiem aizrādī-

jumiem par jaunākiem darbiem šai laukā. Mūsu intelligentie lasītāji un mūsu rakstnieki, iepazīstoties ar jaunāko Spānijas novelistiku un literāro kritiku, varētu tikai mantot un asināt un slīpēt savas aistētiskās radīšanas un vērtēšanas veidus. Ir tiešām ļoti īpatnēji šie abi minētie literārie veidi ar savu uzbūves kondensēto grāciju, schēmatisko oriģinālītāti, psihiskā zīmējuma asumu un savādo eksotismu, stilistiskās izteiksmes greznumu. Ievērojamākās personības šai sakarā jau pazīstamas tālu ārpus Spānijas robežām: M. Unamuno, Leopoldo Alas (Clarín), V. Blasco Ibañez, R. M. del Valle-Inclá, Azorín; J. Ortega Gasset, R. Gómez de la Serna u. d. c.

Bibliogrāfiskie pārskati un aizrādījumi vispārskatamāki sakārtoti labākā resp. sistēmātiskākajā spāniešu literatūras vēsturē: *Historia de la literatura española* por Juan Hurtado... y Angel Gonzalez Palencia, Madrid, 1925 (2. izd.); bez šī pamatdarba pieminama (neievērojot dažus nenozīmīgus kopsavilkumus, piem. Petriconi u. c. grāmatīņas), nupat iznākušā: *Modern spanish literature* by L. A. Warren, London, 1929. I—II.

5. Kā pēdējo gribu īsiem vārdiem apcerēt jaunāko Menendez Pidal'a grāmatu *Orígenes del español. Estado linguístico de la Peninsula Ibérica hasta el siglo XI* (2. izd.) Madrid, 1929 (Spāniešu valodas sākumi. Iberijas pussalas lingvistiskais stāvoklis līdz 11. g. s.). Šī grāmata ir notikums ne tikai spāniešu valodas vēstures pētīšanā un romānistikā vispārīgi, bet arī pārējā lingvistikā, kā metodisks jauninājums teorijā un praksē. Līdz šim Men. Pidal's ar nelieliem izņēmumiem bija nodevis filoloģiskas dabas darbam vārda plašākā nozīmē un tanī sasniedzis pirmās šķiras pētnieka slavu un godu; no viņa agrākiem lingvistiskiem darbiem pieminama viņa īsā spāniešu valodas vēsture (*Manual...*) un daži veco tekstu izdevumi (nupat apskatāmās grāmatas priekšdarbi). Šie pētījumi, salīdzinot tos ar pēdējo, liecina par lielu un spēcīgu evolūciju arī šinī nozarē un pierāda, ar kādām neapsīkstošām gara potencēm šis pētnieks var laimīgā kārtā operēt. Nevīlus nāk prātā gudrā Goethe's vārdi: *Das höchste Glück der Menschenkinder ist die Persönlichkeit.*

Lai neieietu šinī rakstā nepiederīgos pārāk speciālos sīkumos, mēģināšu izcelt tikai trīs punktus autora nopelnus un nozīmi: 1) vispārīgā jautājumā par līdzšinējo lingvistisko teoriju vērtējumu, 2) darba metodiskajā nozīmē agro romāņu valodu posmu pētīšanā, un 3) darba nozīmē spāniešu valodas vēstures izveidojumā.

1) Romāņu valodu salīdzināmajā pētīšanā, sākot ar 19. g. s. rietu, allaž nezin kādu iemeslu dēļ ir ieņēmuši redzamu vietu teorētiski strīdi par savus laikus proklamēto fōnētisko likumu

absolūto nozīmi un lietojamo vērtību. Romāņu filoloģijas pārstāvju vidū ir bijis labs skaits „atkritēju“ no parastajiem chēmatisķajiem uzskatiem, un šie atkritēji nav bijuši no mazākām figūrām viņu vidū (Mussafia, Gilleron, H. Schuchardt u. c.), ir bijis arī savs skaits reformātoru (sākot ar G. Gröber'u un viņa zilbju ritma teoriju, stilistisko momentu nozīmi tiešajā valodas vēsturē u. c.); nav brīnums, ka šīs „revolūcionārās“ tieksmes bija uzķūrušas plašas diskusijas, zem kuru iespaida romāņu valodu vēstures jaunākie sacerēšanas veidi allaž metodiski radikāli atšķiras no vecāķiem, pat pie reizes viena un tā paša autora rokās. Galvenais argūments - pārmetums pret skaņu likumu visvarenību un svaru ir tas, ka ar viņu palīdzību valodas kustīgo dzīvi dažādos novados un laika sprīžos pārvērš par pārāk matēmatisķu schēmu, kas nebūt pareizi neatspoguļo valodas attīstības un lokālās īpatnības pakāpes. Kā viens no pierādījumiem ir piem. Men. Pīdal'a grāmatā ievietotās lingvistiskās kartes, kas, „illūstrējot“ parastos skaņu likumus, toš ir ierobežo, ir paplašina, ir korriģē. Nav jāaizmirst tālāk, ka skaņas laikā taču neattīstās pašas par sevi, bet tikai kā zināmas psihikas celtas un zināmas artikulācijas nestas skaņu rindas; šeit schēmatiskā abstrakcija var pat sagrozīt pašu gaitas procesu. Ar vārdu sakot, skaņu likumu illūzoriskais stingrums ir jākorriģē, jāatdzīvina, izejot no ģeografiskās lingvistiskās, no psiholoģiski fizioloģisku iespēju, no aistētiski stilistiska vērtējuma u. c. viedokļiem, ja grib dabūt pēc iespējas pilnīgu, cik materiāli to atļauj, ainu par zināmas valodas vēsturi. Men. Pīdal uzskats šai jautājumā ir stipri neatkarīgs un kritisks, viņa atrastie bagātie un jaunie materiāli viņam devuši tiesību konstruēt savas schēmas ap, gar un pāri vecajām, devušas tam iemeslus konstruēt šādu ainu — līdzību, l. p. p. 560 un 561: „Mūsu materiāls mūs piespiež pētīt par sevi katru vārdu no tiem, kurus allaž piemin kopā, rodot kādu fōnētisku likumu. Katram vārdam, mums jāatkārto, ir pašam sava fōnētiska vēsture. Bet tādēļ jau šim vārdam var būt arī zināma skaņu speciāla vēsture... (Šie vārdi līdzinās) lapām, kas sabirušas upē, katra lapa peld uz leju savu ceļu, varbūt aizķeras pie šķēršļiem, kas liek tai ceļu mainīt, to groza vai aiztur, bet visas lapas tomēr vada viens spēks, tās raudams vai bīdīdams; būtu garīgs aklums uzņemties pūles vērot katras lapas ceļu, nevērojot straumi, kas valda par viņām visām.“ Ja šo „straumes“ jēdzienu, piebīdīšu no savas puses, cenšas saprast pienācīgi plaši, kā to prasa jaunākie virzieni filoloģijā, tad, liktos, pienācīgais līdzsvars starp teoriju un praksi, starp likumu un piemēriem būtu atrasts.

2) Viens no lielāķiem, varbūt pats lielākais nopelns Men. Pīd. darbam — un šeit mēs nonāķam jau tiešos sakaros ar romāņu

filoloģijas problēmām — ir līdz šim gauži maz pazīto, „agro Vidus laiku tumsā“ atstāto gadu simteņu materiāla un valodas virzienu apgaismojums. Ir iespāids, itkā būtu valā atsists mūsu acu priekšā priekšskars kādam šīs drāmas cēlienam, par kuŗu līdz tam tikai izteicām dažādas nojautas, un par kuŗu tagad brīnāmies, kā mēs bez viņa esam varējuši pārējos cēlienus saprast. Lūk, ko saka pats autors (1. p. p. VII—VIII): „spāniešu valodas primitīvais posms bija filoloģijā pazīstams tikai teorētiski, izejot no latīņu valodas salīdzināšanas ar romāņu valodas jaunākām fazēm, no kuŗas tad tika atvasinātas dzimstošās romāņu valodas vecās formas... Tagad valodas dokumentētā vēsture iegūs ļoti interesantus apgaismojumus, jo nu viņa pagarināta gadu simteņus atpakaļ (t. i. no 1200. g. skaitot, tā tad līdz 9.—10. g. s.). Šis parējas laiks (t. i. no valodas sākumiem uz literāro laikmetu), par kuŗu agrāk neko nerunāja, mums varēs tagad atklāt vairāk kā vienu noslēpumu, vairāk kā vienu nozīmīgu epizodi no šīs romāņu valodas pirmiem attīstības laikiem u t. t. Un vēl vienu citu metodiski svarīgu atklājumu gribu pieminēt šinī sakarā, proti to, ka 12. g. s. otrā pusē Spānijā bij ienācis līdz ar lielo Cluny kustību liels latīņu valodas uzplūdu vilnis, kas līdz šim bija pilnīgi aizklājis agrākos romāņu valodu faktus dažādos tekstos. Bij varējis notikt diezgan nepatīkams pārpratums: jaunā kustība bija noturēta par vecu tradīciju un taisīta rēķinā kļūda par apm. 4—5 gadu simteņiem. Tagad nu šīs „mazais miseklis“ novērsts, un nesaprotamais gadu simteņu ilga sastingums spāniešu valodas tapšanas un pirmo sākumu stadijā pārvērsts par dabīgu un pienācīgi dokumentētu attīstību ar kustības straujāku vai lēnāku, netraucētu vai kavētu tempu.

3) Pēdēja nodalījumā, bez jau diviem minētiem jauniem faktiem un atzinumiem, jāmin vēl sevišķa ievēriba, kuŗu autors piegriezis jautājumām par arabiski runājošu bijušās vestgotu valsts iedzīvotāju (tā saucāmo mozarabu) lomu spāniešu valodas formu konservēšanā un raksturīgā pārveidošanā, izrunā vai grafikā. Izrādās, ka nu ir iespējas pa daļai ne tik vien chronoloģiski noslāņot arābu aizņemtos vārdus, bet ka nu sevišķi interesanti vērot ir spāniešu archaismus šo ļaužu valodā, kuŗa nevarēja pienācīgi attīstīties un tā zināmā mērā sastinga arābu literātūras valodas uzkundzības dēļ. (Viena piemēru: latīņu plantaginem, spallanten, mozarabu platayn!).

Vēl vienu un beidzamo nopelni Men. Pid. grāmatā var atzīmēt valodas maiņu reģionālās kustības plašu un pārskatāmības pilnu nodibinājumu. Ļoti pārskatīgas kartes mums demonstrē lielos vilņojumus valodas gaitās, kas, kā nepārprotami nojaušam, stāv dziļā un organiskā sakarā ar tautas un to daļu savstarpējām un ārējām cīņām, resp. ar lielo tautas politisko un kultūras vēsturi.

LAIME IEDVĒSMOTĀJA

1. Tagadnes reliģiskā problēma

Laiku pa laikam cilvēku reliģiskā dzīve gandrīz izdziest, bet tad pēc kāda starpbrīža atdzīvojas ar jaunu spēku. Ja ņem reliģiju vēsturi pa ļoti ilgiem laikmetiem, tad reliģisko dzīvi var sadalīt noteiktos periodos, kas sākas ar lielu reliģisku sajūsmu, bet ar laiku apsīkst un beidzas ar reliģiskām rotaļām — rītu, skepsi un pat ateismu. Šiem reliģiskiem periodiem liekas būt puslīdz vienāds ilgums, proti, apm. 500—600 gadu. Tā, ja sastata vienā rindā Zaratustru, kas darbojās ap 1000. gadu pr. Kr., Buddu, kas darbojās ap 500. gadu pr. Kr., Jēzu, tad Mohamedu, kas nāca ap 600 gadu pēc Kr., un kristiānisma reformātorus, kas, sākot ar mistiķiem, sāka darboties 13. gadu simtenī, tad šī periodība redzama ļoti noteikti.

Šiem periodiem ir tā nozīme, ka viņi liecina par cilvēku atgriešanos pie reliģijas pirmavotiem. Nelīdz ne filozofija, ne zinātne, pēc kuŗām, kā domā Kants, vairs nevarot nākt reliģija. Patiesībā, kad ir nobriedusi vajadzība pēc reliģijas, tad cilvēki atstāj visu citu un piegriežas viņai atkal ar visu dedzību. Grieķu filozofija taču bija ārkārtīgi izkopta, un arī viņu zinātne bija sasniegusi augstu attīstības pakāpi, tomēr grieķi un romieši dedzīgi piegriezās jaunai reliģijai — kristiānismam. Jāpebilst tikai, ka cilvēki neatgriežas pie vecās reliģijas, bet gan pie viņas atjaunotām formām.

Šī jaunpiegriešanās reliģijai izskaidrojama ar to, ka reliģija ir cilvēka sakars ar viņa dzīvības avotiem. Pie tam ne sakars ar materijas un spēka avotiem, kas arī uztur dzīvību, bet ar dvēseles dzīvības avotiem. Kā augums alkst barības un gaismas, tā dvēsele alkst garīgas vadības un mācības. Šādas mācības cilvēks dabū pēc jaunas dievišķas inspirācijas.

Ka cilvēki patiesi top daudz spējīgāki dzīvot pēc reliģiskas atjaunošanās, liecina reliģiski fakti. Mežonīgie un nesaticīgie arabi pēc islama nodibināšanās ieguva neredzētu enerģiju un lielu vienprātību, kam sekas bija plaša un ātra arābu kultūras uzplaukšana un izplatīšanās. Vēl raksturīgāki ir kristītie sava perioda sākumā. Viņi tapa ārkārtīgi mīļi pret visiem cilvēkiem, bija priecīgi dzīvot un līdz ar to tik spēcīgi, ka nebijās nekādu grūtību. Viņi pat bez naida panesa spīdzināšanas, mocības un nāvi. Tā tas ir visā pasaulē: ticība dod vislielāko dzīves spēku. Tam pretī reliģisko periodu beigās cilvēki top glēvi, slinki, nevarīgi, viņu ga-

rīgā enerģija izdziest. Līdz tādām stāvoklim cilvēki tomēr nonāk ļoti pamazām, tikai paaudze pēc paaudzes, bet ilgus gadu simteņus cilvēki ar ticības spēku veic tādus darbus, kādus viņi vēlāk vairs nevar veikt. Tas viss liecina, ka reliģija cilvēkiem dod sevišķus dvēseles spēkus, kas viņus ved pa dzīvības ceļu.

Līdz ar to katra reliģija savā jaunā formulējumā atrisina kādu jaunu dzīves problēmu, un to atrisina uz mūžīgiem laikiem. Tā pirmatnējās reliģijas atrisināja pirmās kultūras problēmas — kā dabūt uguni un kā tikt pie uzturas līdzekļiem, tālākās reliģijas ar saviem baušļiem un likumiem nokārtoja cilvēku savstarpējās attiecības un viņiem deva iespēju sadzīvot, kristiānisms ir izsmeloši un uz visiem laikiem atrisinājis pestīšanas problēmu no grēkiem u. l. Bet pēc zināma laika katra reliģija paliek par ikdienišķību un atraujas no saviem pirmavotiem. Kad ir rokā mašīnas projekts vai vielas recepte, tad viņu autori vairs nav vajadzīgi. Tā ir parastā dzīvē, un tā ir arī reliģijā. Agrākie pravieši top lieki.

Bet pa tam cilvēki iekāro jaunus mērķus, kā arī sāk viņus mocīt jaunas grūtības, un viņiem rodas jaunas reliģiskas problēmas. Tā priekš Jēzus visu tā laika kulturālo pasauli visvairāk mocīja grēka un pestīšanas jautājums (Harnaks). Tāpēc pirms reliģiskās atdzimšanas nāk reliģisko problēmu uzstādīšanas laikmets.

Mēs patlaban atrodamies viena reliģiska perioda izdzišanas stadijā. To liecina, starp citu, cilvēku psīche. Tā ir pilna ilgu un sapņu pēc jaunas, labākas un pilnīgākas dzīves, un līdz ar to piesātināta ar grūtumu un rūgtumu; cilvēks jūtas nevarīgs un nelaimīgs un līdz ar to nejūt spēka uz kaut ko lielāku. Tikai ar mokām viņš velk dzīvību. Tagadējos cilvēkos apsīkst dvēseles spēki, un līdz ar to nobriest jaunas reliģiskas problēmas. Vajadzīgs formulēt šīs problēmas. Kas cilvēku spiež, un ko viņš vēlas?

Lai dabūtu atbildi uz šiem jautājumiem, jāņem vērā, ka reliģiskā dzīve būvējas it kā pavisam citā plāksnē nekā parastā dzīve. Šī pēdējā notiek citā pasaulē. Mums šīs divas pasaules jāšaredz, lai izprastu tagadējo reliģisko stāvokli.

Launā pasaule ir visa redzamā pasaule. Tā ir materijas, spēka, laika un telpas pasaule. Launa tā ir tāpēc, ka viņa cenšas cilvēku vai nu pavisam nomaitāt, vai viņam kaitēt. Bet citāda izskatās labā pasaule. Tā ir cilvēka iekšpasaule. Šīs iekšpasaules tuvāko slāni sastāda cilvēka paša prāts. Prāts vienmēr ir labvēlīgs cilvēkam, un ar tā palīdzību cilvēks sekmīgi cīnās ar ār pasauli un dzīves nesekmībām. Pie tam cilvēks noteikti atzīst, ka viņa prāts jau ir lielāks un labāks par viņu pašu. Vēl

tālāk un augstāk uz iekšu atrodas cilvēka talants, kas cilvēkam dod tādas lietas un vērtības, kas vērtīgākas par prāta dotām mantām. Bet vēl daudz augstāka ir inspirācijas sfēra. Tā dod visvērtīgāko dzīvei, proti idejas. Šo pēdējo sfēru reliģiski cilvēki vairs neskaita par savu pašu sfēru; tā ir dievišķās darbības sfēra.

Kur nu atrodas tagadējā kultūras cilvēce? Bez šaubām, tā ir stipri tāli no reliģiskās inspirācijas valstības (Berdjajevs); tā ir iegrimusi jaunā materijas un telpas valstībā. Cilvēku acis ir vērstas tikai uz to, kā to redzam pie tagadējiem cilvēces garīgiem vadoņiem zinātniekiem. Ār pasaule cilvēku nevien ir fascinējusi, bet jau ņemusi savā gūstā. Zinātnieki neredz, ka tā jau sāk par viņiem nīrgāties. Tas izsakās iekš tā, ka, jo vairāk viņi tajā ieiet, jo vairāk viņiem sabrūk visa agrākā pasaules izpratne, sabrūk grūti izvestie dabas likumi, un paliek tikai mīklas un mīklas. Fizika, ķīmija, astronomija, bioloģija — tās visas ne uz ko nedod noteiktu atbildi, tās ir vislielākās mīklu grāmatas. Bet galvenā mīkla ir tā, ka, jo tuvāk cilvēks pieiet pasaules perifērijai, jo vairāk tā pati izzūd. Kā zināms, fiziķiem zināmos eksperimentos sāk dīgt un tā tad nozūst pati materija — masa, laiks un telpa. Tā zinātne ir iemānīta nebūtības valstībā, kas līdz ar to visu cilvēci gremdē arvienu lielākā garīgā tumsā. Filozofi gluži tik tālu vēl nav nogājuši, viņiem katram vēl ir savs cinītis, uz kā viņi stāv, bet toties filozofi cits citu iznīcina ar savām pretējām teorijām.

Vēl ļaunāk ir ar tagadējiem otriem cilvēces vadoņiem, proti praktiķiem — politiķiem, bankieriem, fabrikantiem u.l. Jau sen tie atrodas mantu sfērā. Un ja ieskatās patiesās sakarībās starp cilvēku un mantu, tad izrādās, ka bieži vien mantas top par cilvēku kungiem un rīkotājiem. Jau automobilis biežāk cilvēku vīzina izpriecai nekā cilvēks to lietā savām vajadzībām, bet pārliecīga nauda visādā ziņā cilvēku urda un kūda uz tādām pārmērībām, ko reliģija jau sauc par grēku. Mantu vadība sevišķi redzama pie pašām kaitīgākām mantām. Ja ir atrasta jauna indeve, vai tās īpašnieks negrib to izmēģināt? Vai jaunā pulvera īpašnieks nedara to, ko grib šis pulveris — postīt un nāvēt? Kāpēc prūši 1870. gadā tik vieglu sirdi devās karā pret frančiem? Tāpēc, ka viņiem bija jauna ātršāvēja šautene, kādas frančiem vēl nebija. Tā bija patiesa kara radītāja. Arī pēdējā karā noteicošs vārds bija jauniem pulveriem, lielgabaliem un citiem kara ieročiem, kam visiem gribējās parādīt sevi. Kara laikā nāvigās gāzes rautin rāvēs laukā no laboratorijām, lai iznīcinātu cilvēkus. Un tagad šī vielu un spēku dzīšanās uz postīšanu augtin pieaug. Bet tas viss pasaulē ienes arvienu lielāku postu un lielākus draudus. Ja pēdējā karā pār Latviju gāja milzīgi krievu un vācu spēki, tad nākamā karā tai draud jau Amerikas un Āzijas pulvera krā-

jumi un ieroču spēki. Cilvēce ir dziļi iegrimusi ārpasaules varā. Pasaules galīgā neizprotamība un nejēdzība no vienas puses un viņas niknā iznīcināšanas dziņa no otras — lūk tie apstākļi, kuŗos ir iekļuvis tagadējais kultūras cilvēks. Un ja mēs negribam nozūst no pasaules, tad vislielākā steigā mums jāgriežas pie iekšpasaules pēc glābēja padoma un palīdzības.

Bet šo cilvēka traģēdiju vēl divkārt pavairo tas, ka viņu vairs neapmierina agrākie reliģiskie ideāli. Gandrīz nav cilvēku, kas par savu dzīves kodolu vēl turētu Jēzus ideālus. Kā esmu parādījis citā vietā („Pestīšanas principa nomainīšana ar laimes principu“, „Burtn.“ 1928. g. 2. nr), kristiānisma ideāli ir izdzīvoti. Tagad cilvēks grib galvenā kārtā personīgas laimes, personīga progressa un pat personīgas misijas. Ļoti daudzi cilvēki grib būt līdzīgi praviešiem un slaveniem un varenim cilvēkiem. Ceļu uz šiem ideāliem nerāda neviena reliģija, bet ārpasaule ir draudoši nostājusies tiem priekšā. Lūk, tāda ir tagadējā reliģiskā problēma.

2. Liktenis un Laime

[ai pieietu pie šīs divkārsās problēmas atrisinājuma, sāksim ar draudu apskatu. Kad būsīm atraduši glābiņu pret tiem, tad ar to pat atvērsies ceļš uz iekāroto laimes sfēru.

Integrējot iepriekšējos atzinumus, pasaules galīgā neizprašana jāuzņem kā dzīves nejēdzība un dvēseles nāve, bet nemitīgi iznīcināšanas draudi, kas nāk no pasaules perifērijas, atzīstami kā līdzvērtīgi fiziskai nāvei. Kopā tas nozīmē, ka cilvēks tagad stāv pilnīgas nāves priekšā. Un daudzi viņu jau paredz. Bet nāve ir cilvēka vissmagākā nelaime, par ko lielākas vairs nevar būt. Tādas nelaimes priekšā cilvēks līdz šim vēl nav stāvējis.

Dabas cilvēka pirmais dzīves šķērslis bija bailes, kas lielākā gadījumu daļā izrietēja no maldiem. Tālāk cilvēki uzdūrās uz trūkumu un pašu nesaticību, ko tie pārvarēja puslīdz viegli un ātri. Buddha aizgāja cīņā pret karmu un ciešanām, Jēzus — pret grēku, Mohameds — pret reliģisko anarchiju. Tā līdzšinējās reliģijas nav nogājušas līdz tam šķērslim, kuŗa priekšā stāvam mēs.

Lai varētu sākt reliģisku cīņu ar nāvi, mums jānoskaidro, kas tad īsti ir viņas nesējs. Saskaņā ar dēterminismu, kas ir ārpasaules vadītājs un noteicējs, šis nesējs mums jāsaprot par likteni. Liktenis ir visas perifēriskās dabas integrējums un komponents. Liktenim nav nekādas sejas, un katrā pasaules punktā un katrā laika momentā tas ir citāds. Vienāda ir tikai likteņa gaita.

Likteņa gaita visumā paliek neizprasta. Runā pat par labvēlīgu likteni. Tomēr no laika gala likteni domā esam nelaimes nesēju. Tagadējie zinātnes fakti un atziņas dod iespēju likteni jau izprast pietiekoši. Vislielākais likteņa izpauzums ir formulēts ar entropijas likumu, proti, ka pasaules enerģija pakāpeniski pāriet tādā stādijā, no kuras tā vairs nevar atgriezties. Reliģiskā valodā to var izteikt tā, ka enerģija nomirst. Bet nu visa pasaule ir pilna enerģijas, tā ieiet visur kā sastāvdaļa, un tāpēc ja mirst enerģija, tad līdz ar viņu jāmirst un jāiznīkst visai pasaulei. Pie tā ir nonākusi fizika.

Bet entropijas vai neatgriešanās likumam ir padota arī cilvēka miesa, ģimenes, tautas, valstis un pat reliģija. Nevienš mironis vēl nav atgriezies no kapsētas. Pasaule liekas slīdam tikai uz leju, un viņas vedējs uz leju ir liktenis. Lūk tāds ir tagadējās cilvēces ienaidnieks. Atzīmējams, ka Zaratustras (patiesā Z., nevis Nīčes) mazdeisms ļaunu uztver līdzīgi. Bet viņš pret to nostājās citādi, nekā nostāsimies mēs.

Kaut gan liktenim liela vara un noteikšana pat reliģijas laukā, tomēr nekas nav skaidrāks, ka tam pretī stāv pavisam cita pasaule, kas ļoti sekmīgi cīnās ar likteni. Tā ir organizēta pavisam citādi nekā likteņa valstība, un viņas gaitas arī ir citādas.

Liktenis sāk no varenībām un tās pārvērš putekļos, kas vairs nevar atgriezties pie senās varenības. Pretlikteņa valstība tampretī sāk no putekļiem, kas pakāpeniski izaug par varenībām. Šie augošie putekļi ir sēklas. No tām izaug visi organismi. Augošas ir arī kultūras un īpaši reliģijas, kaut arī līdz zināmai stādijai. Viņu sēklas ir idejas. Un ja nu tā pretlikteņa valstībā viss izaug no niecīgas sēklas, kas tā tad top par augšanas centru, tad šinī valstībā galvenā nozīme ir centram. Nosaucot šo valstību par dzīvības valstību, tā raksturojama ar saviem radošiem centriem, kas savukārt novedami uz vienu vienīgu radošu pirmcentru. Dzīvības valstībā centra ideja pastāv no seniem laikiem. Tā izpaužas atzinumā, ka visi cilvēki ir cēlušies no viena cilvēku pāra, ka tāpat ir cēlušies visi organismi, un ka galā visu pasauli ir radījis viens pirmcentrs, ko cilvēki saprot par Dievu. Un redzot visas dzīvības valstības iezīmes pretstatā pret likteņa valstības iezīmēm, mums ir tiesība atzīt šo valstību par tikpat patiesu, par kādu tagad atzīst likteņa valstību.

Bet ja nu abas valstības sastata vienu pret otru garos vēsturiskos periodos, tad vienkārt redzams, ka šīs valstības atrodas nemitīgā savstarpīgā cīņā, un tālāk, ka visā visumā dzīvības valstība ņem virsroku pār likteņa valstību. Uz zemes lodes tas redzams pilnā mērā. Tomēr, kā rāda vēsturiski reliģiskie periodi, ir laikmeti, kad uz laiku atkal ņem virsroku liktenis, un

tad notiek cilvēku iznīcināšana ar karjiem, revolūcijām vai pašu cilvēku rokām. Pie tam atdzimšanas un jaunas augšanas laikmeti visādā ziņā sākas ar jaunu gara sēklu izsēšanu. Kā nu notiek šo sēklu sēšana, un kas ir viņu sējēji?

Nemot dzīvības valstību vēl plašāk, proti kā dievišķo valstību, par viņas radošo centru mums jāsaprot Dievs. Tas ir tāda būtne, kas no sevis izlaiž dzīvības starus. Tie stari, kas nonāk pie mums, ir dievišķīgas inspirācijas. Tā kā viņas ir garīgas, tad Dievs mums jāsaprot par garīgu būtni. Tā kā Dievs ir ārpus laika un telpas, jo tas ir pasaules centrs, tad tas jāsaprot par tīri garīgu būtni, bet tā kā tas ar saviem dzīvības stariem pārvar pasaules likumību, inerciju un entropiju un vispārīgi jaunu pārvērš labā, tad tas jāsaprot par ļoti koncentrētu jeb potencētu būtni. Un kā aug viņa sētās sēklas, tā arī pats Dievs mums jāsaprot par nemitīgi pieaugošu savā perfekcijā, un ka ar Dievu aug visa dzīvā pasaule. Dievs nemitīgi sēj jaunas sēklas likteņa pasaules daļā un tā nemitīgi paplašina savu valstību. Pretī likteņa valstībai, Dieva valstība, kā nemitīgi pieaugoša, ir nemitīgu brīnumu valstība (Bergsons).

Līdz ar to Dievs nav noteicējs likteņa valstībā. Viņas gaitās tas nemaz nemaisās iekšā, jo tā ir launa un netikuma valstība. Likteņa valstība viņam vajadzīga kā kontrasts, kā ētisks pretols un kā savu dievišķo spēju pielikšanas vieta, bet saprast Dievu kā prēdēstinātoru ir pilnīga dievības būtības pārprašana. Viņš ir brīnumdaris un radītājs ne tikai pasaulei, bet arī sev pašam. Un brīnumā nevar būt prēdēstinācijas.

No dzīvības, dievības un brīnumu valstības būtības ir skaidrs, ka šai valstībai ir tikai viens radītājs pirmcentrs. Tā tad visai pasaulei ir tikai viens Dievs. Pie tam Dievs nevar iziet no sava centra un perfekcijas stāvokļa, jo citādi viņš padotos entropijai un atkārtotāšanās ceļā pārvērstos par antidievu. Tā tas notiek ar likteņa valstības dieviem. Tamdēļ Dievam vajadzīgi palīgi un viņa darbības turpinātāji zemākās dzīvības valstības pakāpēs. Liels palīgs Dievam ir cilvēks, un cilvēka dvēsele vispār uzskatāma par to sēklu, ko Dievs sēj likteņa valstībā. Dievs cilvēkiem, bez šaubām, ir uzlicis lielu misiju — cilvēks ir Dieva karavīrs pret likteni. Kā nu Dievs uztur sakarus ar cilvēku, kas viņam tik vajadzīgs?

Te nu vispirms jāņem vērā, ka cilvēku ir daudz, ka pret vispasaules Dievu tie ir niecīgi, un ka katram cilvēkam ir citāda misija un darbība. Mums jānostājas uz kosmiskā viedokļa, mēs nevaram palikt pie tiem naīvajiem uzskatiem, ka Dievs ir tāda būtne, kas pārziņa tikai vienu zemes stūrīti un rūpējas par atsevišķiem cilvēkiem, kā piem. jūdu Jahve. Tālāk jāņem vērā, ka

cilvēku mērķi un visa viņu dzīve ir nesamērojami sīkāka par Dieva mērķiem un darbību. Bet līdz ar to mēs nekā nevaram atteikties no personības nozīmes. Centrs un personība dominē dzīvības valstībā, tāpat kā likteņa valstībā dominē perifērija un vidējība. Cilvēks un persona aug, un augšanas spējas viņš smel no pirmcentra. Lūk, tāpēc mums droši jāpaliek pie mūžīgās cilvēku pārliecības, ka mazajam cilvēciņam tomēr ir sakars ar bezgalīgi perfekto un vienīgo Dievu.

Cilvēka sakars ar dievišķo sfēru notiek ar ideju palīdzību. Idejas ir tas devums, kas nāk no dievišķīgā centra puses. Idejas sevī satur ko jaunu un labāku par esošo, un kā tādas, tās var nākt tikai no augstākās sfēras. Idejas ir visu vērtību kodolā un visa progresa sākumā, kāpēc nekas nevar būt patiesāks par to, ka ideju avots ir dievišķā sfērā. Bet ja Dievs pats neiziet no pasaules centra, tad jānāk pie atzinuma, ka ir starpnieks starp Dievu un cilvēku. Par šo starpnieku jāatzīst Laime. Laime ir dievišķa būtne, kas cilvēkam atnes progresa sēklas. Par laimi šī būtne saucama visvairāk tāpēc, ka katru ideju cilvēks uzņem kā laimes pārdzīvojumu, un otrkārt tāpēc, ka idejas vērsas pret likteni, un likteņa licēja senā latviešu izprātnē bija Laime.

Laires darbību, kā ideju nesēju, iespējams novērot tieši un vēsturiski. Kur ir bijis progress, tur iepriekš ir bijušas idejas. Laimi pazīst visi radošie mākslinieki, atklājošie zinātnieki, filozofi, izgudrotāji, reformatori un visi citi, kas lietā izdomas, un kas ir ko radījuši. To pazīst arī daudzi citi cilvēki, jo vai visiem viņiem ir bijuši grūti brīži, kad ir bijis vajadzīgs „labs padoms“, un tas viņiem, kā tagad varam spriest, ir nācis no Laimes. Tagad lūkosim noskaidrot Laimes darbības lauku un viņas seju.

Vispirms atzīmējamās divas plašās sfēras, kur Laime nedarbojas. Laime nedarbojas, vienkārt, spēcīgā likteņa valstībā, un otrkārt, arī tanī augšanas valstības daļā, kas patlaban jau satur kādu radošu centru un kas aug. Laime nestājas tieši pretī jaunam. Kad trako ūdens plūdi un vulkāni, vai kad kaŗo cilvēki, tad mirst organismi un vispārīgi, kad aktīvi uzstājas liktenis ar savu izdzēšanu, tad Laime nedarbojas. Bet tāpat viņa nedarbojas tur, kur jau notiek spēcīgs augšanas process. Un tas ir saprotams: tur jau ir iesēta sēkla, tā aug un pēc tālākām sēklām nav vajadzības. Kad aug labība un meŗs, tad viņos neviens nekā jauna nesēj, un tāpat jaunu ideju nevajaga tikmēr, kamēr nav pabeigta māja, mākslas darbs vai kāda cita vērtība.

Laimes sfēra ir klusuma, neitrālītātes un inercijas sfēra, kur vēl nav progresa, bet kur liktenis jau nomierinājies. Tā ir robeŗu sfēra starp dzīvības valstību un likteņa valstību. Šo sfēru var

saukt par nevarību. Kā sēklas sēj apartā un noecētā tīrumā, tā idejas rodas tad, kad liktenis cilvēku ir salauzis, klusās nakts stundās, tāli prom no darbīgās un straujas dzīves.

Ideju un izdomu dzimšana redzama, sekojot lietām uz viņu izcelšanās sākumu. Ja nemam konkrētu piemēru, piem. kādu lielāku tiltu, tad tā sākums meklējams vispirms attiecīgas iestādes padomē, kas pieņēma viņa projektu. Kā zināms, parasti ienāk vairāki projekti, no kuriem galā izvēl tikai vienu. Kas nosaka šo izvēli? Lielu lomu te spēlē projekta pilnība, bet ja pilnības ziņā projekti ir puslīdz vienādi, tad te sāk iejaukties nejaušība. Vēsture apliecina, ka daudz projektu ir pieņemts uz nejaušības pamatiem. Tas rāda, ka lietu sākums ir nejaušību un varbūtību laukā. Šī atziņa top vēl vairāk pārlicenoša, ja ejam vēl vairāk atpakaļ projektu izcelšanās gaitā. Tas inženieris, kas uzstājās ar pieņemto projektu, sava projekta izstrādāšanas sākumā, bez šaubām, sev iedomājās visādas tilta variācijas; tā tad te atkal bija lielāks vai mazāks varbūtības lauks, un nejaušības te spēlēja vēl lielāku lomu nekā pie gatava projekta izvēles. To var apliecināt katrs, kam ir iznācis apstrādāt plānus un projektus. Nereti vien „ienāk prātā” tādi projekti, kas ir kontrastā viens pret otru. Bet projekti ceļas no idejām, kas atkarājas no iedvesmas jeb inspirācijas. Tā tad cilvēks te pieskaņas svešai sfērai. Un tā kā šī sfēra veicina cilvēka tālāko dzīvi, progresu un laimi, tad ir dabīgi to attiecināt uz dievību un šo dievību saukt par Laimi. Te patiesi ir laimīgas iedvēsmošanas sfēra.

Varbūtības var saprast par krustceļu un izšķiršanās lauku. Vienmēr, kad cilvēkam par kaut ko jāizšķiras, viņam iznāk darišana ar Laimi, jo viņam vajaga izdomu, spriedumu un ideju, kā rīkoties šinīs izšķirošos brīžos. Tad cilvēki arī parasti piemin Laimi, vai nu to novēlēdami, vai piesaukdami. Valsts dzīvē tādi izšķiroši brīži ir reformas, kara pieteikšanas, valdnieka vēlēšana, jo arī valsts dzīve var iet pa laimīgu un nelaimīgu ceļu, atkarībā no pieņemtā lēmuma. Atsevišķu cilvēku dzīvē tādi krustceļi ir skolu un profesiju izvēlē, precēšanās, amatu pieņemšana un īpaši jaunu vērtību projektēšana un ražošana. Un no seniem laikiem šos izšķirošos brīžus cilvēki ievada ar dievkalpojumiem, jo jūt, ka te notiek dievišķa lemsana.

Atkarībā no pieņemtā lēmuma cilvēkam veicas vai neveicas, tie ir laimīgi vai nelaimīgi. Laimīgi tie ir tad, kad pieņemtais lēmums veicina viņu dzīvi un viņus audzē lielākus, un viņi ir nelaimīgi, ja viņi krietni entropijas gaitā. Tā tad te cīnās liktenis ar Laimi, te ir viņu sfēru satikšanās vieta.

Laime ir cilvēka vecā liktena pārvarētāja un jauna, labāka mūža devēja. Laime nostājas pret

likteņa autonomiju. Cilvēks, zināms, nevar pilnīgi tikt vajā no likteņa, kas viņu vienmēr velk uz leju, tomēr var runāt par cilvēka paša likteni, ja tāni ir pārsvara pieaugums. Pie tam nekā nevar piekrist domām, ka Laime nosaka kā labu, tā sliktu mūžu un likteni. Tam pretī noteikti jāpaliek pie tās pārliecības, ka Laime cilvēkam vienmēr gādā iespējami labāko mūžu, piesolot viņam cēlākās un perfektākās idejas un izdomas. Neveiksmes jāsaprot tā, ka cilvēki paši izvēl vai nu mazvērtīgas idejas, vai taisni atsakās no Laimes padoma un tā pat nemaz nesaprot. Bet izvēles sfērā cilvēks nedrīkst būt pašprātīgs, te ir dievišķās sfēras sākums, un tai, kā perfekcijas devējai, jāklausa vairāk nekā sev. Līdz ar to Laime jāsaprot kā potencētākais ētikas sasniegums, un tāpēc Laimi vajaga atdalīt no laimības, prieka, baudas, sekmēm u. t. t., kas viss parasti atrodas ārpus ētikas lauka.

No dzīves faktiem redzams, ka Laime padodas katram cilvēkam. Dievs savus laba principus dod visiem un tikumības prasības uzstāda par visu pasauli, bet Laime ir katram un pat tikai katram cilvēkam. Kas vienam ir par laimi, tas otram var būt par nelaimi. Laime dod cilvēkiem personīgu mūžu un personīgu laimi. Cilvēkiem, zināms, vispirmā rindā pildāmas Dieva tikumības prasības, bet Laimes idejas jau neiet pret viņām. Laime tikai uzrāda, kā perfektāk pildīt šīs prasības. Dievs māca, ko darīt, bet Laime parāda, kā to darīt un izpildīt. Var piebilst vēl, ka Laimes idejas rodas vienā mirklī, t. i. ārpus laika, un tādā kārtā viņai iespējams apmeklēt katru cilvēku. To apliecinās katrs, kam ir nākušas idejas. Viens mūziķis pastāsta, ka viņam pat vesels mūzikas gabals intuitīvi stādījies priekšā viss uz reizes, tā tad arī ārpus laika, lai gan mūzika sevišķi stingri saistās ar laiku.

Nemot vērā, ka esošās reliģijas ir devušas liktenīgi negrozāmus baušļus un normas, kas cilvēkus gan paceļ līdz noteiktam līmenim, bet tad tālāk un augstāk nelaiž, ka šie reliģiju solījumi ir noteikti un iepriekš zināmi un tā tad sevi nesatur brīnuma, tad šīs reliģijas nav atzīstamas par pilnīgi brīvām no likteņa. Tam pretī Laimes reliģijai vajaga būt laimīgu brīnumu mācībai, kas dod iespēju veikt likteni viņa visšausmīgākos veidos un kas cilvēkiem rāda aizvien jaunus sasniegšanas kalna galus un to ved pa nemītīgas augšanas un perfekcijas ceļu. Līdzšinējas reliģijas, zināms, ir jau uzlabojušas cilvēku dzīvi, to atsavinādamas no zināmiem launa veidiem, un iekš tā pastāv viņu lielā nozīme, bet tagad viņas, vienkārt, ir izsmēlušas dotās inspirācijas un ar to beigušas savu misiju, un otrkārt, cilvēki ir pienākuši pie jaunām grūtībām, uz kurām viņām nav atbilžu. Tāpēc cilvēkiem tagad jāpāriet uz jaunu un augstāku reliģisku pa-

kāpi, un tā ir Laimes reliģija. Cilvēks tagad grib pilnīgi noveikt likteni, viņš alkst brīva progresā un sevī prasa personīgas misijas, un tas viss var tikt apmierināts tikai brīnuma ceļā, bet ne likumu, baušļu un īpaši ne rītu-rotāļu ceļā.

3. Laime reliģijas vēsturē.

Kristiānisma novērsējs no judaisma, Markions, Jēzu nosauc par svešu Dievu, ko agrāk neviens nav zinājis un pazinis (Sk. A. v. Harnack. Marcion: das Evangelium vom fremden Gott, 2 Aufl. 1924). Bet nu jaunu laiku pētījumi tomēr rāda, ka Jēzus principi ir bijuši zināmi arī agrāk, un arī ir bijuši dievi, līdzīgi Jēzum. Proti, arvienu ir bijuši dievi, kas ir atdzimuši un ar savu nāvi ir nesuši upuri. Tomēr viņu pilnīgā vajadzība un līdz ar to viņu laikmets iestājās tad, kad bija nobriedusi grēka apziņa un cilvēki gribēja tikt valā no grēka. Tomēr lielā mērā ir citādi ar Laimi. Tā nu gan arī ir pastāvējusi slepeni, t. i. cilvēki viņu nav pazinuši un atzinuši, izņemot senos latviešus, bet par to viņa vienmēr ir darbojusies. Viņa ir palīdzējusi neskaitāmiem cilvēkiem, bet tie ir vai nu skatījušies pāri Laimei uz pašu Dievu, vai līdz viņai nav pacēlušī savas acis. Pasaule ir staigājusi kā akla, un tagad ir pienācis laiks viņai atvērt acis. Visnoteiktāk tas izdarāms, parādot, ka Budda, Jēzus un Mohameds, t. i. tagadējo galveno reliģiju dibinātāji, savu reliģisko misiju ir saņēmuši ne no viena cita, kā no Laimes.

Sākot ar Buddu, kā vecāko, vispirms konstatējams, ka viņš ilgu gadu mocījās ar pasaules ciešanu problēmu, bet nevarēja atrast šīs problēmas atrisinājuma. Viņš nopūlējās ar askētismu un meditācijām, bet mīklas atrisinājums nenāca. Lai gan vēlāk Budda lepojās, ka viņš pats esot atradis savu atrisinājumu, tomēr pret to iebilstams tas, ka, ja viņa pašā jau bija atrisinājums, kāpēc tad viņš to nevarēja dabūt laukā ilgu gadu? Patiesībā atrisinošas idejas viņam nebija tikmēr, kamēr viņam tās nedeļa Laime. Un kad tā viņam to bija devusi, tad Budda, šis pārliccinātais pesimists, šo devumu saņēma ar milzīgu prieku, ko vēlākie buddisti izsacīja un iztēloja ļoti spilgti. Pats Budda visu savu dzīvi atcerējās to Boddhi koku, zem kura viņam bija viņa vienīgā dievišķā inspirācija, un buddisti to atzīmē kā vēsturisku vietu un tur ir uzcēlušī pat templi. Ja jau atrisinājums Buddam būtu savs, no kurienes tad šis ārkārtīgais prieks? Par savu, kas ilgi ir bijis mūsu rokās, mēs nemaz nepriecājamies, bet gan priecājamies par guvumiem no ārienes. Tāpēc mums ir pilnīga tiesība teikt, ka Budda pats nekā neizdomāja, bet savas idejas tāpat saņēma no Laimes, kā to

vēlāk saņēma Jēzus un Mohameds. Ka ideja te patiesi ir nākusi no citurienes, liecina vēl tas, ka Buddu kārdina ļauns gars Mara, proti, lai tas savu atrisinājumu nestāstot tālāk, bet lai tūdaļ pārejot nirvānā. Tā tad Mara dod zināmu pretideju. Bet ja nu pretideja varēja nākt no citurienes, tad arī pamata idejai visādā ziņā bija jānāk no citurienes.

Jēzus Laimes inspirācija notika tanī brīdī, kad viņu kristīja Jānis Kristītājs, un kad pār viņu nolaidās „Dieva gars kā balodis“, un kad atskanēja balss no augšas, kas izteica zināmo Jēzus reliģisko stāvokli. Galīgā, proti pestīšanas ideja pie Jēzus ir nākusi mazliet vēlāk — acīmredzot pa kārdināšanas laiku tukšnesī, jo tūdaļ pēc tam viņš pasludina savu misiju. „Tas laiks ir piepildīts, un Dieva valstība ir tuvu atnākusi! Atgriezieties no grēkiem un ticiet uz evaņģeliju.“ (Mark. 1, 15.) Vai vēl noteiktāk Lūkasa ev. 4, 18. un 21; „Dieva gars ir uz manis, jo viņš mani svaidījis nest labu vēsti nabagiem un sūtījis cietumniekiem pasludināt atsvabināšanu un akliem gaismu, satriektos palaist valā.“ (Prof. Kundziņa tulk.). Ka Jēzus pie tam sevi iedomājis par Dieva dēlu, nav uzskatāms par pārāku pašprātību, jo tolaik daži labi cilvēki, starp citiem arī Platons, par tēviem dabūja dievus (Sk. Ed. Meyer „Ursprung Anfänge des Christentums“, I. s., 1921., 54. l. p. un tāl.). Tā laika dievu kārtā bija tikai mazliet augstāka par cilvēka kārtu, un tāpēc dieva dēls varbūt izteica vienkārši to, ko tagad mēs saprotam par ģeniju.

Kas zīmējas uz Mohamedu, tad viņš pats atzīst savas inspirācijas un tās apraksta, tā ka par tām nav nekādu šaubu. Viņš iet vēl tālāk un pareizi atzīst, ka viņa mācība nav viņa paša mācība, bet tā patiesi inspirēta, pie kam Dieva vārda nesēju viņš domāja esam eņģeli Gabrielu. Ir skaids, ka arī Mohamedu ir apmeklējusi Laime. Līdzīgas dabas inspirācijas var novērot vai pie visiem citiem praviešiem.

Lai nu gan atzīmētās trīs reliģijas ir jau sen padevušās likteņim, pašas pilda entropijas likumu un jau iet pa likteņa gaitas sliekšņiem, kur inspirācijai, brīnumam un jaunradišanai vairs nav vietas, tomēr jāliecina, ka inspirācija vienmēr ir turpinājusies. Tas izsakās vispirms pamata mācību izkopšanā un izveidošanā. Īpaši tāli ir pārveidojies buddisms, un viņa pārveidojumi lielā mērā ir nākuši iedvēsmas ceļā. Tad par kristītiem ir zināms, ka pirmā laikā daudzi no tiem bieži vien atradās iedvēsmas stāvoklī, un baznīcas tēvi, kas Jēzus idejas ir izveidojuši tālāk visuvisādos virzienos, arī ir strādājuši zem iedvēsmas iespaida un vadības. Tālāk sevišķi stipra iedvēsma ir apmeklējusi kristiānisma mistiskus un reformātorus.

Līdz ar to, jāatkārto, Laime cilvēkus ir iedvēsmojusi ne tikai reliģijas lietās, bet visās progresa lietās. Katra zinātniska patiesība ir arī ētiska sēkla, un tādas pat sēklas ir jaunizgudrojumi, mākslas darbu idejas, reformas un visas citas gara sēklas. Un ka jaunatklājumi un jaunas idejas cilvēkiem nāk negaidītas, tā tad Laimes lemšanas ceļā, to tagad sāk atzīt arvienu vairāk. Starp citu to pie sevis atzīmē franču slavenais matemātiķis Poankarē. Laime, protams, iet arī pie „maziem“ cilvēkiem un arī tiem dod attiecīgas izdomas un idejas. Laime ir visādu sarežģījumu atrisinātāja.

Viss tas liecina, ka Laime nemitīgi staigā pa pasauli un visur sēj savas progresa sēklas. Kamēr Dievs mums jāsaprot par tādu radītāju, kas pasaules līnijas velk vispārīgos vilcienos, Laime šos vispārīgos vilcienus piepilda atsevišķiem paņēmieniem, kaut arī sistematiski un pakāpeniski. Pa laikam un ar lieliem pārtraukumiem viņa cilvēkus iedvēsmo reliģijas laukā, kas tos ar katru reizi padara brīvākus no likteņa un ved uz tālākiem ideāliem, bet pārtraukumu laikā pāriet uz mākslas filozofijas, zinātnes, politikas, tehnikas vai kādu citu lauku. Šinīs pārejās var novērot zināmu likumību, bet pašas par sevi visas Laimes sēklas ir dzīves un pasaules brīnumi, kas pārvar iepriekšējo likumību un dzīvē ienes jaunas brīvības un progresa līnijas. Kā suta mašīnas ideja ienesa progresa un brīvības pārmaiņas visā industrijā, tā tas ir ar katru ideju. Visa uzrādītā plašā darbība Laimi padara par būtr' ar daudz irracionālu elementu. Viņā to ir daudz vairāk, nekā piem. austrumu reliģiju „Dieva dēlā“. Bet tam tā vajaga būt — patiesie reliģijas avoti visādā ziņā ir irracionāli.

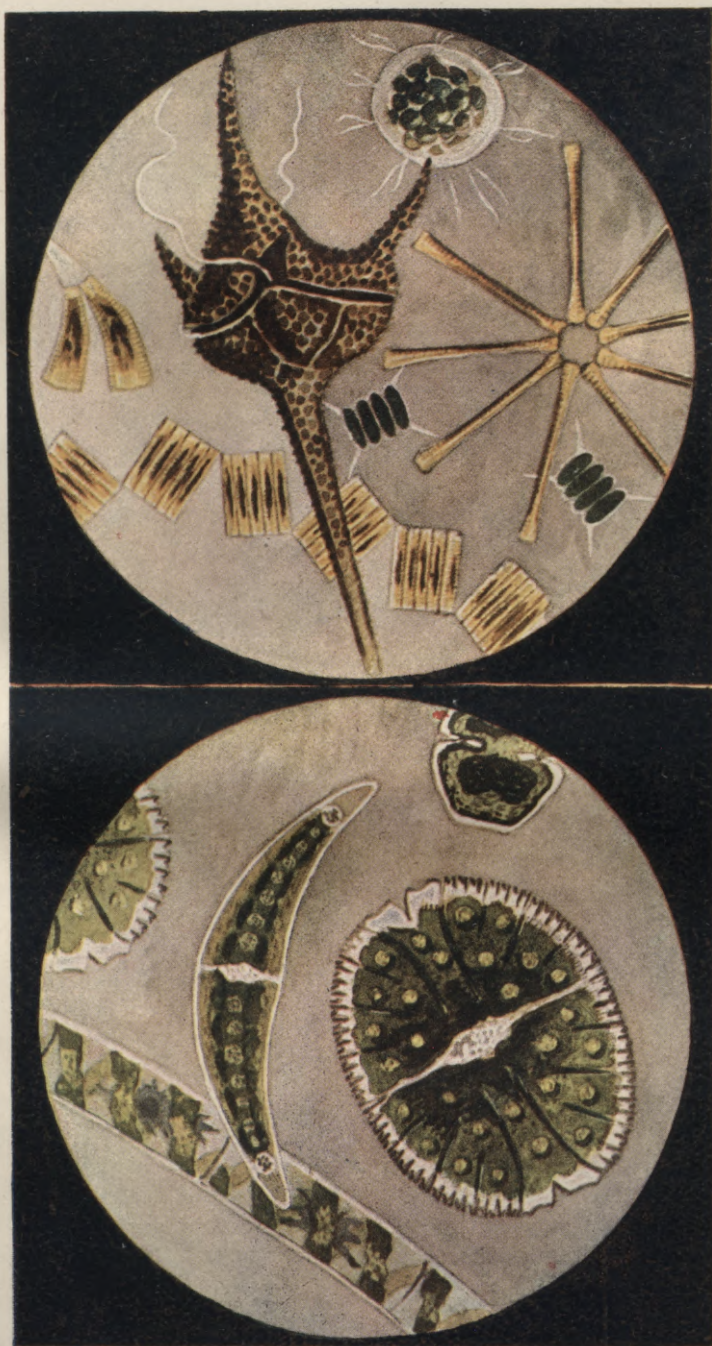
Bet tagad, kad mēs reiz ieraudzījuši to patieso dievišķo darbinieku, kas dara brīnumus un veicina pasaules nemitīgu progresu, ir pienācis laiks nomainīt ar viņu tā dāvanu saņēmējus. Nevar būt nekādu šaubu, ka Budda, Jēzus un Mohameds bija tikai cilvēki, un tāpēc jau Laime stāv augstāk par tiem. Bet tas ir mazākais. Galvenais ir tas, ka viņi nav patstāvīgi. Tie visi ir sūtni, svešu iedvēstu ideju izteicēji, kas vairāk nekā nevar pateikt par to, kas tiem dots. Uz jauniem jautājumiem un jaunām grūtībām viņiem nav atbilžu. Kā noskaidrojās no paša sākuma, tagad cilvēce ir pienākusi pie ārkārtīgi grūtiem jautājumiem, kādu nepazīna agrākie pravieši, un tāpēc viņu mācībās nav atbilžu uz tiem. Un tā kā cilvēks tagad ir nostājies tieši pret likteni, tad ir pienācis laiks griezties arī tieši pie galpenās likteņa pretnieces — Laimes, un nodibināt vispasaules Laimes kultu, kas cilvēkus ievestu nemitīgu izdomu un ideju laukā un nemitīga progresa laikmetā.

SKAISTUMS UN LIETDERĪBA MAZO IZ- MĒRĪJUMU PASAULĒ

Mūsu acu redzes spēja iedala parādības trīs lielās grupās. Pirmā ir tā, kas tieši pieejama mūsu redzei. Tā ir pasaule, kurā ikdienas nostājas mums ceļā, un kurā ietelp viss tas, ko ierobežo debesu apvāršnis. Tur ir dienvīdu jūra zalganā zilgmē, gleznu krāsu bagātības un antīko kolonnu slaidie samēri. Runājot par pasauli, mēs domājam šo, mūsu skatiem tieši pieejamo pasauli.

Minētās robežās tomēr neietelp parādību visums. Kad nakts tin tumsā mūsu zemi, atdarās loģi zvaigžņu vērotavu torņos, un pa zvaigžņaino bezdibenu, sev tālus mērķus meklējot, kļīst skati. Tie ir piemēroti milzīgiem attālumiem, kur jūdzes un kilometri kļūst smieklīgi un nožēlojami, kur pat gaismas stara vienā gadā noskrējamais attālums ir tikai neliela mēra vienība. Šos milzīgos atstatumus redzei dara pieejamus spēcīgi tālskati. Matēmatiskiem aprēķiniem vadot stikla slīpējamās ierīces, ir radušās lēcas, kas saista uzmanību kā ar saviem ievērojami lieliem apmēriem, tā arī ar matēmatiski pareizi izliektām virsmām, kas stingrā likumbā lauž no zvaigžņainās bezgalības atnākušos gaismas starus un laužot tos dod stipri palielinātus attēlus. Tālskats ļauj mūsu skatam iespiesties tālēs un novērot debess ķermeņus, kas atrodas no mums tādos attālumos, ko cilvēka saprāts gandrīz vairs nemaz nespēj aptvert. Gan arī mūsu neapbruņotā acs var saskatīt zvaigznes debess tumšajā zilumā, bet tas, ko mēs ieraugām, ir tikai kopaina. Mūsu acīm visas zvaigznes liekas puslīdz vienādas, daudz, ja ir iespējams saskatīt, ka visas tās nemirdz vienādi stipri, vai arī, ka vienas zvaigznes mirdzums atvīz drusku sārtāk vai zilganāk. Tikai tālskata stikli ieved mūs mūsu redzei svešā, bezgalīgi lielo attālumu un milzīgo debess ķermeņu pasaulē un ļauj aplūkot gan divaino gredzenu ap Saturnu, gan novērot Jupitera un Neptuna pavadītāju mēnešu rotaļu ap savu planētu. Šai pasaulei ar tās debess ķermeņu ceļiem, sistēmām, zvaigznājiem un zvaigžņu miglas plankumiem ir savs skaistums. Tas ir ļoti īpatnējs un savdabīgs, bet mūsu uztverei viņš parasti pāriet garām, jo reti nākas mest skatu šai pasaulē — lielo atstatumu pasaulē.

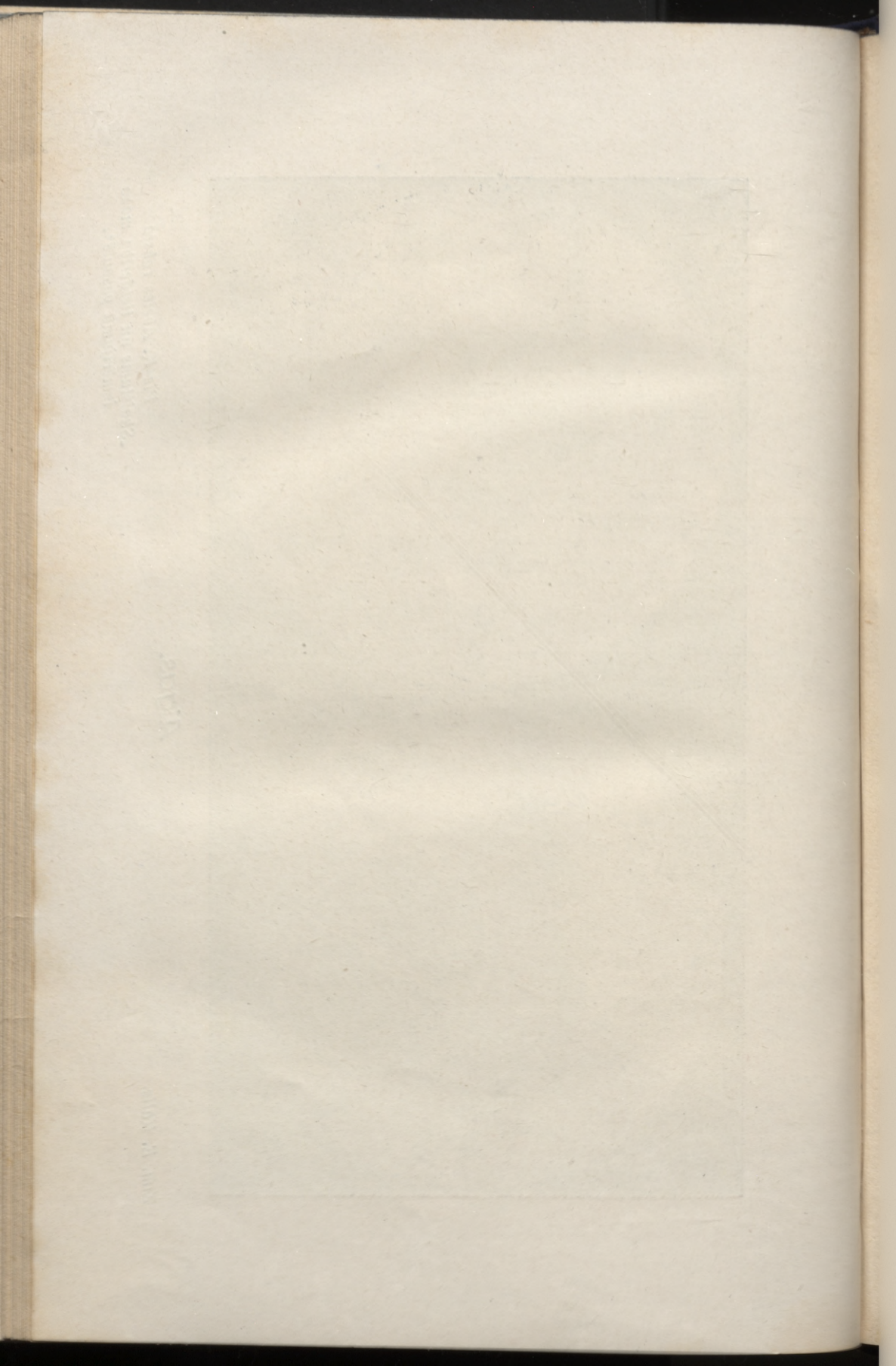
Bez šīm divām — mūsu redzei tieši pieejamās un bezgalīgi lielo attālumu pasaules — ir vēl trešā, kuru raksturo bezgalīgi mazie apmēri. Tā ir tikpat neikdienišķīga kā lielo planētu pasaule, kaut arī atrodas mums tuvu. Mazie apmēri daudzkārt nedod pie-

Algas.

Žim. E. Kālis.

Pie K. Ābeles raksta
„Skaistums un lietderība mazo
izmēriju pasaulē”.

turas punktu mūsu priekšstatam, un negribas ticēt, ka sīkajā ūdens pilienā mājo dzīvība ar visām tās raksturīgām iezīmēm, ka ūdens piliena valstībā rit cīņa par dienišķu maizi, un ka arī tur nāves izkopts var vākt savu plauju. Liekas, šī neredzamā pasaule maz pieskaņas mūsu dzīvei, jo, noritot dažādiem pūšanas vai rūgšanas procesiem mūsu barības vielās, mēs parasti nedomājam par svešas, nesaskatāmas pasaules klātbūtni. Šo nesaskatāmo pasauli kā naidīgu un varenu spēku visstiprāk, varbūt, nākas sajust tad, kad jaunas sērgas elpā cilvēka dzīvība vīst kā neiesakņojies augs saules tveicē. Pirms cilvēks zināja sērgas īsto cēloni, tā likās viņam kādas augstākas varas mistiska sodība, un pret to varēja līdzēt tikai lūgšanas vai varena burvība.

Šī mazo izmēriju pasaule nav jāmeklē. Iespiežoties dziļāk ikviena auga, dzīvnieka vai pat mūžam nejūtīga akmens uzbūvē, mēs atdursimies uz īpatnējām ainām, ko mūsu acīm dara pieejamas vienīgi ļoti spēcīgi palielinošas lēcas. Šādas lēcas mikroskopā ir sakopotas veselās vienībās, un minētais instruments ir tas, kas paver mūsu redzei savdabīgās apslēptās pasaule ainas. Mikroskops ir samērā vēls izgudrojums. Pirmie novērojumi ar to ir izdarīti tikai 17. gadsimtenī. Savā īsajā mūžā mikroskops ir sasniedzis ievērojamu pilnības pakāpi, kas kļūst sevišķi pārskatāma, ja modernos aparātus salīdzina ar pirmo mikroskopistu neveiklām un tehniski nepilnīgām ierīcēm. Mūsu mikroskopi palielina dažus tūkstošus reižu, kurpretim mikroskopu „senči“ palielināja tikai dažas desmitas reizes. Kas pirmiem novērotājiem likās jauna, vēl neviena neskatīta brīnumaina pasaule, tas tagad bez sevišķām pūlēm ir piejama ikvienam skolniekam. Pirmo novērotāju pārsteigums bija visai liels. Šie 17. gadsimtena ļaudis turēja sevi par laimīgiem, jo viņi varēja ieskatīties dabas noslēpumos, kas agrākām paaudzēm bija pilnīgi nezināmi un neapjaušami. Religiōzais mistiķis Svamerdams pat sadauzīja savus aparātus un sadedzināja dažus savus zīmējumus, jo viņš negribēja ar savām grēcīgām acīm profanēt to pasauli, kuŗu līdz šim no cilvēku skata bija slēpis pats Dievs. Mums ir grūti iejusties šo senlaiku pētnieku dvēselēs. Mums ir svešas tās mistikas apgarotās godbijības jūtas, ar kuŗām viņi tuvojās dabas un lielo dzīvības problēmu atrisināšanai.

Norobežojoties no neskaitāmiem jautājumiem, kas var ieinteresēt tiklab mazās, kā nerasniedzami tālās pasaules novērotāju, piegriezīsim savu uzmanību tikai vienam sīkam tematam: aplūkosim to, kas var iedarboties uz mazās pasaules novērotāja skaidrības sajūtu un sniegt viņam aistētisku baudu, neprasot iedziļināšanos zinātniskos jautājumos. Arī tad mazo izmēriju pasaulē

ierobežosimies tikai ar vienu dzīvās dabas zaru — augiem, un arī tad vēl apcerējums aizķers tikai dažus atsevišķus piemērus.

Piegriežoties tematam, jāsaka, ka augu šūnas, no kurām augi sastāv, vērš uz sevi aplūkotāja uzmanību jau ar savu veidu. Teiktais ir attiecināms gan uz viēnšūnu organismiem, gan arī uz vairāku šūnu sakopojumiem — daudzšūnu organismiem. Ļoti īpatnējas ir daudzas algas. Apskatot šos ūdens augus, mēs sastopam lielu skaitu sugu, gan viēnšūnu organismus, gan šūnu veidotus pavedienus, gan bumbas, gan arī citus šūnu grupējumus. Šie viļņu bērni, gan brīvi šūpojoties ūdens zilgmē, gan pie kāda zemūdens akmens vai cita kāda priekšmeta piestiprinājušies, ļauj straumei rotaļāties ar savu zaļo ķermeni. Daudzas šūnas mūs saista ar savu tieši māksliniecisko izveidojumu. Tas, kas šīs algas nav redzējis, tās pirmo reizi ieraugot, bez šaubām, jutīsies pārsteigts, jo grūti ir sagaidīt, ka veidojot mazās un sīkās, ne ar ko neievērojamās dzīvās būtnes, daba ir kļuvusi par mākslinieci, kas uzrāda lielu izdomas bagātību. Tur ir gan skaisti veidotas pusmēnesim līdzīgas šūnas, gan īpatnējas zvaigznes, gan šūnas, kas atgādina sarežģītu ornāmentu. Pie tam kopiespaidu pastiprina krāsainais plasts, kas atrodas algu šūnās. Zaļām algām plasts, kas atrodas šūnās, ir zaļi, bet plastu krāsa var būt arī citāda. Zaļo plastu krāsa ar savu dzīvo kolorītu un svaigumu atgādina smaragdu. Un šādā necīgā šūnā rit dzīvība, kas ir radniecīga mūsējai, jo augi un dzīvnieki ir viena kopīga dzīvības celma zari. Plasti dažās šūnās piemērojas šūnas iekšējam dobumam, kas tad arī noteic viņu veidu. Dažām algām plasts robotas lentas veidā kā spirāles vijas no cilindrvēidīgās šūnas viena gala uz otru.

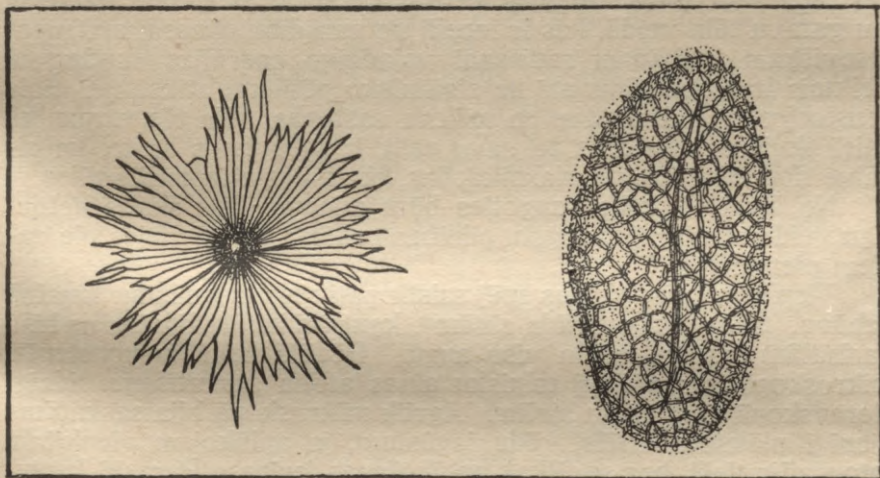
Algu šūnu interesantākos paraugus attēlo šīs burtnīcas krāsainais pielikums.*)

Atstāsim šīs rotaļīgās ūdens augu šūnas. Metīsim skatu ziediem klātā plavā, kur no viena zieda uz otru laidelējas čaklo bišu bari. Bites pārnēsā ziedu putekšņus un apaugļo ziedus. Kur to nedara kukaiņi, tur putekšņus no viena zieda uz otru pārnēsā vēja viļņi savā klēpī. Šie mazie putekšņi ir pārklāti ar veselu ornāmentu segu. Tur ir redzami gan izcili valniši, gan dzeloņveidīgi pabiezīnājumi, gan vēl citādas formas. Ja mēs neesam redzējuši mikroskopā šos necīgos putekšņus, tad mums nenāks ne prātā, ka tai ziedu putekšņu mākonī, kas vēja auklēts kā auglīga migla

*) Krāsainā zīmējumā ir attēlotas šādas algas: *Spirogyra tenuissima*, *Closterium moniliforme*, *Micrasterias rotata*, *Cosmarium botrytis*, *Ceratium hirundinella*, *Rhoicosphaenia curvata*, *Asterionella gracillima*, *Eudorina elegans*, *Scenedesmus quadricauda*, *Diatoma vulgare*.

līgo mūsu acu priekšā, ikviens sīkais puteksnītis slēpj sevī veselu formu bagātību.

Nereti augiem lapas, kātus vai ziedus sedz pūkainu matiņu kārtā. Sudrabortam *Elaeagnus* krūmiņam, kuŗu dārzos un apstādījumos audzē kā greznumu, lapas, it īpaši lapu apakšpusi, klāj zvaigžņveidīgu matiņu sega, kas aizsargā lapu no pārliecīga ūdens zaudējuma, jo aizkavē ūdens tvaika izgarošanu. Šai matiņu segā ikviens matiņš sastāv no kātiņa, uz kuŗa līdzīgi tam, kā uz lietus sarga kāta, ir novietots no drānas pagatavotais lietus aizsargs, izveidojas perpendikulāri kātam zvaigžņveidīgais matiņš, kas sastāv no daudzām šūnām. Ikvienu šūnu šādā zvaigznē izveido vienu staru. Stars pie stara, tas ir šūna pie šūnas, pieslēdzas tik saskaņoti, ka kopīgā zvaigznainā matiņa aina ir skaists dabas veidots ornāments. Ikvienu *Elaeagnus* lapa izveido ļoti lielu šādu

Pa kreisi: *Elaeagnus angustifolius* lapas matiņš, pa labi: *Lilium bulbiferum* puteksnis. Attēli stipri palielināti (zīm. E. Kālis).

zvaigznīšu skaitu, un garāmgaļejs dārzā vai apstādījumā, redzot sudrabortu krūmiņu, neiedomāsies par brīnišķīgām zvaigznītēm, kas galvenā krātā ir šīs sudrabortas krāsas radītājas. Ja arī citu augu pūkainie matiņi nav tik skaisti izveidoti, tad tomēr gandrīz katram no tiem piemīt kāda īpatnēja pievilcība. Un pūkainu augu ir tik daudz!

Tieši bez abstraktā formas un līnijas skaistuma ir vēl cits skaistuma viedoklis. Tas ievēro to skaistumu, kas parādās iespējami pilnīgi sasniegtā lietderībā. Tāds skaistums mums ir pieejams lietderīgi konstruētā mašīnā, piemēram lokomotīvē vai

aeroplānā. Cilvēka konstrukcija tādā gadījumā ir izkristalizējusies idejas uzvarā pār neorganizēto materiju. Viss liekais ir atkritis nost, un tas, kas atlicis, kalpo savam uzdevumam ar maksimālo iespēju. Lai gūtu priekšstatu par šī skaistuma izpaušmi, pietiek tikai salīdzināt, piemēram, vecākas konstrukcijas dzelzs tiltus, kur ir salikts tik daudz dzelzs, ka visa celtne kļūst smaga un neveikla, ar jaunlaiku veidojumiem, kas ar daudz mazāku materiāla patēriņu slaidos lokos savieno vienu upes krastu ar otru, pie kam ikviena savienojuma nagla iztur cik iespējams lielu smagumu, bet šis smagums nepārsniedz pretestības iespējas robežas. Pati lietderība te it kā kļūst par skaistumu, un pats skaistums pārvēršas lietderībā. Nav jauns ieskats, ka lietderība izpaužas vislielākā vienkāršībā, un šī vienkāršība ir skaistuma princips, jo tā iedarbojas ar vismazāko enerģijas patēriņu. Arī māksla, kas rada aistētiskas vērtības, cenšas tās darīt pieejamas uztverei jau gatavu tēlu veidā, kas ir izcelti no parādību chaosa, aiztaupot atsevišķam individam radišanai vajadzīgo enerģijas daudzumu. Teiktais ir attiecināms arī uz zinātnisko pētījumu raksturu. Šais krustceļos tā tad zinātne un māksla sastopas. Ka tās turpmākā gaitā ikviena nogriežas pa savu ceļu, ir saprotams ar to, ka zinātne dod sistēmas un klasifikācijas, bet māksla izpaužas tēlos.

No šāda viedokļa raugoties būtu minams-liels skaits lietderīgu veidojumu ar ļoti augstu pilnības pakāpi. Apstāsimies pie dažiem piemēriem.

Vispirms mūsu skatus spēj saistīt pati visu organismu šūnainā uzbūve. Šūnas, kas uzrāda zināmu, kaut arī attālu līdzību ar bišu darinātām šūnām, veido visu augu. Pēdējā laikā ir konstruēti mikroskopi, kas pieļauj telpisku ainu attēlu saskatīšanu, līdzīgi stereoskopā aplūkotām ainām. Agrāk mikroskopā bija saskatāms vienīgi plāksnes attēls, kādu iegūstam, ja aplūkojam vienkāršu fotogrāfiju tieši, bez sevišķas aplūkošanas ierīces. Parastā kartupeļa bumbuļa audu šūnas, kas satur arī stērķeles graudiņus, ar tādu stereoskopisku mikroskopu aplūkotas, sniedz patiešām skaistu ainu. Diezgan caurspīdīgās šūnu sienas apgaismotā apskatāmā vietā, lāgiem atstarojot gaismu, lāgiem ļaujot tai spīdēt cauri, viz un blāzmo. Liekas, ka visi šie audi ir uzbūvēti no tik viegli rotālīgas un vārīgas vielas, ka pietiek tiem kaut domās pieskarties, lai tie sabruktu, kā sabrūk sapņi miegam zūdot no acu vākiem. Stērķeles graudiņus ir iespējams nokrāsot, piemēram zilā krāsā, tā ka nenokrāsojas šūnu sienas. Tāda aina ir vēl pievilcīgāka. Zilie ovālie stērķeles graudiņi, kas šur un tur lielākā vai mazākā vairumā audos atrodas, un kas jau paši par sevi var modināt interesi ar savu diezgan īpatnējo formu, ir novietoti caurspīdīgās šūnās, un liekas, ka tiem pašiem nemaz nebūtu svara,

jo šūnas sienīņas ir tik maigas, ka grūti ir iedomāties viņu spēju panest kaut arī mazu svaru. Stereoskopiskā aplūkošanas ierīce ļauj pārskatīt audu kārtu, kas ir dažas šūnas bieza. Aina ar to kļūst ļoti pilnīga. Īpatnējs šiem audiem ir tas, ka tik maigi veidotas šūnas spēj uzbūvēt kartupeļa audus, kas ne tik vien uzkrāj barības vielas un attīsta lielus kartupeļa bumbulus, bet arī spēj spītēt ārējiem apstākļiem, augot cietā zemē un pārziemojot.

Ne mazāk interesanta aina ir redzama dažų lapu šūnās. Augstākiem augiem, kas izveido zaļas lapas vai arī citos savos organos novieto zaļos plastus ar chlōrofilu, šie plāsti nav tik lieli, kā to redzējam pie algām, un to šūnā ir diezgan liels skaits. Dzīvais saturs strāvo apkārt pa šūnu un nes sev līdz sīkos zaļos plastus, kas tur peld. Šāda aina ļauj skatītājam iemest skatu pavirši raugoties vienkāršā, bet tomēr dzīvā veidojumā, dzīvības vienībā — šūnā. Nepētot sīkāk šūnas sastāvdaļas, tur ir saskatāma tikai velkanā plasma. Šī plasma ir dzīva un nes apkārt pa šūnas dobumu veselās zaļo plastu rindas.

Auga lapas ir fabrika, kur lielos vairumos notiek organiskas vielas ražošana no neorganiskās. Vielų pievadišanai un novadišanai ir izveidotas no šūnām speciālas ierīces cauruļu veidā, pie kam īpašas caurules pievada vielų lapām, un īpašas novada prōjām gatavās organiskās vielas. Šo cauruļu sistēmas augā ir sasniegušas ievērojamu pilnību savā izveidojumā. Lai kaimiņu šūnas nespīestu viņų apaļo dobumu, sienas no iekšpuses mēdz būt klātas kārtņiem, ļoti pareizi izveidotiem gredzenu vai spirāļu veidīgiem pabiezīnājumiem. Pabiezīnājumi pavairo stobra izturību pret spiedienu no ārpuses, līdzīgi tam, kā mucas stīpas sarga mucas sienu pret spiedienu no iekšienes. Novērojot šos izveidojumus, mūs pārsteidz sasniegtā augstā lietderības pakāpe, kas apvienojas ar visai pabeigtu tehnisku pilnību. Arī ražoto organisko vielų augs novada pa īpašām caurulēm, tikai šo cauruļu raksturs ir pavisam citāds. Organiskā viela plūst pa šaurām caurulītēm, kas viena no otras ir atdalītas sevišķiem sietīņiem. Augs pats ir izveidojis īpatnēji piemērotu vadų veidų kā organiskai, tā neorganiskai vielai, pie tam izveidojums ir tik noteikts, ka to atkal un atkal mikroskopā ieraugot novērotājs sajūt, ka tā nav nejaušība, bet ka te viņa acīm veras īpatnēja formų pasaule, par kuru tādēļ plašāk neinteresējas, ka tā ir mazo izmērių pasaule. Teiktais ir attiecināms arī uz augų balstu audiem, kas stāv nomodā par auga izturību pret liekšanos un lūšanu. Šie audi — šūnas ar biežām un izturīgām sienām — ir novietoti augos ar tik tehniski pareizu aprēķinu, ka šāda grupējuma principus celtnų tehnika ir atradusi tikai nesenā pagātnē. Šinī virzienā tā tad augs ir aizsteidzies cilvēkam priekšā par garu laikmetu virkni. Bet arī vēl

tagad rudzu salms pārspēj ikvienu cilvēku celtni ar savu daudz pilnīgāk izveidoto un iespējami lietderīgi novietoto balstu audu sistēmu. Salīdzinot rudzu salmu caurmēru un garumu ar kādas augstas celtnes, piemēram Eifela torņa, caurmēru un garumu, pēdējā ir nemākulīgs bērna darbs.

Mazo izmēriju pasaules konstrukcijās izpaužas gan tas skaistums, kas no līnijas rada ornāmentus, gan arī tas, kas parādās tehniski lietderīgos veidojumos un saista ar savu vairāk vai mazāk pilnīgi sasniegto lietderības principu, no kura viss liekais, kas raksturo nespēku un nepilnību, ir nošķīries, dodot vietu pilnībai, kas tuvojas lielā ietvertam principam un ir spējīga iedarboties uz mūsu aistētiskām jūtām.

CHRONIKA

LATVIEŠU RAKSTNIECĪBA

Tagadnību vai mūžību?

Jautājums liksies savāds, romantiski naivs un ideālistisks auto, aeroplānu, radiofona un skaņu filmas laikmetā un atbilde uz to aprīnojami vienkārša. Ko mēs prasām? Protams, tagadnību, — atbildēs liela daļa rakstnieku, dzejnieku un visi lasītāji. Kas mums daļas gar kaut kādu tur mūžību un līdz apnikumam novazātām tā sauktajām „mūžības problēmām,” kas tikpat pārejošas kā viss cits šajā dzīvē. Dodiet mums tagadnes pēdējo saucienu! Mēs gribam dzirdēt dziesmas par augšup ejošu liftu, lasīt romānus par modernā cilvēka „dinamiskajiem” pārdzīvojumiem ekspresvilcienā, dirižablī, gāzu fabrikā. „Jāsāk runāt jaunam garam, jaunai nākotnei, kas būtu cieši ar savu laikmetu saaugusi, kas teiktu to, ko no sava laikmeta literatūras prasa — **tagadnību**”, raksta, piemēram, viens no „visjaunajiem” un tālāk izsakās tā: „Viņa (šolaiku cilvēka) istaba ir iela, sporta laukums, dejas zāle, restorāns, kļino. No ielas, no kino, laukumiem, plakātiem, mitiņiem, preses viņš mācās. Times is money. Laiks ir nauda. Par šo dārgo laiku(?) jāseko arī literatūrai, dzejai, kultūrai. Veco kultūru šodien cilvēks vairs negrib.” Apmēram līdzīgi izsakās arī citi jaunie: šīs domas nav tā tad izņēmums, un tajās mēs redzam dažu jauno dzejnieku kopējās tendences. Katram kultūras cilvēkam būs skaidrs, ka rakstniecība nedrīkst būt akla un kurla pret tagadni, bet tai pašā laikā ceļas nopietnas šaubas, vai tagadnes ārišķību uztveršana un daudzinašana ir istā pieeja šim lielajam laikmetam, uz kuŗu savu baigo ēnu met vēl pasaules karš. Vai apdziedot auto, liftus, kino un restorānus, mēs jau izteicam laikmeta būtību? Un vai tās mūžības problēmas, gājušas caur modernā cilvēka dvēseles prizmu, jautājumi par mīlestību, dzīvību, par cilvēka attiecībām pret citiem cilvēkiem un nebeidzamo kosmu būtu jau tā izsmelti, ka jaunajai dzejai nebūtu vairs nekas par tiem sakāms? Ja mēs ieskatāmies jauno lirikā, — jo par tādu vien var runāt: daiļo prōzu un drāmu jaunie piekopj vēl mazāk nekā vecie, — tad redzam, ka tiešām liela daļa jauno tiecas tikai pēc tagadnības, apdzied ielu un tās atribūtus, modernas mašīnas, krogu (kas gan, stingri ņemot, nav tīri tagadnīgs, jo ir pastāvējis un ticis apdziedāts arī citos laikos, bet pieņemsim, ka tagadnes krogam ir kādas specifiskas īpašības). Ir arī izņēmumi: Lilija Auza, piemēram, ir intīma lirike bez kādām laikmetiskām ieskanām, tāpat sudrabkalniski vīzionārais Frīdrihs Gulbis mīlāk aizklist savu sapņu patētiskā nekā kavējas pie zemes lietām. Citi meklē eksotisku vielu (rikšas, kuliji un ģeišas), ko var uzskatīt par literārisku, ne būtisku dzejošanu. Daudzi no tiem jaunajiem, kas vēl nav noskaidrojuši savas īpatnības, dzejo pat tā, itkā viņi dzīvotu Lappas Mārtiņa laikos, nevis XX. gadsimtenī. Lai nu kā, neraugoties uz šādiem atsevišķiem gadījumiem, jauno vispārējā teorētiskā tendence, viņu dzejnieciskais credo, ar ko tie domājas esam pārāki par vecajiem (pie kuŗiem gan viņi gluži maldīgi pieskaita daudzus, kas modernās dzīves uztverē snieguši daudz tālāk un dziļāk nekā viņi), ir — tagadnība. Viņi atmet visu kultūras pagātņi, galvenām kārtām tieši priekšpēdējo dzejnieku paaudzi, kā tas arī dabīgi jaunatnes dižošanās un ģekošānās laikmetā, nepazīst un negrib pazīt agrākās dzejas sasniegumus. Viņi grib dzīvot šai dienai un dzejas impresijās izteikt tās parādības.

Tak pagātnes lielos kultūras sasniegumus nav iespējams ne noliegt, ne atmest. Ja arī no vecajiem dzejniekiem nebūtu jāmacās nekas ne formā, ne saturā, tad vienu viņi mums nepārprotami rāda: to, kas ir paliekams un mūžīgs dzejā, un to, kas ir pārejošs. Visu laiku un tautu lielajos priekšzīmīgos dzejniekos mēs redzam, ka viņi vismazāk piekūrušies sava laika tagadnībai, vismazāk centušies apdziedāt tā laika tipiskās parādības, bet pūlējušies noiet līdz cilvēka būtības dziļumiem, nolaisties pie pirmveidoliem, pie mātēm, kā Ģēte izsakās, centušies satvert pasaules jēgu augstākās, vispārcilvēciskās idejās un fantastiskos tēlos. Katram laikmetam jau ir savi ārejie, tā teikt, tehniskie atribūti: dažādi rīki, ceļošanas piederumi, ēkas, ipatnējas izpriecās, dažādas parašas, modes u. t. t. Un katrs dzejnieks, apdziedādams sava laikmeta tipiskās parādības, jaunizgudrojumus, modes, varēja skaitīties par ārkārtēji „modernu” tik ilgi, kamēr šīs lietas vai parašas pastāvēja, t. i. vislielākais kādus desmit gadus; pēc tam viņš krita neizbēgamai aizmirstībai par upuri. Istie, lielle dzejnieki tāpēc ir vairājušies no sava laika notikumu un tipisko parādību aprakstīšanas un apdzejošanas, lirikā kavēdamies pie cilvēka „mūžīgajiem” pārdzīvojumiem — mīlestības, bēdām, prieka, drāmā un poēmā nēmdami vielu no vēstures un teikām, novelēs atveidodami intriģējošas fābulas, kuŗu motīvi bieži vien nāk no sirmas senatnes, romānā risinādami cilvēka psihes noslēpumus. Skaidrāka piemēra dēļ nemsim XIX. gadsimtena sākumu, kad darbojās tādi ģeniāli dzejnieki kā Ģēte Vācijā, Puškins Krievijā, Bairons Anglijā. Kas viņos laikmetišks? Gandrīz nekas. Un jāievēro, ka toreiz bija ne mazāk, ja ne vairāk sakustināts laikmets kā tagad: tikko bija nodārdējusi franču Lielā Revolūcija, plosījās nemitīgi kari, valstis cēlās un gruva, nogāja no skatuves vecais pusfeodālais režīms un sākās jauns — pilsoniski kapitālistiskais. Retu reizi šie dzejnieki piemin savos darbos revolūciju, ir neiedziļinādamies tanī sīkāk un mēģinādami tikai noskaidrot tās garīgo nozīmi, vēl retāk toreizējos karus un daudz biežāk liela gara cilvēku Napolēonu, bet visumā viņi visvairāk dzejo par savām līgavām un mīlākām, sniedz stingru, formā izkaltu domu un jūtu liriku. Cik nemoderni! — izsauktos mūsu tagadējie jaunie, bet taisni ar savu nemodernumu šie dzejnieki palikuši mūžam jauni un moderni. Arī tolaik bija laikmetam raksturīga tehnika, ko varētu dzeja ņemt par objektu. Piem., slavenie pasta rati, kas toreiz bija universāls satiksmes līdzeklis, izpildīdāms tagadējo vilcienu, automobiļu, aeroplanu vietu. Tiešām, Puškins, arī Hofmanis un Bairons šur tur, starp citu, runā par pasta ratiem, bet viņiem ir prātā nenāk tos pacelt kaut kādu dziļāku aistētisku vērojumu, dzejiskas ierosmes plānā, jo viņi zina, ka tā ir lieta, kā visas lietas, pārejoša, mainīga un laicīga. Gluži tikpat nevērīgi viņi ir izturējušies pret citām sava laikmeta tipiskajām parādībām: pret dažādām modēm, sabiedriskām spēlēm, izpriecām un dejām, pieminēdami tās vienīgi garām ejot. Grūti būtu tikai pēc Puškina vai Ģētes darbiem sastādīt kaut cik pareizu nojēgumu par visu šo ārejo toreizējās sabiedrības kultūru. Varbūt tolaik bija kādi „pasta ratu” dzejnieki, bet tie tad ir pilnīgi aizmirsti. Vai Bairons, vai Ģēte nesaprata savu laiku, vai viņi stāvēja tālu dzīvei? Nē, viņi bija pašā dzīves un visu kultūras strāvu centrā un paši bija laikmeta veidotāji; mēdz teikt, ka „pēc Bairaona” dzīvojusi, mīlējusi un cietusi pasaules sāpes visa toreizējā kultūras sabiedrība, un Ģētes Fausts traģēdijas otrā daļā ir inženieris, zemes nosusinātājs, praktisks darbinieks, līdz ar to simbolizēdams visa 19. un 20. gadsimtena raksturīgās tendences. Bet šie dzejnieki nepieskārs tekošai tagadnībai, ikdienas parādībām, lai vērotu un veidotu mūžīgo, un kas viņos ir no laika, tas ir arī miris līdz ar laiku.

Liekas pat tā, ka jo lielāks, vispasauleskāks dzejnieks, jo mazāk viņš centies izteikt savu laiku, jo vairāk nodevies mūžības problēmu risināšanai. Jo no lielāka laiku tāluma skan mums kāda dzejnieka balss, jo vairāk tā ir pārlaikmetiska, nesaistīta pie zemes un gadsimtena konkrētības. Nemsim

Šekspīru: filologi ar lielām pūlēm ir saskatījuši viņa teiksmaino tragēdiju tēlos, viņa fantastisko komēdiju personāžos kaut kādu reālu Šekspīra laika biedru atveidus (piem., Falstafā), tomēr arī šie saskatījumi ir visai nedroši un hipotetiski. Šekspīrs, būdams raksturīgs renesanses dzejnieks, nekā nav devis no sava laika realitātes, ievēdodams renesanses darbīgumu, valību un jūteklisku izpriecu tieksmi nemirstīgos vēstures tēlos vai fantastiskās figūrās, kam ar 16.—17. g. s. Angliju ir ļoti maz kas kopējs. To pašu var sacīt par Aischilu, Danti, lai gan Dante visvairāk saistīts pie Vidus laikiem.

Bet atgriezīsimies pe XIX. gadsimtenā, kura otrā pusē vispirms parādījās literatūrā sava laika konkrēto, galvenā kārtā tehnisko parādību notēlojumi, kad mašīnas, darbnīcas, visādas ierīces sāka izlietāt kā dzejas modeļus. Tas bija naturalisms, ko, stingri ņemot, drikstētu dēvēt par atgriešanos pie dabas (natura), no vienas puses, un simbolisms-dekadentisms, no otras puses. Parastā daba likās literatūrā jau pārāk novazāta, kārtu kārtām notēlota un apdzejota, pa tam vareni bija saaugušas rūpniecības pilsētas, fabrikas, darbnīcas. nāca tehniski izgudrojumi viens par otru pārsteidzošāki, un dzejnieks stāvēja pret šām pārvērtībām kā pret jaunu cilvēka radītu dabu un redzēja tur jaunas aistētiskas iespējamības, interesantus tematus. Tā Zolā savos romānu ciklos sāka aprakstīt modernās dzīves tehnisko, utilitāro pusi, nostādīdams cilvēku ar viņa būtiskajiem pārdzīvojumiem mašīnas priekšā, ogļraktuvēs, fabrikās, banku uzņēmumos, notēlodams, piem., lokomotīvi kā dzīvu būtni. Tehniskām lietām vairs nepiešķīra tikai rekvizītes nozīmi, kā tas bija pie agrākajiem dzejniekiem, vēl pie Gētes, Puškina, Bajrona, Viktora Igō, bet tās jau sāka ieņemt galveno vietu, tapa par dzejiska tēlojuma centrālo figūru. Simbolisti savukārt tehniku nicināja; būdami aistēti, viņi toties labprāt aprakstīja savos priekšzīmīgos pantos mākslas darbus: gleznas, statujas, senās baznīcas, vecpilsētas. Pēdīgi Verharns ārkārtīgi ekspresīvās dzejās tapa par modernā laika parādību — ostu, banku, fabriku — epīki. Te es neminu Uitmēnu, jo tas ar visu savu modernismu ir kā bērns vai kā mežonis, kas iznācis no prērijām vai mūža mežiem sirsniņi brīnas par spožajām pilsētām, kuģiem un fabrikām, naivs un dabisks, bez kādām apzinātām civilizācijas literāta īpašībām. Tā tad tiklab naturalisti, kā simbolisti un Verharns savu darbu ievērojamā daļā vairs neatgāja uz sākotnējo, vēl cilvēka nepārveidoto dabu un būtni, bet jau uz kaut ko gatavu, pastrādātu: uz mašīnām un laikmetiskiem sabiedrības iestādījumiem, uz gleznām un statujām, uz kuģiem un fabrikām. Liekas, viņi nesaprata, ka vislielākais dzejiskais apraksts nesasniedz inženiera konstruētas lokomotīves skaistumu, viņas daļu saskanīgo un lietderīgo pilnību, ka nekāds Remi de Gurmona vai Brusova izkaltais pants neatdarinās Leonardo da Vinči krāsas vai Mikel-Andželo skulptūras plastiskumu, ka nekāds Verharns ar kuģu un fabriku tēlojumiem nepanāks grandiozitāti. Dzejnieka uzdevums galu galā nav aprakstīt to, ko cilvēks jau radījis un ielējis formā, lai tā būtu mašīna vai mākslas darbs, bet gan rast ierosmes un saturu cilvēka dvēselē, kaislībās un instinktos, kas gandrīz nemanīdamies iet caur laiku maiņām, dot veidu nemanāmam, vēl neizteiktam, aptvērošās idejās, raksturos, tipos, sarežģītās fābulās ieliet pasaules būtību un līdz ar to sava laika augstāko vērtību, nevis tikai sīkas ikdienas parādības, lietas, kas pēdējā laikā arvien ātrākā gaitā aiznirb un no maina cita citu. Cik sen atpakaļ vēl mums radio bija pilnīgi sveša lieta, — tagad tas ir jau gandrīz katra jaunsaimnieka mājā; drīz būs realizēta tālvizija, un mēs ērti, neiziedami no savas istabas, varēsim redzēt to, kas notiek Parīzē uz Place de Concorde, kā nolaiž jaunu okeana tvaikoni Hamburgas vai Liverpules ostā, kā dēfilē Maskavā sarkanā armija Sociālistisko Republiku gada svētkos. Dzejniekam, kas gribētu būt par visu vari moderns un „sekot“ laikam, būtu jāmet formas un satura kūleni ik pa desmit, ik pa pieci gadiem, un galu galā viņa dzeja kristu tik ātri aizmirstībā, ka nebūtu vērts

to nemaz rakstīt. Vai pat lieliskais Verharns neliekas jau pa daļai novecojis, auksts, bez cilvēka un dvēseles, tikko trīspadsmit gadus pēc savas nāves? Vai nav izbālējušas un mirušas daudzas Zolā lappuses, sevišķi tās, kur viņš apraksta sava laika tehniku? Tomēr, šie vīri bija ģeniji, nevis kaut kādi iedomīgi diletanti, bet viņi bija veltījuši savu talantu daudzām pārejošām laikmetiskām lietām; kas viņos mūžīgs, tas tāpat kā visos lielos dzejniekos nepieder laikam.

Nezinu, kas pirmais lietājis mūsu literatūrā Šillera teicienu: „Kas dzīvojis savam laikam, tas dzīvojis visiem laikiem,” bet šis aplamais uzskats ir nodarījis tik daudz posta mūsu rakstniecībai un dzejai, vedis tik daudzas labus dzejniekus uz neceljiem, ka reiz gribētos tam stādīt pretim citu teicienu: tikai tas, kas dzīvojis mūžībai, dzīvojis savam laikam un visiem laikiem, — lai arī tas būtu zināms pārspilējums un vienpusība. Tāpat no augšējā aplamā uzskata ir izrietējusi mūsu kritiķu biežā prasība, vai tikai šis mākslas darbs atbilst dzīvei? vai tikai rakstnieks pareizi attēlojis dzīvi? Ja parādās kāds sacerējums, brīvas fantazijas pilns, ar jauniem teiksmainiem tēliem, tad tas tiek noriets vienkārši tāpēc, ka viņš nesaskan ar reālo dzīvi, kādu to kritiķis iedomājas. Negribu nemaz noliegt, ka dzīve un dzīvības jautājumi nevarētu būt par mākslas darbu augstāko mērķu, tomēr mākslas darbos ir daudz tādas lietas, kādas nav un nevar būt dzīvē, un šīs fantastiskās lietas bieži vien pareizāk izsaka dzīves būtību, cilvēka dabu un plašas dzejiskas idejas nekā visreālistiskākie apraksti. Ja būtu pareiza prasība, ka mākslā driest būt tikai tas, kas dzīvē, t. i. reālais, ticamais, tad mums bez žēlastības būtu jāmet pār iznīcības kārti kā pilnīgi nevērtīgi tādi pasaules literatūras darbi kā Ģētes Fausts, Dantes Dievišķīgā komēdija, Aischila Piekaltais Prometejs, Apuleja Zelta ēzelis, Svifta Gulivera celojumi, mūsu literatūras pērles — Raiņa Uguns un Nakts un Zelta zirgs, jo nav dzīvē, un droši vien, nav bijis doktoru, kas pārdotu velnam dvēseli un dotos visādās neiespējamās fantastiskās dēkās, nav reālas elles, šķistitavas un paradizes, nav pie klintīm piekaltni titānu un dievcinītāju, nav ēzeļos pārvērstu cilvēku, nav punduru un milžu valstību virs zemes lodes, nav varoņu ar lāča ausīm, kurās mīt spēks, nav apburtu princešu un stikla kalnu, uz kuŗa uzjā jauns ideālists ar dimanta pakaviem kaltni zirgu. Nav šādu lietu dzīvē, bet mākslā tās ir, un vēl citām, vēl fantastiskākām, teiksmainākām un neiespējamākām tur pieder augsta goda vieta. Ja nu jautājam, kas ir paliekošāks, mūžīgāks, reālistiskais vai fantastiskais? tad jāsaka: bez šaubām, fantastiskais dzīvo ilgāk. Es nezinu neviena stingri reālistiska, sava laika vai noteiktas šķiras dzīvi un cilvēkus pareizi tēlojoša rakstniecības darbu, kas būtu pārdzīvojis 200 gadus; parastais labā formā uzrakstītu reālistisku darbu mūža ilgums ir 50 gadi, slīktākie dzīvo tikai 10—20 gadus; pēc tam tie ir neglābjami novecojušie un nebaudāmi, lai arī savā laikā būtu bijuši vispopulārākie. Daudzi fantastiski dzejas darbi turpretim ir pārdzīvojuši vairākus gadu tūkstošus un ir vēl šodien tikpat svaigi kā pirmā dienā, jo viņos ir dzejnieka fantazijas nevistošais jaunums un mūžīgie jautājumi.

Atgriežoties pie latviešu literatūras, mēs redzam daudz piemērus, cik nepareizi, ja dzejnieks grib dzīvot tikai savam laikam. Devīņdesmitos gados, aizrāvusies un tā laika modernajām idejām, ievērojamā dzejniece Aspāzija uzrakstīja divas reālistiskas lugas „Zaudētās tiesības” un „Neaizsniegts mērķis”, kas tagad jau uzskatāmas par mirušām, kurpretim viņas romantiski teiksmainās drāmas „Vaidelote” un „Sidraba šķidrants”, pilnas ar sievietes mūžam jauno būtību, ilgām un mīlestību, ir un būs dzīvas mūsu literatūrā uz ilgiem, ja ne mūžīgiem laikiem. Paiet viss, mainās gadsimteni, iekārtas, valdības, grūst un ceļas valstis un tautas, bet tikai ļoti nēcīgi pārmainās cilvēka daba, raksturs un būtiskas tieksmes, un tāpat kā sākumā cilvēks stāv nezinā pret

pasaules lielajiem jautājumiem. Dzejnieks ir šo jautājumu uzstādītājs, minētājs un praviētis.

Par ļoti laikmetisku grāmatu kādreiz uzskatīja Raiņa „Tālas noskaņas zilā vakarā.” Tā iezvanīja piekto gadu, tā sakustināja nemiera domu, tur visur redzēja konkrētas ierosmes pirmajai revolūcijai. Ja mēs tagad paveram šīs spraigās dzeju rindas, tad redzam, cik vispārējs, ne ar kādu laiku nesaisīti ir Raiņa nemiers. Tur nav nekā konkrēti laikmetiska, tur ir vecie, tikai Raiņa īpatnībā pārveidotie liriskas temati par vientulību, mūžību, par gara nemītīgo cenšanos, tur ir satiras par vispasaulisko mietpilsonību, kas ir palikusi tāda pati arī mūsu dienās, un cits dzejnieks var rakstīt par viņu to pašu vai vienkārši attiecināt uz viņu Raiņa vārsmas... Un labi, ka Rainis nav bijis „laikmetisks”, jo tad viņa dzeju būtu kēris tas pats liktenis, kas J. Gulbja un citu 1905. gada poētu krājumus; aizmirstība. Tagad viņa dzejas kristalizētais nemiers paliek mums uz visiem laikiem, un cilvēki mūžam tur varēs gūt ierosmes trauksmei un uz priekšu dzinai.

Lirika ir vispārējākais, nelaikmetiskākais no visiem dzejas veidiem. Romāns var iecietināt savus plašos kompozīcijas pamatus laikmetībā (piemēri: Don Kichots, Dostojevska un Tolstoja romāni) un tad uz tiem celt fābulisko konstrukciju no būtības materiāla, drāma var ievilkt savos darbības metos tagadnes norisas un notikumus, lai gan laikmeta konkrētību pārmērs arī šiem žanriem nav ieteicams, bet lirikas koncentrētā, saspiestā forma necieš nekā lieka, nejauša. Lirika ir kristalls. Tāpēc tānī drīkst būt tikai visnepieciešamākais: būtiskais, nepārejošais, mūžīgais. Izkristalizēta doma, izkristalizēta jūta, virzošs pareģojums, īss zīmīgs vērojums, kā Poruka, Raiņa, Skalbes labākos dzejoļos. Tāpēc tik maz lielu nemirstīgu liriku pasaules literatūrā, un es biju dziļi azkustināts, kad lasīju, ka XI. gadsimtena persiešu lirikis Omars Chaijams ar savu viņa un baudas, ar savu skumju, visu lietu pārejamības un pasaules nīcības poēziju tapis par tagadējās Amerikas iemīlotāko, populārāko dzejnieku, ka viņš pāri veselam gadu tūkstošim un svešu kontinentu un kultūru robežām pratis runāt uz laudīm, kas dzīvo debesskrāpjos, brauc apakšzemes vilcienos un aeroplanos un klausās radio.

Nepiesārņojiet liriku ar skrejošām dienas parādībām, ja gribat, lai viņa dzīvo. Man liekas, ka pēc desmit gadiem paši jaunie autori redzēs, cik naīva un bērnišķa ir bijusi viņu jūsmā par tagadnību, par ielu, kino, sporta laukumu un restorānu, jo pati tagadnība būs pārmainījusies, un nāks citi — jo apmēram 10 gados nāk atkal „jaunie” — ar vēl modernākiem, vēl tagadnīgākiem saucieniem un pārklieds viņus. Kāds ļoti moderns dzejnieks apmēram 1920. gadā sacīja: viņš nerakstītu nevienu rindu, ja zinātu, ka viņa dzejas nelasis pēc 500 gadiem. Tā vajadzētu domāt katram istam dzejniekam. Bet šis dzejnieks aplusa. Vai viņš neticēja sev? Nezinu. Daudz vieglāk jaunaļiem ir agrākos dzejniekus nolamāt par nekur nederīgiem nekā tos pārspēt. Būtiskā dzeja turpretim paliek mūžam.

Jānis Veselis.

Rakstniecība un laikmets

Skats uz pagājušā gada prōzu.

Laikmets ir rakstniecības viela. Rakstniecība vielu smel no laikmeta ar viņa idejiskām un oikonomiskām parādībām, ar laudīm un notikumiem. Šo vielu iekļaujot stilā un kompozīcijā un ar to tai piešķirot apzinīgi celtu, rakstniecības nepārejošo likumu noteikto formu, rodas vārda mākslas darbs.

Laikmets dod vielu, stilizācija nāk no rakstnieka paša.

Laikmets — viela. Nevien šodienā ir pateicīga viela. Šodienā pat grūtākā, cietākā viela. Tālā perspektīvā skatīta pagātne rakstnieka spalvai var būt

tikpat patikama un svaigs materiāls kā šodiena un vakardiena. Tikai tai jābūt paklausīgai rakstnieka īpatnībai, rakstniekam viņā jāiedzīvojas, tā jāpārredz un jāzina, kas viņā mākslas darbam derīgs, kas lieks. Jo tālāka perspektīva viņu no izvēlētas vielas šķir, jo individuālāks būs atveidojums, jo vairāk tajā dominēs rakstnieka personība pāri laikmeta tālajam garam. Tā nav nelaime, bet darba liktenis. Vērtību noteiks stils. Tādā individuālā skatījumā tajā laikmeta tēlojums izveidosies vai nu filozofiski-psiholoģiskā idejībā, vai vienkārši notikumu režģī, kurā intriģē sapinumi un atrisinājumi; vai arī, ja rakstnieks sīki iedzīvoies vēsturē, viņš tuvosies vēsturiskai patiesībai primitīvi naturālistiski, tikai restaurējot mirušos notikumus un personas, ko nepilnīgus atrodam chronikās.

Tādai tālai vielai pieiet Jānis Veselis „Trīs laimēs“. Viņš to dara individuāli, mazāk kā vēstures patiesības tēlotājs. Viņam no svara filozofiski psiholoģiskais atrisinājums. Šādu pašu vielu izvēlēties savai pirmai debijai jaunais rakstnieks Sārts romānā „Mara“. Arī tajā perspektīvā. Jaunā rakstnieka debija interesenta ar valodu, ar primitīvo izjūtu, bet citādi „Māra“ ir tikai daudzsološa debija jaunā rakstnieka tālākam darbam.

Tuvākas pagātnes viela ņemta Janševska romānā „Mežvidus laudis“, V. Damberga „Gaitniecības ceļos“, Upīša „Zem naglotā papēža“ un Brigaderes „Kvelošā lokā“. Janševskis tēlo veco latviešu zemniecību, Upītis vācu okupāciju, Dambergs, bēgļu laiku, Brigadere Latvijas atbrīvošanas cīņas ar vāciem.

Tuvās pagātnes viela no rakstnieka prasa lielākus pienākumus. Tuvākais laikmets vēl nav aizmirstības aizsegts, ne vienīgi chronikas glabāts. Tas vēl guļ rakstnieka un lasītāja atmiņās. Daži gadu desmiti vai gadi viņu attālinājuši tik daudz, lai turp nolūkotos ar vērojošu apdomību un kritisku mieru. Toreiz nenoteicamām vērtībām tagad jau piedzīvojumi un laiks ierādījuši pienācīgu vietu. Vietas veidotājs sevi nes daļu no izraudzītā laikmeta, un tamdēļ viņa individuālitate ir daļa no tā, viņš ciešāk ar vielu saaudzis un veidojumam neuzspiedis tik spilgtu personīgo zīmogu. Tāds veidojums izlikšies objektīvāks par pirmā katēgorijā minēto vielas traktējumu. Nesenā laika laudis, idejas un centieni patiesāki, dzīvāki un pārliecinošāki ietversies stilā. Tā ir pateicīgākā un labākā viela rakstnieka veidojumiem. Arī lasītājs, vēl dzīvodams tās atmosfērā, to labprātīgāki pieņems, sapratīs un izjutīs. Bet nevīstošu savu darbu rakstnieks padarīs tikai tad, ja laikmetu neskatīs šādas vai tādas tendences gaismā, bet rādīs vispusīgi un objektīvi.

Ar tādu ieskatu pieejot pie pēdējā gada romāniem, viņos atradīsim daudz jauka. Daudz laba viņu vielā; bet daudz iebildumu vienā otrā atradīsies, iztīrājot vielas izveidojumu, stilu un kompozīciju. Pie tā nekavēsimies, jo recenzēt katru grāmatu būtu pārāk plašs uzdevums.

Trešā nodalījumā var nošķirt romānus un stāstus, kas veltīti šodienai. Pašreizējais laikmets ir bagāts pateicīgiem, rakstnieku vilinošiem notikumiem. Bet pie šīs vielas ķerties ir riskanti, jo te tīri cilvēcīgi iemesli rakstniekam liek iekļupt feletonismā un ultrānaturālismā. To savā laikā jau piedzīvoja daži 900-to gadu rakstnieki, kuri trokšņoja, bet vēlāk paši aizgāja citus ceļus, nekā varēja paredzēt, nogriezdami no dienas feletoniskā stila un kļūdami nosvērti klasiskā stila piekritēji. Tādus ceļus aizgājuši nevien par proletāriāta rakstniekiem sauktie. Rakstnieka klupšanas akmens te ir sekošā lietā.

Šīsdiens cilvēki un notikumi, pārveidoti un stilizēti, ir vēl pus mākslas patiesība, pus meli, jo tie veidoti pēc modeļa. Darbs pēc modeļa mākslinieciski ir grūts, jo kārdina ar naturālismu. Šodienu grūtāk skatīt perspektīvā, jo nevaram vērtēt ne savas izjūtas, ne notikumus. Kā feletonista uztvertas dzīves drumstas spigo un valdzina ar to, ka viņas atspīd pazīstamas sejas un dienas kliecēji notikumi, tā arī šodienas romāns un stāsts lielu daļu valdzina ar to, ka tas norisinās starp mums pazīstamiem cilvēkiem, ka tur saskatāms

pazīstams dzīves personāžs. Tas intriģē, kā intriģē tenkas. Te ir noteiktas personas, ne tipi, ne mākslinieciskais traktējums. Personu naturālo fotogrāfiju te arvien neizdodas pārvērst mākslas tēlā. Nopietni domātā celtņē negribot ielaūžas feļetona grimasa.

Bet tāda dienas rakstniecība arvienu bijusi populārākā, visvairāk lasītā. Lasītājs neprasa, cik tā pastāvīga. Viņa lielāka dalība šīs dienas publikai arī kā līdzradītājam. Tā ir viņas rakstniecība.

Kas ir dienas populārās rakstniecības radītāji? Nevien rakstnieks — arī lasītājs. Bez lasītāja prasības tās nav; te notiek klusa psiholoģiska saprašanās autoram ar lasītāju. Kas sacel troksni, tāda veida darbus dos populārs dienas rakstnieks.

To vislabāk redzam izplatītākā prōzā — avižniecībā. Avīze cenšas izdabāt lasītāja gaumei. Lasītājs lielā mērā nosaka avižes virzienu un saturu, nevis avīze vada lasītāju. To sevišķi var sacīt, kopš mūsu prese kļuvusi komerciālu uzņēmums. Kamdēļ šodien presē valda sensācija, kino un sports? Tamdēļ ka tāda ir lasītāju griba. Kommersants avižes izdevējs prot uztāustīt publikas gaumi un tai piemērojas. Ka tagad avižēs ir plaša sporta kritika, sporta informācija, bet nav literātūras kritikas un informācijas, tā nav izdevēju nelabvēlība rakstniecībai, bet lasītāju prasība. Ja lasītājs pieprasītu literātūru — izdevējs tūlī būtu padevēģis kalps.

Aiz rakstniecības un preses, kā senāk, tā tagad, aiz šīm abām māsām stāv šodienas lasītājs, kas ir viņu līdzveidotājs un taisītājs. Presi šis lasītājs uztur tādu, kāda tā ir: sensācionālu, par visiem policijas darbiem sīki intervējošu un intriģējošu, partejiski polemizējošu, negatīvās dzīves parādības izceļošu pāri pozitīvām, sportisku, nezinātnisku, neliterārisku un mazā daļā praktiski pamācošu. Lasītājs atspoguļots šai presē, citādi viņš to nēlasīs. Ik dienas lasītājs ir pilsonis, ierēdnis, strādnieks, students, skolnieks, laucinieks. Un presē mēs redzam, kas nodarbina viņu domas. Lasītājs ar to, ko viņš lasa, ir tautas gara un pasaules atspulgs. Un plašākais, pilnīgākais tautas gara spogulis — prese nerāda nekādus garīgus apvārkšņus, viņā redzam tikai notikumu hroniku, t. i. tenku. Tenka apmierina lielumlielo daļu šīs dienas lasītāju. Un mēs redzēsim, ka tenka lasītāju valdzina arī šīs dienas rakstniecībā. Tenkas nokrāsa šīn gadījumā ir pazīstamu personu, pazīstamu notikumu fiksēšana rakstniecībā, nepiešķirot lielu rūpību viņu stilizācijai, mākslinieciskai sižetu uzbūvei, neizlietājot vielu tikai kā vielu, bet vielai liekot aprakt stilu naturālisma smilšu kalnos.

Bet mūsu rakstniecība vēl nav isti laikmetiska, publikas gaumei iztupoša. Tas tamedēļ, ka tagadējo savu rakstniecību mēs vēl varam saukt par līdzšinējo (ne šīs dienas), — jo viņā šīs dienas vēl maz. Viņā vēl turas agrāko gadu mantojums. Tas devīnsimta gada laikmeta gars, ar 1905. gadu centrā. Rakstniecībā arvienu vēl ieskanas tās idejas un pārdomas ar viņu izpaušanos darbos, kas toreiz nodarbināja jauno latviešu intelligenci. Tas bija laiks, kad sabiedriskās, sociālās un filozofiskās idejas valdīja nevien laužu prātos, arī literātūrā. Tas deva mūsu cīnītāju un dzejnieku Raiņa un Aspazijas pirmos darbus. „Uguns un nakts” piedzīvoja no vietas vairāk kā simts izrādes. Tam līdz centās „Sidraba šķidrāts”. Andrēja Upīša romānus slavēja un lasīja. Jāni Poruku mīlēja jauni un veci. Skalbi lasīja visās mājās. Šis laiks literātūrai deva pirmās eiropejiskās vēsmas, kas nāca no Francijas un Vācijas caur Krieviju un pārsteidza latviešu intelligenci ar pārdrošiem stila paņēmieniem, tā bija tā sauktā dekadence, jaunais, nebijušais. Te ar nebēdīgu pozi uzstājās Fallijs, Jēkabsons un Eglītis, savā kļauismā nesdami lielu nopietnību. Eldgasts ar „Zvaigžņotām naktīm” atnesa nicšeāniska Pšibiševska noskaņas un sacēla vētru. Tas bija Marksa, Nicšes, Kristus un Latvju Dieva laikmets, kur idejas izkaroja nopietnu cīņu. Visai pasaulei pāri bija pacelti jautājumi: Vai ir taisnība, brālība un brīvība? Vai ir Dievs, vai nav, ar kuru ci-

nijās Bichnera spēka un vielas teorija. Līdz mums atlidoja arī Tolstoja sprediķi par Kristus laba un jauna mācību. Jaunatni nodarbināja filozofiski, reliģiski, sociāli un zinātnes jautājumi. Viņiem vajadzēja atrast atbildi. To meklēja literātūrā. Kad neatrada pašu literātūrā, sniedzās pēc citu tautu.

Tautas dzīvi reāli un ar nopietna psihologa analīzi Blaumanis tēloja savās ideāli stilizētās lugās.

Tas bija dzīvs literātūras laikmets. Un dzīvs tamdēļ, ka aiz viņa stāvēja dzīva, vaicājoša sabiedrība, kam literātūra bija vajadzīga ne kā laika kavēklis, bet kā garīga maize. Vidusskolās toreiz plašāk nekā tagad iepazīstināja ar Eiropas un krievu klasiķiem. Ko nedeva skolas programma, to skolnieki centās atrast literāriskos pulciņos, kur par literātūru sprieda vairāk kā par sociālismu. Jaunatne slāpa pēc gara plašuma un dziļuma. Sociālisti dzīvoja augstākai idejai. Kad Jānis Asaris Jaunā Teātri tautas sapulcē ironizēja par tiem, kas iet uz velosipēdu sacīkstēm Ritenbraucēju biedrībā, viņš guva vētrainus applausus. Nebija intelligentā cilvēka, kas viņam nepiekrītu. Vidusskolnieki nezināja, kas ir futbols, rekordskriešana, peldēšana pār Lamanšu un līdz Bulduru tiltam, bet tādu lietu, kā A klase, B klase, gaiļa svars, desmitciņa, starts nezināja pat laudis ar augstskolas izglītību. Toreiz labi, ja paspēja šachu. Toreiz nebija arī ministru portfeli, partiju politikas siltu vietu dēļ, ne korupcijas. Nevien jaunatne, arī vecākā paaudze bija idejiska, ne tikai politiski, bet literāriski idejiska, t. i. domāja, filozofēja, atziņu, patiesību meklēja.

Šis laikmets vēl šodien sniedz mūsu literātūrā, un var teikt, ir vēl valdošais. Bet reiz pienāks šī iespaida beigas. Te rodas jautājums, kas iespaidos nākotnē mūsu rakstniecību, no kā tā smels garīgu plašumu un dziļumu? Nav ticams, ka turpmāk rakstniecības saturs būs tikai tehnikas slavēšana, laikmeta notikumu naturālistīga attēlošana, zinātnisku problēmu atrisināšana Velsa garā. Tad rakstniecībai tagadējā nozīmē būtu jāmirst. Un vai tas tiešām nenotiks, kad visas idejas būs izsijātas, visi pasaules problēmi atrisināti un zinātnes gaismā viss skaidrs kā diena, sākot ar dabas parādībām, reliģiskām atziņām un beidzot ar cilvēka dvēselību, kas būs ietverama matēmatikas formulās — nesteigsimies pareģot un teikt, jā vai nē. Pakavējoties pie šīs dienas literātūras, kāda viņa jau mums ir, cik daudz viņa jau atspoguļojas tagadnes notikumi un cilvēki, redzam, ka tā vēl ir diezgan ierobežota un ietveras nedaudzās grāmatās, avīžu stāstos un romānos. Pret pagātnes notikumu atveidojumiem šīs nedaudzās grāmatas vēl nevar nekādu kalnu uzcelt, kaut gan šī literātūra varbūt ir vispopulārākā, visvairāk lasītā, jo tā lasītājam tuvāka.

Atceroties deviņsimto gadu jaunatni, nevilus jāieskatās tagadējās jaunatnes idejiskā bagāžā. Rakstniecības lielākais draugs taču arvienu bijusi jaunatne. Vidusskolnieki un studenti arvienu bijuši tie, kas gājuši ar rakstniecību zem rokas. Tie ir jaunā, atziņas slāpstošā, maldos skaidrību un patiesību meklējošā intelligence, nākotnes zieds. Tā smēlas no visas pasaules zinātniekiem, literāriskiem un filozofiskiem avotiem un labi sagatavota pieiet savas tautas atziņu avotam — rakstniecībai. Viņas iespaidam uz rakstniecību vajaga būt vislielākam un dziļākam. Bet vai šodien tā ir? Kādas atziņas un šaubas pārdzīvo mūsu jaunatne?

Par lielu daļu jāsaņem sekošais. Viņai nav laika domāt vairāk, kā prasa skolas programma, kurā ir varbūt pārāk daudzpusīga un necenšas jaunatni literārizēt, modināt viņa literāriskas slāpes, kas savienotas ar filozofiskām, reliģiskām šaubām un atziņām. Pasaules literātūrai tur maza vieta. Ārpus programmas literāriskas izglītības veicināšanai nekas nav darīts. Nav literārisku sapulču, studiju, ierosināšu vakaru un priekšlasījumu. Vidusskolas beidzējs no rakstniecības nezina vairāk kā programmu. Kāds profesors, kas šoruden piedalījies augstskolā uzņēmumu studentu pārbaudē par literātūru, stāsta, kā ārpus skolas programmas lielākā daļa pārbaudāmo no latviešu rakstniecības

nezinājusi vairāk kā „Putras Dauķi“, bet cittautu rakstniecībā Remarka „Rietumu frontē bez pārmaiņām“. Par Šekspiru daudzi nav zinājuši, kādā valodā viņš rakstījis. To ņemot par pamatu, droši var sacīt, ka šī izglītotā jaunatne nekā nebūs dzirdējusi par elementārām literatūras zināšanām, par lielo pasaules romantiku Edgaru Po, par aistētu Oskaru Uaildu, stilistu Puškinu, dievcīnītāju Dostojevski, dievabērnu Tolstoju vai augstākā cilvēka pravieti Nicši.

Augstskolā iekļuvušais jauneklis, ja nav attiecīgā fakultatē, ar literatūru vairs nenodarbosies. Un protams, augstskolu beidzot, iznāk mācīts inteliģents, kas no rakstniecības nezina vairāk kā reģistrēto Zeiferta literatūras vēsturē. Kā viņš lai spriež par sava laikmeta literatūru, kā lai to kritizē, ar kādu mērogu lai pieiet! Viņš būs pasīvs lasītājs, kurš ņem to, ko dod — un kas vieglāk gremojams. Smagāku bagāžu viņš nepacels. Un te nu var pareģot laikmetu, kad smagā bagāža netaps cienīta un tās nebūs.

Tas ar jaunatni notiek tamdēļ, ka literatūras plašākām studijām viņai nav laika. Viņas dzīvē, pēc programmas „galvas darbiem“, lielumlielo daļu aizņem fiziskā audzināšana, ar kādu izkārtņi tagad maskējies sports. Skolā — sports, ārpus skolas — sports. Skolnieks arvienu pieder kādā jaunatnes sporta organizācijā: ja ne vanagos, gaidās, vilcēnos, skautos, tad SSSos. Te viņam jāiziet militāra apmācība, jāizpilda savi pienākumi. Te valda sporta un militāra atmosfēra, kas jaunatni iespaido, aizrauj viņas interesi uz rekordiem, uz sportista slavas iegūšanu, godalgām, ordeniem un dienesta pakāpēm. Te nav laika domāt. Kazarmā arī nav laika domāt. Kazarmas metode ir tāda: nodarbināt zaldātu tik daudz, lai viņam nav laika domāt. Tas pats ar mūsu jaunatni.

Es jau pieminējusociālista Jāņa Asara domas par sportu. Bet šīsdiēnas socialistiem ir lielākā, disciplinētākā un militārākā jaunatnes sporta organizācija. Ar socialistiem sacenšas pilsoņi. Jaunatnes militārā apmācība notiek jo plaši, itkā latvieši gatavotos jaunam pasaules karam, nevis garīgi sacensībai ar vecām kultūras tautām, nevis cīņai ar gara ieročiem, kas vienīgie mazo tautu rokās var spīdēt un atnest slavu. Sporta treniņi, sacikstes, svētki un izbraucieni mājā un ārzmēs jaunatnei kļuvuši modes lieta. Tamdēļ nav brīnums, ka vidusskolu beidzot jauneklis domā, ka Šekspirs rakstījis latviski.

Tāda ir mūsu jaunatnes intelligences labā daļa. Un tā būs toņa devēja nākošai avižniecībai un rakstniecībai. Šodien rakstniecība vēl dzīvo no senāko gadu garīgās bagātības. Tā nepadodas laikmeta iespaidam. Populārā šīsdiēnas rakstniecība mums vēl nav plaša. Šogad tā var uzrādīt trīs lielākus darbus.

Feletoniskākais un laikmetīgākais ar savu naturalismu ir Ievina romāns „Putras Dauķis“; Ar māksliniecisku gaumi uzrakstīts K. Zariņa romāns „Spīganu purvā“. Trešais romāns ir Pāvila Roziša „Ceplis“. To raksta stila meistara roka, viņa raksturības neļauj sev aprakt diēnas sensācijā. Kaut gan iebildumi jācēļ pret romāna sižeta celtnisko gājienu, kurā nevar saskatīt cieši noteiktas nepieciešamības, tomēr domāju, ka romāns nedzīvos šodien vien.

Šis manas pārdomas attiecināmas uz rakstniecības vielas izvēli. Mēs redzam, ka pagājušā gadā mūsu rakstniecība smēlusi dažādos laikmetos. Tā ir laba zīme par rakstniecības augšanu vispusībā, par iešanu plašos ceļos. Cik šie veidojumi izdevušies stiliski un smeldami plašumā, cik tie smēlušī dziļumā, to parādot būtu plašāk jākavējas atsevišķi pie katra no minētiem darbiem. Tāds iztirzājums novestu pie kritērija, kam pamatā mākslas nemainīgā likumība, tas liktu spriest par to, cik no šīs likumības atkāpies mūsu jaunākās rakstniecības stils, atrazdams īpatnēju, laikmetisku veidu. Kas no šiem jauninājumiem paliekošs, kas pārejošs modes kliedziens. Bet šis uzdevums neietelp mana raksta paredzētā garumā.

Ad. Erss.

Andrejs Kurcijs. *Cilvēciskie lopi*

Stāsti. „Kultūras Balss“ izdevums.

Nelielajā grāmatīnā atrodam 14 skices — no dažādu Eiropas zemju dzīves. Pēdējam apstāklim divi izskaidrojumi: pirmais, šķietamais — visā Eiropā, atskaitot, protams, „to tālo zemi, kur strādnieki paši veido savu dzīves plānu“ (29. lapp.) nabagos moka kā lopus; otrs un galvenais — autoram nav ne īpatnēja skatījuma, nedz savu krāsu, bet to makenit var aizsegt ar 5—6 svešās zemes atribūtiem.

Andrejs Kurcijs ir visai izglītots cilvēks, arī literāriski izglītots, viņa elementārajiem, humānajiem uzskatiem, kas šīnī grāmatā nopietni robežo ar histēriju, nevar liegt zināmu cienību, bet viņš nav mākslinieks — tāpat kā nebija Haralds Eldgasts, kas pārtika no patosa. Jau minētā izglītība, stingrā pārliecība un kreisie, ar komūnismu robežojšie uzskati ir viss, kas Kurcijam ir, bet tā ir pieticis, lai daži jūsmīgi jaunieši viņu atziņu pat par lielu talantu, jo raksta viņš ar lielu neatlaidību, gan dzejas, gan skices, pēdējās lāgodams pēc viduvējo franču Šarla Vildraka, Žila Romēna un Anrija Barbisa paraugiem.

Visas 14 skices apvieno viena pati fanātika stupidā atziņa: kapitālistiskā iekārtā nabagos moka kā lopus; pie tās autors turas kā pie savas vienīgās, atkārtoti neskaitāmas reizes kā histēriskā sieviete ar visstiprākiem vārdiem un lamām. Nu, lai arī, pieņemsim, ar ierunu, ka „tajā tālajā zemē“ nav labāki, šo tezi. (Taisnībai par godu jāteic, ka ar Padomju Krievijas apstākļu cildināšanu Kurcijs nenodarbojas). Bet stāstiem vai skicēm ar tezi vien nepietiek — viņiem vajag sava mākslinieciskā attaisnojuma. Kurcijs apgalvo atkārtoti un neatlaidīgi, ticēsim arī ka pārliecināti, bet tēlojums un rādījums, ka tas tiešām tā, viņam ir gluži nevarīgs. Sadomāto notikumu fābulējums pagalam trafarets: steidzīgi un bezkrāsaini pārstāstīta kāda cilvēka dzīve, tad šis cilvēks savests kopā ar kādu otru vai ar „es“, un tad pāris teikumos ielikta augšā minētā atziņa. Kā tipisks diletants, Kurcijs rikojas ar klišejām, ne veiklāk par Jēkabsonu Kārli; protams, viņa klišejas ir „revolūcionāras“: ja žandarms, tad tas sit, ja strādnieks, tad tas gul, žandarmu sasists, savās asinis, jeb arī to dzen; arestēt nāk „revolveroti un šautenoti“ laudis, otrreiz gan nāk uz mata tādi pat „vīri“. Tāda pat diletantisma pazīme ir atkārtojumi, piem. vienā skicē lasāms: „Viņi mocījās savos akmeņainos vīndārzos un ap māju, mocīja savus ēzeļus un kazas un tomēr nekad nebij ne paēduši, ne apģērbusies. Visu labāko panēma valsts, un to, kas palika pāri — to ievāca baznīca.“ („Cilvēciskie lopi“, 46. lapp.). Bet nākošā skicē „Ceļā uz Bilbao“, 11 lappuses tālāk: „Noraugoties šai smagā lauku darbā Andaluzijas lidzenumos vai Katalonijas drūmajos kalnos, grūti bija pasācīt, vai cilvēks moca ēzeļi, vai arī otrādi. Katrā ziņā bij skaidrs, ka abi šie dzīvnieki nomocās līdz nesamānai, lai varētu samaksāt nodevas valstij un baznīcai un lai nenobeigtos no bada.“ Kurcija paleta ir gaužām nabaga, tā piem., ja viņam izdodas pasācīt, ka Vācijā vilto gaļu un desas, tad viņš to atkārtoti bezgalīgi (105., 107. lpp.). Ja gribat vēl kādu diletantisma pazīmi — sevišķi stipri izteicieni: „...mana vecene ir liela kārumniece. Viņa mīl, ka to spaida.“ Vai arī: „Jāspier bal-tajam pa pašu nabu.“ „Lops“, „lopiskums“, protams, tiek deklinēti bez jēgas, lai attaisnotu grāmatas jauko titulu.

Tā tad: autora destrūjošā tendence izsīkst diletantismā. Tas pasakāms bez kādas saudzības, jo vieglāki vārdi pārāk kontrastētu ar viņa „Hammer-philosophie“ (Nīšes termins).

J. Grīns.

Kam taisnība?

Starp dzejniekiem R. Rudzīti un Čaku „Daugavā“ (Nr.Nr. 9. un 10.) notika asa domu izmaiņa, tik asa, ka no tās jāslēdz, ka viens dzejnieks otru

nemaz neatzīst. Šai domu izmaiņai ir liela sabiedriski aistētiska nozīme, jo te izpaužas divas stingras mākslinieciskas pārliecības. Bet filozofiski domājošam cilvēkam savukārt ceļas jautājums, kurā pusē ir taisnība, jo divu taisnību it kā nevarot būt.

Man tomēr liekas, ka abiem ir sava taisnība. Abi dzejnieki lietu ņem no saviem viedokļiem, bet ja paskatās „lietu saknē“, tad abiem ir viena kopīga taisnība, katram sava taisnības puse.

Nemot mūsu dzejniekus strīdniekus no formālā viedokļa un viņu sociāli mākslinieciskā stāvokļa, Rudzītis atzīstams par „tēvu“, bet Čaks — par „dēlu“. Bet ja tā, tad tīri dabīgi, ka dēli izturas daudz izlaistāk par tēviem. Tāds ir vitaloģijas gaitas likums. Kurš no mums zēna gados nav bijis izlaistīgs, rupjš, pat huligānisks? Bet gara un mākslas sfēra zēna gadi parasti turpinās daudz ilgāk par fizioloģiskiem zēna gadiem. Vai vācieši savā laikā bargi nerāja „jaunlatviešus“ par necienību, vai „jaunā strāva“ ārkārtīgi rupji neuzstājās pret „māmulas vīriem“, vai dekadenti jau nebija isti huligāni? Bet kā visi zēni ar laiku paliek par cienīgiem onkuļiem, kas jaunos zēnus rāj tāpat, kā paši tika rāti, tā arī mākslas un gara lauka zēni ar laiku pārvēršas par pietiekoši morāles piesātinātiem onkuļiem, kas stingri apkaŗo „jaunos“. Kreisu kreisais Leniņš, kas, likās, līdz mūža galam paliks par huligānisku politisku zēnu, tomēr bija spiests uzstāties pret „kreisuma bērnu slimībām“. Bet tāpēc es līdz ar Rudzīti nevaru uztraukties ne par Čaku, ne viņa biedriem. Protams, huligānisms vienmēr nosodāms, bet ņemot dzīvi tikai vienas paaudzes mērogā, jau var teikt, ka nāks laiks, kad Čaks līdz ar saviem dzejas biedriem nomierināsies. No šiem pat plašākiem viedokļiem taisni jāpriecājas, ka mums ir „mākslas zēni“ — tie taču ir jaunā paaudze. Lai tie ir nerātņi un pat izlaisti, tomēr tie ir jauna un pie tam ļoti apdāvināta paaudze. Katram auglim savs laiks — lūk, pirmā koppatiesību, kas attaisno abus mūsu dzejniekus.

Dzīlāka nesaskaņa starp mūsu strīdniekiem parādās mākslas uzdevumu un tematu ziņā. Rudzītis organiski necieš to tematu, kuriem nododas Čaks un citi „jaunie“, un tāpat Čaks ar lielu nīcināšanu izsakās par Rudzīša tematiem. Ka viņi abi tomēr savā ziņā attaisnojami, tas parādāms, atgriežoties uz mūsu mākslas valdošiem tematiem, un apskatot, uz kuriem mūsu kildnieki kā dzejnieki ir aizgājuši.

Mūsu parastais mākslinieku temats ir lauku dzīve un daba. Lauku dzīve visos savos noveidojumos ilgu gadu desmitus ir bijusi par vienīgo rakstnieku un dzejnieku tematu, tikai ar retiem izņēmumiem. Kaut gan lauku dzīve man patīk par visu labāk, tomēr mūsu lauku dzīves apraksti un tēlojumi ir apnikuši līdz beidzamam. Visas iespējamās tematu variācijas tur sen ir izsmeltas, nekā jauna un oriģināla tur neviens nevar atrast, un tamdēļ rakstnieki un dzejnieki atkārtoti vecās dziesmas, vislielais, ja jaunās variācijās. Un ja jau lasītāji ir novesti līdz apnikumam, tad daudz jūtīgākai dzejnieku psihei šis apnikums jājūt daudz agrāk. Un lūk, starp citu kā Rudzītis, tā Čaks parasto lauku dzīvi ir pilnīgi atmetuši un devušies dzejnieciskos argonautu meklējumos. Un arī ir atraduši, vismaz mūsu dzejā, jaunas dzejas sfēras un jaunus tematus. Lūk, tāpēc vien jau abi attaisnojami — abi ir isti dzejnieki, jo neatzīst vecu, izsmeltu tematu, un abi līdz ar to ir pilnīgi oriģināli, jo abiem ir savdabīgi temati.

Lai gan, kā teicu, es milu lauku dzīvi, tomēr es atrodu, ka daudz poēzijas ir arī mašīnās, tehniskos sasniegumos un pilsētas dzīvē. Pilsētas dzīve ir vispārīgās dzīves noveidojums, bet dzejnieks vispirmā kārtā ir dzīves novērotājs. Tāpēc nav taisāms nekāds pārmetums tiem dzejniekiem, kas piegriezušies pilsētas dzīvei. Ja arī viņā varbūt ir mazāk tikumisku un reliģisku elementu nekā lauku dzīvē, tad tomēr tā nav izslēdzama no dzejas objektiem. Dzejnieki taču tēlo ne tikai tikumīgu dzīvi, bet arī noziedzīgu. Māk-

slinieks pat nedrīkst skatīties uz tikumības vai netikumības zīmi dzīves priekšā. Lūk, tāpēc Čaks ir apsveicams par viņa pilsētas dzejoļiem.

Tomēr vēl vairāk apsveicams Rudzītis ar viņa piegriešanos „klosteriem, muzejiem, vecām, baltām baznīcām, salikušām sievīnām, garam, kosmiskai harmonijai, meteoriem, metafizikai,” kādus pārmetumus viņam izsaka Čaks. Kas viss tas ir, nosaucot ar vienu vārdu, kam piegriezies Rudzītis? Tā taču ir tā pati dzīve, tikai nokristalizējusies, nofiltrējusies un nogulusies. Tā ir visvērtīgākā dzīve, dzīves nobriedušie graudi, tās ir patiesās dzīves vērtības. Zināms, šīs dzīves vērtības stāv it kā nomalis no dzīves, bet tā jau notiek ar katru lielu vērtību. Kā bankas zelta rezervi tur aiz trejdeviņām atslēgām, bet uz viņas izlaiž ēmisijas zīmes, kas applūšina un apauglo oikonomisko dzīvi, tā arī garīgas vērtības, kuru neaizkar un tieši dzīvē neielaiž, bet kas ir patiesās dzīves visrealāke fondi. Ja paskatās vēsturē, tad šie garīgie fondi redzami pie visām nācijām. Parasti viņus uzglabā svētnīcās: klosteros, baznīcās, svētās vietās, pat svētās pilsētās. Un šo vērtību glabātāji ir veci vīri un sievas vai vismaz tādi cilvēki, kas no personīgas dzīves atsacījušies.

Lasot Blaumani, kas ne reiz vien ir tēlojis dziļas drāmas, mani vienmēr nepatīkami ir pārsteidzis tas, ka viņa bēdu varoņi pavisam nepazīst svētnīcu, kas dotu apmierinājumu un vītālu pabalstu. Tāpat vai viss lielums mūsu rakstnieku nepavisam it kā neredz šo dzīves fondu, kur cilvēki varētu atjaunot dzīves spēkus. Tiem nav baznīcas dziļākās nozīmes, nav nekā mistiska un irracionāla. Vēl sliktāk, tiem nav pat to lielo cēlumu, kas tik tuvu stāv mūsu dzīvei un to bez šaubām vada. A. Upītis no niecīga olas kritiena iztaisa garu svarīgu notikumu rindu, un tā vai viss lielums mūsu rakstnieku redz un atzīst tikai islaicīgus faktus, bet pavisam neredz ne saules, ne zvaigžņu, ne maz nerunājot par kosmu, Dievu, likteni, senumu. Visumā tie ir reliģiski akli. Un lūk, Rudzītis ir viens no tiem, kas ir izjutis alkas pēc svētnīcām ar viņās apslēptām vītālām un gara vērtībām. Un ja kas viņam pārmetams, tad drīzāk tas, ka viņš uz svētnīcām vēl iet meklēdamies no vienas uz otru. Īstam reliģiskam dzejniekam un cilvēkam svētnīca jau ir pilnīgi zināma. Tomēr, ņemot vērā mūsu mākslinieciskās pasaules ļoti dziļo irreligiōzītāti, arī meklēšana jau ir milzīgs pozitīvs solis mākslas un dzīves laukā.

Ja nu tā es esmu attaisnojis abus dzejniekus, tad galā vēl jāsaka, ka viņi abi labi sader kopā. Viņi gan asi nostājas viens pret otru, bet ja ņemam mūsu mākslas lauku vienkopus, tad viņi ar savu pretešķību šim laukam dod vēl līdz šim neredzētu amplitūdu. Agrāko dzejnieku amplitūda no lauku mājas uz dabu bija niecīga, bet tagad Čaks mūs ieved tik maz pazīstamā pilsētas poēzijā, un Rudzītis mūs aizved uz dzīves avotu tālēm.

Vold. Reiznieks.

CITTAUTU RAKSTNIECĪBA

Andrē Žids un viņa skola

1.

Franču kritiķis Anrijs Massis, par ko rakstīju pagājušā gadā „Daugavā” (10. burtnīcā), ir ļoti noteiktu spriedumu devis arī par Andrē Židu (André Gide), kas ir viena no spilgtākām parādībām Francijas tagadējā literatūrā. Savam apcerējumam par šo rakstnieku Massis liek virsrakstu „Andrē Žids jeb immoralisms”. Kāds pamats tādām spriedumam?

Massis pieved no Žida grāmatas „Morceaux“ šādus aforismus:

„Es ienīstu cilvēkus, kam ir principi. Tie ir visriebigākā lieta pasaulē... Šiem ļaudīm pavisam nav vaļsirdības, jo viņi dara tikai to, ko viņiem pavēl viņu principi... Viss ir iespējams, tā tad arī visam jābūt — lūk, vienīgais princips!... Es šo vai to gaidu tikai no sevis... Es gaidu no sevis visu... Es visu gaidu no cilvēka, kas ir pret sevi patiess. Es prasu visu — lai tas būtu kas būdams, jo es sevi pašā nojaušu visdīvainākās iespējamības... Launs var būt tikpat indierents un nesavtīgs kā labs. Launu var darīt no pārpilnības sajūtas, no vēlēšanās parotālāties...“

— „Ar šādiem un līdzīgiem „sakāmvārdiem“, — raksta Massis, — ir pilni visi Žida darbi. Morāles un anarchijas, nīcēšanās un ipatnēja protestantisma sajaukums atrodams viņa grāmatās, kas reizē ar to ir atzišanās, kur viņš visu sevi atklāj. Kāpēc viņš to dara? Lai, kā viņš saka pats, dotu „lodi modernajam Verteram“, un lai citi izpildītu viņa idejas. Viņš raida pasaulē impulsu, nerūpēdamies, kādas būs tam sekas, jo viņš domā, ka māksliniekam nav par tālāko jāraizējas, tāpēc ka viņam vispirma kārtā jābūt brīvam no visa. Tā tad Žids rada absolūtu antagonismu starp aistētiku un morāli, un ar to atkratās no jebkādas atbildības, uz to pašu aicinādam savus mācekļus. — „Zināma rīcība, — atzīstās Žids, — mani vairāk interesē tad, kad to darijis cits. Es baidos ierobežot sevi ar darbību, jo kad esmu kaut ko darījis, tad vairs nevaru darīt citu... Nē, man labāk patik likt darboties citiem nekā darboties pašam.“

„Vēl nekad neviens morālists, — izsaucas Massis, — nav iedrošinājies uz tādu atzišanos! Te redzam Žida dvēseles korrupciju visā pilnībā, sevišķi, ja atcerēsimies viņa izteicienu, ka „taisnība un labums dara cilvēka dvēseli nabagāku; taisnība ir tikai viena, bet maldu ir daudz, un tikai zemākās, neiztīrītās sfēras ir māksliniekam neizsmelams avots, kas dara bagātāku viņa garu. Tāpēc ir vajadzīgs runāt par visu, pat par visdrausmīgākajām lietām. Te ir vieta istai vaļsirdībai, kas nozīmē tikai to, ka mūsu rīcībā ir visas domas, bet visām domām ir tiesība eksistēt jau tāpēc vien, ka viņas ir. Ignorēt dažas no viņām nozīmē ignorēt sevi, bet to nevajaga darīt. Mākslinieka morāle nebūt nav sekošana vairākuma morālei.“

— „Ir skaidrs, — turpina Massis, — ka Žida mērķis ir sacelt gara apmulsumu citos... Mēdz runāt par Žida klasicismu. Pēc manām domām, viņa klasicisms ir izsmalcināta liekulība. Klasicisma būtība ir meklējama formā, kas ievēd kārtību jūtu un domu nekārtībā. Žids ir pret katru formu. No teijenes viņa „sakāmvārdi“, kas iespaido jūtīgu dvēseli kā lozungi, kuri sit mūsu nervus, viņa „pusvārdi“, kur doma nav izteikta līdz galam. Šī forma, ko pilda melīgs un saindēts saturs, liek atcerēties vārdu, ko tagad reti dzird. Viņš ir „daimoniaks“! Viņa dvēseli pilnīgi samaitājusi kalpošana Sātānam, un viņa darbības mērķi ir samaitāti...“

Tā spriež Massis, iepazīsīties tagad tuvāk ar šo autoru, kas, pēc Massis'a domām, spraudis par savu mērķi samaitāt cilvēkus.

Židam tagad ir sešdesmit gadu. Viņš cēlies no hugenotiem un uzaudzis stingrā protestantiskā ģimenē. Viņš vada pazīstamo mēnešrakstu „La Nouvelle Revue Française“, kurā līdzī darbojas vesela rinda vismodernāko franču rakstnieku.

Žida pirmie darbi parādījās 1891. gadā. Kopš tā laika viņš sarakstījis diezgan daudzus visdažādākā rakstura sacerējumus: stāstus, noveles, romānus, lugas, ceļojumu aprakstus, filozofiskus un psiholoģiskus esejus. Lielākaļ daļai no šiem rakstiem bijis diezgan savāds liktenis, proti, Žids nav steigies ar viņu publicēšanu un iespiedis tos tikai 100—150 eksemplāros, retos gadījumos aiziedams līdz 2—6 tūkstošiem eksemplāru. Viņš nav tos arī laidis otrajos izdevumos, un tāpēc viņa grāmatas, sevišķi tās, kas agrāk iznākušas, ir diezgan grūti dabūjamas. Kritika par viņu rakstījusi maz, un tai pilnīgi

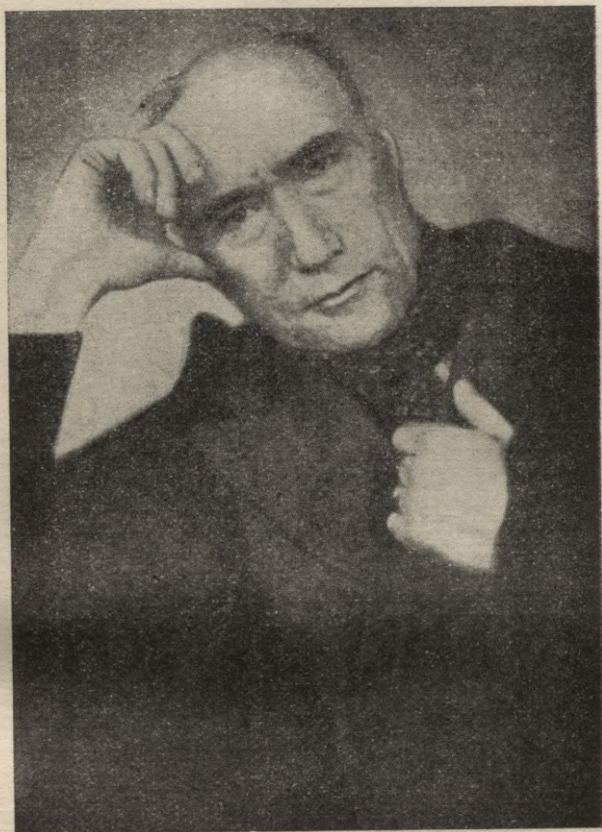
trūcis objektīva viedokļa viņa novērtēšanā. Bet ar visu to, Žida vārds pastāvīgi sastopams periodiskās preses slejās, un franču intelligentās sabiedrības interese par viņu ir liela. Kritika domā, ka viņš esot franču garam pilnīgi svešs. Tādam uzskatam es nepiekrītu. Bet pareizu gan domāju esam to franču kritikas uzskatu, ka Žids nav romānists nedz arī drāmaturģs šī vārda parastā nozīmē. Tādam būt viņu kavē viņa ārkārtīgais subjektīvisms.

Tiešām, ar savu ārkārtīgo subjektīvās dzīves pilnību un totiesu mazāku interesi pret ārējās pasaules objektivitāti, viņš ir reti sastopams piemērs literatūras vēsturē. Šai ziņā viņš atgādina tikai pirmos vācu romantikus Novālisu, Vakenroderu un arī imperijas laika franču romantikus Obermanu un Nodjē. Tāpat kā viņi, Žids visur redz tikai sevi, tikai savu dvēseles pasauli tur ievēribas cienīgu, un tāpēc viss, ko viņš rakstījis, ir „dienas gramatas“, kur viņš bez kautrēšanās izstāsta savus vislielākos noslēpumus. Viņa varoņiem tāpēc nav savas individuālas dzīves. Viņi itkā skatās vienmēr uz Židu, gaidīdami, ko viņš liks tiem darīt un runāt. Bet autoram bieži pietrūkst pacietības viņiem diktēt priekšā, un tad viņš pats stājas viņu vietā. Tādu „paņēmienu“ sastopam gandrīz visos Žida darbos. Sākumā tas nepatīk, bet vēlāk ar šo „paņēmienu“ lasītājs tiek ievilkts Žida radīšanas atmosfērā un sāk dzīvot ārkārtīgi ipatnējā pasaulē, kurā ļoti ērmota ar savu irrealismu un irracionālismu, un par kurū nav lasītājam agrāk bijusi pat nojauta, bet kurū viņš pēkšņi atrod... sevi pašā. Šis atradums var sabaidīt bīklos, un tas, laikam, ir iemesls, kāpēc Židam pārmiet amorālismu un pieskaita viņu pie Sātāna kalpiem...

Viņa pirmajā darbā „Les Cahiers de l'André Walter“ jauns rakstnieks iesācējs iemīļējis savā māsīcā Emmanuēlē, kas apprecējusies ar citu. Andrē māte, redzēdama viņa izmisumu, mirstot dod viņam padomu meklēt glābiņu savas personas noliegšanā un neaprobežotā pazemībā un padevībā liktenim. Pēc dažiem mēnešiem nomirst arī Emmanuēle. Andrē tagad deg bezgalīgā „retrospektīvā kaislē“ pret mirušo, kas noved viņu pie slimības un beidzot nāves. — Andrē savās burtniecās izstāsta, līdzīgi Verteram, savu nelaimīgo milu un ar to saistītos pārdzīvojumus. Viņš pastāvīgi redz hallūcinācijas. Šīs hallūcinācijas savienotas ar pārdomāšanu par dažādiem aistētiskas, morāles un filozofijas jautājumiem. Te skaidri manāms Nicšes iespaids. Jāpiebilst, ka Žids bija pirmais, kas iepazīstināja Franciju ar šo filozofu. Savu hallūcinēto dzīvi, kas viņu neizbēgamā kārtā dzen kapā, Andrē attaisno ar Nicšes pamācību: „Cik iespējams vairāk pārdzīvojumu!... Līdz visaugstākai pakāpei intensīva dzīve, — lūk, lepnā virsotne, kas aicina istu cilvēku!... Dzīvojiet tā, ka briesmas vienmēr skatītos jums acīs!...“ u. t. t. Andrē Valters ir mistiķis, kam starp dvēseli un prātu — vesels bezdibens. — „Prāts nav nekā!“ — viņš raksta savā dienas grāmatā, griezdamies pie mirušās Emmanuēles, kas viņa hallūcinācijās atkal kļuvusi dzīva. „Prāts pārgrozās, top vājš, zūd. Dvēsele vienmēr paliek. Vajaga nevis saprast lietas, bet vajaga tās mīlēt.“ No tā izriet Valtera tieksme uz askētismu, riebums pret visu miesīgo, šķistības kults, intuīcijas pielūgšana. Nicše, Bergsons, Barress ar viņa mācību, ka „intellekts ir tikai maza lietīņa mūsu personas virspusē“, ir jaunā Žida tiešie skolotāji. Vēlāk viņš no tiem aiziet.

Grāmatā „Les Nourritures Terrestres“ Žids vēl ir uzticīgs šiem skolotājiem, bet šinīs isajās piezīmēs, kas arī rakstītas dienas grāmatas formā, redzam blakus viņiem Rusšō iespaidu, kurš aicina dzīvot saskaņā ar sirds likumiem. Te jau parādās kaut kas no modernizēta volterianisma.

„L'immoraliste“ ar „La Porte étroite“ un „Isabelle“ iesāk Žida „stāstu“ virkni, ja šos darbus var tā nosaukt. Te pilnīga nevērība pret fābulu; autors visu uzmanību vērš uz psiholoģijas un morāles jautājumiem, kuriem Žids nododas ar taisni slimīgu dedzību, tos „nīzdams ar milestību.“

André Gide

„Es nistu godīgos cilvēkus, man ir bailes no viņiem“, saka „L'Immoraliste“ varonis. — „Jums taču jāatzīstas, ka mēs visi savā būtībā esam immoralisti.“ Lasot šo Žida darbu, paliek iespaids, ka viņa interese uz morāles jautājumiem ir tiešām pārspīlēta. Patiesi netikumīgi ir tie, kas par morāles jautājumiem nedomā. Bet kas morāli noliedz „ar putām uz lūpām“, tas ir morālists no galvas līdz kājām!... Tādam „immoralīstam“, tāpat kā viņam līdzīgajam „ateistam“ trūkst tikai viens solis, lai atzītu, to, ko viņš noliedz.

Stāsta „La Porte étroite“ varone Alissa milē savu brālēnu, un tas milē viņu. Bet Alissa atsakās kļūt par viņa sievu. Viņu ir pārnēmusi kaisla dziņa pēc garīgas pilnības, un šai dziņai viņa ziedo visu savu mūžu. Ir interesanti, ka savu „svētībības kvēli“ Alissa izsaka aukstos, loģiskos un visaugstākā mērā abstraktos vārdos. Kad grāmata izlasīta, rodas jautājums: vai Žids nav ironizējis par savas varones tieksmi un askētismu? Vai viņš, piedzejojams viņai „svētībības kvēli“, nav devis viņai savu galvu un savu valodu? Šī grāmata rada savādu nemieru lasītājā, tāpat kā Žida vēlākās grāmatas.

Stāsts „Isabelle“ šo nemieru pastiprina, un tā sakot, konkrētizē.

Vecā pili Normandijā dzīvo divi veci cilvēki un garīgi un miesīgi slims zēns, viņu meitas Izabelles de Saint Audéol bērns. Priekš vairāk gadiem Isabelle taisījies bēgt no pils ar savu mīlāko vikontu de Contreville. Pēdējā brīdī viņa visu izstāsta vecajam kalpam Kalebam, kas nošauj nelaimīgo vikontu. Pēc kāda laika Izabelles vecāki nomirst. Isabelle atgriežas pili, stājas jaunos sakaros ar vienu veikalnieku un pēdīgi kaut kurp aizbēg ar savu... kučieri.

Autora uzmanība vērsta tikai uz psiholoģiju. Viņš apraksta Izabelles dēla slimīgos pārdzīvojumus, tēlo, kā viņš aug bez tēva un mātes, analizē Izabelles samaitāto dvēseli, kas, nezin kāpēc, uzsūtījusi nāvi savam mīlākajam. Lasītāju pārsteidz vesela rinda mocošu, un kā liekas, nevajadzīgu sīkumu. Bet ielasoties dziļāk, sāk aizraut šie sīkumi, autora spriedumi par tiem un visa vecās pils atmosfēra, kur laudis dzīvo kā kauliņi uz šacha galda, pa kuru viņus bida kāds savāds un vienaldzīgs „režisors“. Tas sacel lasītāja dvēselē nemieru, un tad top redzams, ka arī stāsta personās un visā viņu apkārtne ir šis nemiers, kura cēlonis nav redzams, un kurš liek ik brīdī bailīgi raudzīties apkārt. Nāk prātā Materlinka lugas.

Neaprakstīšu lugas „Saül“ un „Le Roi Candaule“; tās drīzāk ir psiholoģiskas etīdes nekā skatuves gabali. „Pretextés“ ir rakstu krājums par literārisko iespaidu jautājumiem. Žids domā, ka šie iespaidi ir nepieciešami un auglīgi un asi zobojas par tiem rakstniekiem, kas baidās pazaudēt savu individuālītāti, padodamies „maitre'a“ iespaidam.

„Le Retour de l'Enfant prodigue“ ir stāstu grāmata, kas vēl pieder pie Žida literāriskās darbības pirmā perioda. Pirmie trīs stāsti („Le traité du Narcisse“, „La tentative amoureuse“ un „El Hadj“) attiecas uz to laiku, kad Žids stāvēja zem simbolistu iespaida, bet pēdējie trīs („Philoctète“, „Bethsabe“ un „Le Retour de l'Enfant prodigue“) liecina, ka autoram tuvojas laiks, iziet uz patstāvīga ceļa un pašam kļūt par literāriska virziena vadoni.

Stāstā „Le Traité du Narcisse“ Žids izmanto pazīstamo legendu par Narcissu, kas gribēja ieraudzīt upē savu atspidumu un tādā kārtā pazaudēja savu dvēseli, t. i. savas esamības isto ideju, saprotot ideju Platona lietātā nozīmē, kā tēlu, nevis kā domu par to. Šīs idejas, kā realizētas perfekcijas, dzīvoja Ādama paradīzē, bet cilvēku pirmtēvam kļuva paradīzē garš laiks „spīdošajā nekustībā“, un ar vienu žestu viņš izpostīja ideālo feēriju. Dzejnieka uzdevums tagad ir meklēt zem „skrejošām realitātēm“ „paradīzes architiku“ seju. Tāda ir stāsta ideja, ko autors pats arī izskaidro.

„La Tentative amoureuse“ ir skaists gabaliņš, kur autors smalki ironizē par divām mīlestības pilnām sirdīm, kuru mīlestība izbeidzas, tiklīdz viņas

sāk pārdomāt viena par otru. „Mīlestība ir illūzija!” izsaucas Žids. „Mūsu daba neatlaidīgi prasa vienmēr pēc jauna”.

„El Hadj” ir ultrāsimbolisks stāsts. Noslēpumains princis, kas vienmēr slēpjas kādā chimēriskā Kanaanā, simbolizē reliģiju, kura vada tautas un cilvēkus uz kādu „Kanaanu”.

No pēdējiem trim stāstiem Židam visraksturīgākais ir „Le Retour de l'Enfant prodigue”. Te rakstnieks izmantojis Evgēlija līdzību „par pazudušo dēlu”.

„Vai tad es biju patiesi atstājis jūs?” — tā jautā pazudušais dēls savus piederīgos. — „Vai tu, tēvs, nebiji man līdzī visur? Es nekad nemitējos jūs mīlēt. Un tu, mantinieks, mans jaunākais brāli, kāpēc tu izgāji no Mājas, kad es ienācu? Kāpēc jūs nesaprotat, ka Māja visu laiku turēja mani kā cieņamā? Māja — tā neesat jūs, mans tēvs. Jūs ierīkojāt visu zemi, bet Māju uzcēla citi jūsu vārdā.”

Savai mātei viņš saka: „Nekas nav grūtāk, kā realizēt to, kam tu pats neesi līdzīgs... Mans ceļojums mani galu galā nogurdināja... Tagad redzu, ar kādu prieku jūs mani saņemat un kādu treknu telu jūs gribat kaut uz svētkiem. Apstājieties! Nesteidzieties pārāk ar šiem svētkiem!”

Kāpēc tā? Tāpēc, ka pazudušais dēls ir uzvarēts, noguris, bet nav pārliecinājies, ka viņš darījis aplam, un tādēļ viņš pierunā savu jaunāko brāli, lai arī tas dodas „ceļojumā” projām no tēva mājas, cerībā, ka viņam būs vairāk laimes un spēka uzvarēt. Ko uzvarēt?

„Tēva māja”, protams, simbolizē visas politiskās un reliģiskās tradīcijas, un „vecākais brālis” reprezentē tos, kas šīm tradīcijām padodas. Žids tās noliedz. Viņš domā, ka šo tradīciju važās nav iespējams dzīvot. Viņš grib tās saraut, un no teijenes nāk viņa negācijas un nihilisms. Pirmo reizi tas parādījās „Pazudušā dēla” un kopš tā laika palika par Žida „profession de foi”, kam viņš palicis uzticīgs līdz šai dienai, pastāvīgi attīstīdams, un tā sakot, izsmalcinādams savu „ticību”, arvienu vairāk un vairāk iedodamies intelektuālistībā, bīstami rotaļādamies ar prāta loģiku un šai rotaļā noiedams līdz tām galējībām, kas tiešām atklāj kādu mūsu personības „noslēpumu”, un kas tā biedē Massis'u un citus. No šī laika Žida literāriskā darbība pastāv no tā, ka viņš uzstāda veselu virkni morāles jautājumu un ar nemierīgu ironiju atsisina tos savās sentencēs, ko viņš liek mutē dažādām savu stāstu personām. Viņš itkā top par „dvēseles bateriju”, kas nemitīgi raida milzīgas neapmierinātības strāvas, kuras galu galā rada īpašu sāpīgas smeldzes piesātinātu atmosfēru, ko sev radniecīgu sajuta tā franču intelektuālā sabiedrība, kas atzina Židu par savu „maitre”u.

2.

Žida literāriskās darbības otrais periods iesākās ar trim darbiem, kas pilnīgi atšķiras cits no cita. Tie ir Tagores „Gitanjali” tulkojums, piezīmes „Les Souvenirs de la Cour d'Assises” un „Caves du Vatican”, ko Žids apzīmējis par „avantūru romānu”.

„Gitanjali” tulkojuma priekšvārdā Žids karsti sajūsmināts par Tagores dzeju; redzam, ka viņu aizrāvusī dievišķās milas dzeja, un šai priekšvārdā Žids parādās kā dziļi reliģiozs cilvēks.

„Les Souvenirs de la Cour d'Assises” ir Žida atmiņas par savu tiesneša darbību Ruanā. Lietišķīgs ierēdnis, kas sarga likumību un morāli, — tāds parādās mums Žids savās atmiņās.

„Les Caves du Vatican” ir filozofiski satirisks romāns, kurā daudz parodijas par to, ko cilvēki tur svētu. Romānam avantūristiska fābula. Salīdzinot to ar „Gitanjali”, jābrīnās par autora „dvēseles diapazonu”, kas pēc kalpoša-

nas Dievam („Gitanjali“) un Likumam („Souvenirs“) nolēmis par to visu pazoboties.

Romāna saturs grūti atstāstāms. Jāpiezīmē, ka tas vēl nav nobeigts, un ka Žids sola turpinājumu. Romānā rādīts zinātnieks materiālists un frank-masons Dubois. Viņš ir slims un brauc uz Romu konsultēt speciālistus. Sarunā ar savu sievas brāli de Baraglioli viņš zoboja par reliģiju un starp citu saka, ka viņš nevēloties tikt izdziedināts ar brīnumu; tāpēc viņš sasit druskās Madonnas statuju, kuras priekšā viņa sieva iededzinājusi svečiti, lūgdama viņam veselību. Bet Madonna parādās Dubois'am sapnī un sola viņu izdziedināt, ja viņš atzišot brīnumu. Dubois ir ar mieru, top vesels, pastāsta to visiem, apzinādamies, ka tādā kārtā viņam jāzaudē visa nauda, ko viņš ielicis masonu uzņēmumos. Katolu baznīca sola viņu par to kompensēt.

De Baraglioli ir romānists, katolis. Viņam tiek glaimots, ka „viņa spalva sarga Franciju kā zobens“. Viņu sola ievēlēt Akadēmijā, bet pēkšņi viņa pēdējais reliģiskais romāns vairs negūst piekrišanu. Neviena katolis viņu vairs neatbalsta. Viņš redz, ka arī Dubois neko nedabū no baznīcas. Gadās, ka de Baraglioli atrod savu brāli, kas ir viņa tēva ārļaulības dēls, piedzīvots ar starptautisku dēlimondēnietu. Šis atrastais brālis Levkadio dzīvo ar skaištu grizeti Karolu. Tas ir cinīķis, neticīgs, ļoti ekspansīvs un ekscentrisks cilvēks. Viņš reiz izglābj divus bērnus, kas iekrituši Sēnas upē. To redz Ženevē, de Baraglioli meita, kas ir ļoti mīla un augstu jūtu pilna jaunava. Tā ieinteresējas par viņu. Levkadio izstāsta viņai savu dzīves gājumu un savas idejas... Žida idejas, kā viņas formulējis Massis...

Visas šīs personas tiek ievilkta avantūrā, ko Žids izstāsta Rablē gaumē. Tur ir ainas, ko apskaustu pats Rablē; tās modernizētas visaugstākā mērā.

Pie grāfienes de Saint Prix, ultrākatoliskas vecmeitas, ierodas cienijams kanoniķis no Romas ar slepenu uzdevumu. Masoni esot ieslodzījuši pāvestu Sv. Engēļa pils pagrabos. Tronī sēžot viltus pāvests, kas samaitājis baznīcu un darbojoties kopā ar masonu republiku Franciju. Lai izglābtu pāvestu no Sv. Engēļa pils pagrabiem, esot vajadzīgi 200,000 franku. Grāfiene notic, dod kanoniķim naudu, bet tas patiesībā ir pazīstamais Protoss, dzērājs un blēdis, Levkadio biedrs. Grāfiene izstāsta gadījumu pazīstāmām dāmām, Dubois'a un de Baraglioli radniecēm, kā arī reliģisku priekšmetu tirgotājam Amedejam, kas tēlots kā ipatnējs Parsifals, bet ļoti groteskos tonos. Amedejs, iejūsmojies par pāvesta glābšanas misiju, brauc kopā ar „kanoniķi“ uz Romu, kur iekļūst Levkadio un viņa mīlākās Karolas bandā. Banda viņu ārkārtīgi mistificē, saved viņu kopā ar dažādiem pakludušiem pāteriem un pat ar kādu bīskapu, kas „labas dzīves“ dēļ padzīts no savas draudzes. Amedejs nomana, ka viņu krāpj. Viņš ir redzējis pāvestu un nu vairs nezina, kurš ir īstais, kurš neistsais. Viņš grib pats dabūt pierādījumus, bez bandas palīdzības. Viņš nejauši sastop romānistu de Baraglioli, kas atbraucis uz Romu meklēt taisnību pie paša pāvesta un pārliecina Amedeju, ka „visi spēlē teātri, ka viņš ir piekrāpts, ka arī Dubois'a izdziedināšana bijusi krāpšana, un ka baznīca tikai meklē savu labumu.“ Nabaga Amedejs, kas agrāk pazinis Baraglioli kā īstu katoli, tagad dzird no viņa briesmu lietas. Viņš jūtas pilnīgi izsists no sliedēm, nejut vairs pamatu zem kājām, iekļūst kādas sievietes valgos, bēg, vagonā satiek Levkadio, kam pēkšņi ienāk prātā viņu nogalināt, un kas to arī mierīgi izdara, izmetot Amedeju no vagona.

De Baraglioli, dabūjis zināt par Amedeja nāvi, domā, ka viņu nogalinājuši istā pāvesta pretinieki, un nospriež, ka „ir bīstami, ja cilvēks par daudz zina“, un ka ir labāk „turēties tālāk no visādām nemierīgām domām un darīšanām.“ Par laimi, viņa jaunais romāns gūst sekmes, viņš tiek ievēlēts Akadēmijā un atkal top īsts katolis. Dubois, redzēdams, ka katoli viņu piekrāpuši, atsakās no brīnuma, jo vairāk tāpēc, ka viņa slimība atgriežas, izglābj savu naudu un apmierinās ar šādu filozofiju: „Kas zin', vai tad, kad būsim para-

dīzē, turienes Dievs neizskatīsies pavisam citāds, nekā esam viņu te iedomājušies?! Nē, labāk jau tad ir tepat ērti ierīkoties!" Karolai, kas iemīlējusi Amadeju, ir aizdomas, ka viņu nogalinājis Protoss, un viņa ziņo policijai. Ženevjēva ir iemīlējusi Levkadio un stāda sev ideālu viņu izglābt, uz ko Levkadio, šis jaunais Fausts, ciniski saka: „var pamēģināt“.

Tāds vispārējais vilciens ir romāna saturs. Te viss izsmiets un parodēts. Nevienas gaišas personas, ne gaiša notikuma. Autors ir pesimists. Viņš neredz dzīvē nekādas vērtības. Veselas lapas puses pilnas ar prātojumiem par šo tematu. Daļa no Levkadio runām ir tās, ko ar sašutumu citē Massis. Romānā daudz prātojumu par Amadeja nogalināšanu. Autors spriež, „ka daudzi intelektuāli augsti stāvoši cilvēki dzīvo ar slepkavības domām, bet viņus attur tradīcijas, audzināšana, likums. Arī Ģēte sacīja, ka jūtot vienmēr savādu līdzvainību pie katra nozieguma.“

Nākošais Žida darbs „La Symphonie Pastorale“. Gudrs un cienijams mācītājs, kristīgas cilvēkmīlestības dzīts, uzņem savā ģimenē audzināt aklā nabaga meiteni Gertrudi, kas ir gandrīz idiote. Viņš pamazām kļūst par Pigmalionu. Viņa Galateja - Gertrude garīgi atdzīvojas, lieliski attīstās, top skaista. Mācītājs iemīlas viņā. Viņa vecākais dēls arī iemīlas Gertrudē un grib viņu precēt. Mācītājs, pats neapzinādamies, ka ir greizsirdīgs, pretojas dēla nodomam. Viņš atklāj Gertrudei mīlestību, un tā milē viņu. Ārsti iztaisa Gertrudei operāciju, kas viņu padara redzīgu. Viņa ierauga veco mācītāju un jūt, ka patiesībā mīlējusi viņa dēlu. Jaunava padara sev galu.

Stāstā ļoti ievērojama psiholoģiskā analīze, ar kādu autors tēlo Gertrudes dvēseles pamošanos un vecā mācītāja vēlo kaislību.

„Les Faux Monnayeurs“ Žids tur par savu pirmo īsto romānu. Viņa varonis Eduards tanī izsaka autora domas par šo literatūras žanru. Savu tēriju autors mēģinājis realizēt, kaut gan formas ziņā nekā jauna nedod. Viņa romāns ļoti līdzīgs Ģētes „Vilhelmam Meisteram“, ar daudzām intermedijām, kur izīrzāti mākslas, morāles un metafizikas jautājumi.

Žida literāriskās attīstības gaitā šim romānam liela loma. Te viņš ļoti noskaidrojis savu garīgo seju. Te viņš savīlcis kopā visu iepriekšējo un nozīmējis savu tālāko ceļu, kas parādās viņa jaunākajā darbā „Si le Grain ne meurt“.

Eduards ir amorālists no galvas līdz kājām. Viņa māsas dēls Bernārs isi priekš bakkalaura eksamēna atstāj tēva māju, dabūjis zināt, ka viņa māte bijusi savām vīram neuzticīga, un ka viņš nav sava tēva īsts dēls. Pa ceļam viņš nozog Eduardam čemodānu ar naudu un viņa intimāko dienas grāmatu. Eduards to redz, viņam patīk Bernāra solis, un viņš to pieņem sev par sekretāru. Tāpat Eduards izturas pret otru savu māsas dēlu Žoržu, kas arī ir zaglis. Eduards neciena cilvēka morālisko pusi, bet tikai ciena viņa iniciatīvu un uzņēmību, ienīst visas tradīcijas, tai starpā arī ģimeni, kas esot „atsevišķi ieslodzīto kamera“... Bernārs uz kādu laiku izraujas no Eduarda iespaida, platōniski iemīlas Laurā, bet drīzi viņu atstāj, sapīdamies ar vienu „personu“ Saru Vedels, „sekmīgi cinās ar savu engeli“ (t. i. ar tradicionālās morāles atliekām) un kļūst par žurnāla redaktoru ar spīdošu nākotni.

Blakus tam norisinās otra epizode. Jauns zinātnieks biologs Vensāns (Vincent) aizbrauc kopā ar amerikānieti Lilianu uz Afriku. Tur Vensāns pēkšņi ienīst Lilianu, noslīcina viņu upē, un pats aiziet dzīvot tukšnesī.

Pēc tam parādās mūsu priekšā vairāki jaunekļi, kas izstājušies no ģimnazijas un kļuvuši par naudas viltotājiem pēc tam, kad ģimnazijā nogalinājuši savu biedru.

Aprakstīta arī vienas stingras protestantes Azais-Vedel pansija. Vīnas meita Laura kļūst neuzticīga savam vīram, atstāj viņu, aiziet pie Bernāra, pēc tam pie Eduarda, bet tas ir homoseksuālists. Otra meita Sara dzīvo ar Bernāru. Dēls Armans, kas pārāk stingri audzināts, galu galā kļūst pēdējs

cinīkis. Pansijā sastopams vecs mūzikants Peruose, kas nosoda Dievu par to, ka Viņš ziedojis savu vienīgo Dēlu. „Vai tad bez tā nevarēja iztikt?“ jautā Perouse.

Romāna „intermēdijās“ parādās dzejnieks filozofs Pols Ambroaze, kas nav nekas cits kā Pols Valerī, ko Žids ļoti mīlē.

Romānā nav jāmeklē sakars starp epizodēm. Ja tāds ir, tad tas tikai paviršs. Tāpat nav darbības attīstīšanas. Arī personas ir pa daļai tikai fantomi. Lasot romānu, pastāvīgi jāskaišas par autoru, jāliek grāmata nost un jāpiekrīt Massis'a spriedumam par Židu, bet... jūs tomēr galu galā šo romānu izlasīsiet, paši to negribot, iegremdēsities viņa smagajā atmosfērā, kas pilna itkā „saindētu tvaiku“, un pēkšņi ieraudzīsiet „īpatnēju patiesību“, kas sagrābs jūs ar savādu nemieru un jūs nostādīs vaigu vaigā pretī faktiem, ko daudzi, diezin kāpēc, noslēpj...

„Si le Grain ne meurt“ ir paša Žida dienas grāmata. „Es te gribu parādīt cilvēku“, saka Žids, „visā viņa kailajā īstenībā. Un šis cilvēks esmu es!“ Šī grāmata ir vaļsirdīgāka pat par Russō „Confessions“. Dažas vietas var atbaidīt ar savu cinismu, bet visumā te brīnīšķīgi tēlota protestantiska ģimene, kas turas pie sensenām tradīcijām, ar savu morāli apmierināta sabiedrība, franču kolledža dzīve un jauna literāta pirmie soli. No otras puses, „Si le Grain ne meurt“ ir tas moments Žida literāriskā attīstībā, kur viņš sācis „pazīt pats sevi“, ar visām sava gara smalkākajām „rievām“, ar viņa aukstā prāta, pesimisma un zināma dvēseles noguruma rotaļu, ar viņa dziļo un neremdējamo nemieru, kas rodas no apziņas par dzīves lielo jucekliību, neskaidrību, sarežģību un tumsu, kurā cilvēks raustās kā zirnekļa tīklā...

3.

Ar to es būtu isumā apskatījis visus galvenos Žida darbus. Lasītājs jau būs guvis no šīm piezīmēm iespaidu, ka nav pareizi, ja vērtē Židu tikai pēc atsevišķi izraudzītām viņa „līdzībām“, kā to dara Massis.

Par Židu es gribētu teikt, ka viņš ir rakstnieks, kas morāles problēmas sajūt ar pārspīlētu asumu. Viņam pat cita nekā nav, ka tikai „morāles atmosfēra“. Un šī atmosfēra tagad ir vispārīga. Ir pamodusies liela interese par morāles jautājumiem. Tam iemesls — karš, ko ļoti daudzi eiropieši sajūta kā asu kristīgās morāles krīzi. Sabiedrības sirdsapziņa kļuvusi nemierīga, ir parādījusies smagāka vainas un grēka apziņa. Un tāpēc nekādā ziņā nevar teikt, ka Žids ir nejausa parādība vai „daimoniaks“. Pazīstamais rakstnieks A. Malroux saka: „Es domāju, ka Žids ir „sirdsapziņas direktors“. Šī profesija ir apbrīnošanas cienīga, un tā ir vienīgā. Jaunatnei patīk, ka viņu vada. Agrāk viņai bija Barress, tagad Žids, bet Barress deva tikai padomus, turpreti Žids rāda mums ceļu starp mūsu vēlēšanām un mūsu cieņu, starp mūsu nodomiem un mūsu gribu valdīt.“ Tādi rakstnieki kā Rivière, Roger Martin, Lacretel, Duhamel, Benda, Superville, J. Romain, — visi gājuši pa ceļu, ko ierādīja Žids. Ko tur lai dara, ja šie rakstnieki „min kājām tradicionālo morāli un atklāj visu slepeno, slimīgo, divdomīgo, kas ir cilvēka dvēsele?“ Privileģētie morālisti domā, ka to nevajagot rādīt, bet ko lai dara, ja to rāda pati dzīve?

Viens no Žida skolas autoriem J. Superville iespiedis žurnālā „La Nouvelle Revue Française“ stāstu „Debesu klībiķi“, kur aprakstītas modernās cilvēces ciešanas. Cilvēce ir iemesta pasaulē, kas eksistē tikai kā „griba un priekšstats“; pasaulē, kas uzbūvēta pēc relatīvitatē likumiem; pasaulē, kurai nav stabilitātes un noteiktības nevienā lietā; pasaulē, kur dzīve ir tikai „nemiers un gara mocīšanās“.

„Mums apkārt ir tikai ēnas un tukšums, — nekā taustāma. Kaut varētu vienu gabaliņu no naga, kaut kādu matu vai maizes garozu — viena

alga ko — turēt kā kaut ko īstu!... Nav pie kā piekerties mūsu nedzīvajās debesis, nekam nav ekstensijas... Viss eksistē tikai kā abstrakcija...”

Tādās „lielās ēnu skumjās” dzīvo Superville'a debesu iemitnieki. Šīs debesis ir itkā spogulis, pagriezts pret zemi: cilvēki un priekšmeti tur eksistē tikai kā atspoguļojumi...

Ļoti saprotams ir, kāpēc Žids un viņa skola sevišķi interesējas par jauno paaudzi: tā ir morāles jautājumos visjūtīgāka. Bet Žids netic šai paaudzei, kas izaugusi kara liesmu blāzmā, un drūmās ainās tēlo šo paaudzi romānā „Naudas viltotāji”. Šis pats temats ir Lakretela romānā „Silbermann”, kura varonis, 16 gadu vecs skolnieks, atrod izeju savai dvēseles vētrai modernu romānu lasīšanā. — „kuros stāstīts par nepabeigtām kaislībām un netikumiem... Šai literatūrā es atrodu nepazīstamu kaislību elementus, un man patīk tanīs klejot.”

Bet šai ziņā „visstiprākais” dokuments ir M. Andrē Lamodē romāns „Les Enfants du siècle”, ap ko sacelts daudz trokšņa. Te rādīta bēdīga tagadējās ģimenes aina, kur padēls nogalina savu pamāti, kas gribējusi viņu pavest, un vispār tēlota paaudzi, kura dzimusi 1900. gadā un 14—18 gadu vecumā dzīvojuši ārkārtīgi netikumīgajā kara atmosfērā. Lūk, ko saka romāna varonis:

„Mēs izaugām tālu no kauju trokšņa, aizmugurē, kur katrs kara varon-darbs tika iztēlots sakropļotā apgaismojumā. Mēs bijām tai vecumā, kad visas jūtas ir ārkārtīgi asas. Kad mēs lasījām lielo dzejnieku darbos ideālas mīlestības aprakstus, tad veseli bari sievietes, kuŗu vīri bija aizgājuši karā, mūsos redzēja nobriedušus vīriešus un pamudināja mūs uz netiklību. Kāda elle jau toreiz bija mūsu dvēselēs!... Nenobriedušiem, maigiem zēniem, mums jau bija mīļākās, mums bija zudušas mūsu mātes, mums skolās nebija audzinātāju — tie bija karā —, bet mūsu tēvi, aiziedami uz fronti, mums teica, ka viņi ejot mirt par mūsu gaišo nākotni. Kādu nākotni mēs varējām cerēt, mēs, kas jau bijām samaitāti savās dvēselēs? Lūk, tāpēc tik briesmīgi nemierīgs ir mūsu gars tagad, kad mums jānostājas pašiem uz sava dzīves cēla. Kurp lai mēs ejam? Kādēļ lai ejam? Kā lai ejam?”

Tas ir dvēseles kļiedziens. Rietumu kultūra pārdzīvo visdziļāko garīgo krīzi, un Žids ir viens no tās patiesākiem lieciniekiem. Viņš ir nevien tās tiesnesis, bet arī pats sevī jūt šo krīzi. Viņš grib to izteikt līdz galam, nebaidoties ne no kādiem „bezdiebieniem”, kas atveras viņa priekšā. Žids un viņa skola stāda morāles jautājumus, bet nespēj tos atrisināt, un viņa „amorālisms” arī ir tikai izmisuma kļiedziens.

N. Mišejevs.

Vācu drāma 1929. gadā

Latvieši gaužas, ka esot panikusi viņu drāmatiskā rakstniecība. Vācijā gan par to nedzird sūrojamies, un tomēr, ja ieskatāmies vācu pēdējo gadu skatuves darbu birumā, tad redzam, ka tā lieta arī Vācijā nav daudz labāka. Ja ieskatāmies lielajā Vācijā 1929. gadā uz skatuves nokļuvušos vācu oriģināldarbus, no kuŗiem labākie, saprotams, ir apstaigājuši pāri par pusi no 240 vācu skatuvēm, tad tomēr neredzam nevienu, kas drīkstētu pretendēt uz nemirstību, pat ne uz vispasaules populāritāti. Taču tā nebūt nav vēl nelaime — katru dienu māte raušus necep — un ja arī tik lielai tautai kā vācieši tikai ik divdesmit piecos gados rastos jauns Zudermanis, arī tad šo tautu par bankrotējušu drāmatiskā literatūrā uzskatīt nevar. Un ja latviešiem divdesmit piecos gados ir bijis Blaumanis, Rainis un Brigaderes pasakas, tad šī tauta ir dziļas cienības vērta.

Vācu pēdējā gada drāmatiskā literatūrā izceļas divas darbu grupas — komēdijas un skatu lugas, kas rakstītas 1929. g. publikai, un tendenciozās drāmas, rakstītas 1929. g. šķiru politikai.

Savrup no šiem pamatvirzieniem stāv vienīgi Leonards Franks ar savu „Kārlis un Anna“ un uz novecojušām stīgām spēlējošais Cukmaiers.

L. Franks „Kārlis un Anna“ uzbūvējis uz savas slavenās (ar tādu pat titulu) noveles. — Vācu kara gūstekņi Kārlis un Richards vārgo Krievijas lēģeros. Richards karā aizejot atstājis jaunu sievu Annu un jaunu, uz nomaksu iekārtotu dzīvokli. Gūsta vientulībā tas ir viņa vienīgā doma, vienīgais prieks, un viņš stāsta par to savam biedram Kārlim, runā dienu un nakti, tā ka Kārlis jau sen zina katru sīkumu drauga mājas dzīvē, mājas iekārtu un arī drauga sievu Annu. Viņš pazīst Annas izskatu, Annas kustības, valodu — visu visu, un arī Kārlis sāk mocīt ilgas pēc šī sievas ideāla. Gūstekņu darbos ievainotās kājas dēļ Richardam izceļas konflikts ar sardzi. Viņu aizved un nodod kara tiesai. Kārlis paliek viens. Pie pirmās kara gūstekņu maiņas viņš nokļūst dzimtenē un dodas pie drauga Richarda sievas, lai pārstāstītu tai vismaz viņas vīra pēdējo dienu dzīvi. Bet ienākot Annas dzīvoklī, viss viņam ir tik pazīstams, tuvs, viņš redz pat, ka divāns ir pārvietots, ka krēsliem kājas pārkrāsotas, ka logu aizkari ir atkal jauni; viņš nevar justies kā svešinieks, un viņš uzdodas par Richardu. Anna, saprotams, tam netic, bet Kārlis tik pārliecinoši runā, visu zina, pat katru plankumu uz viņas miesas, un Kārlis viņu arī mīl, to taču nevar nejust, un tā Anna atrodas kā kādā burvju varā, viņa nevar Kārlī aizraidīt. Pēc kāda laika viss ir noskaidrojies, bet tā kā kara tiesa gūstekņus nežēlo, un nevienam nav šaubu par Richarda nāvi, tad nav šķēršļu Kārļa un Annas mīlai, un viņi turpina Richarda priekš kara uzsāktu dzīvi. Taču Richards nav nošauts, viņš notiesāts cietumā, un sodu izcietis, pāris mēnešu pēc Kārļa pārnāk mājās. Anna ar Kārlī ir tirgū. Richards zina, kur glabājas atslēgas, viņš ienāk savā dzīvoklī, viņš nerunā, bet katrā viņa kustībā jūtams prieks. Pēc gadiem ilga cietuma un bada atkal reizi pats savās mājās! Jauks scēnisks moments, kad skatītājs redz laimi un baidās priekšā stāvošās traģēdijas. Bet Franks ir labas gaumes mākslinieks, viņš neapgrūtina skatītāju ar šo traģēdiju, viņš tikai klusu uz to norāda, un skatītājs pats to izjūt. Bez skaļiem vārdiem, bez ārējiem efektiem notiek Kārļa, Annas un Richarda izskaidrošanās. Kārlis ar Annu atstāj Richardam viņa māju, un paši aiziet, lai uzsāktu savu (ne vairs Richarda) dzīvi! Richards nodod Annai domāto šokolādes tāfelīti viņas draudzenei.

Kaut arī fābula nav scēniska, kaut arī nav notikumu šajā skatuves novelē, mēs to skatāmies ar lielu interesi. Ticami, pārliecinoši un dabīgi ir Franks izvedis arī drāmā savu noveles domu. Šis darbs nenoliedzami jāatzīst par vērtīgāko šī gada vācu skatuves darbu. Šeit darbojas dzīvi cilvēki, un kaut arī viņu psihiskie piedzīvojumi ir savdabīgi, mēs ticam tiem.

Liels vahrds uz vācu skatuves ir Cukmaieram. Pēdējā gadā viņš ar „Schinderhannes“ iegūto slavu papildināja ar „Katerinu Knie“, skatu lugu no cirka ģimenes dzīves — „ein Säulertänzerstück“, kā viņš pats to nosaucis. Pēc šī nosaukuma varēja sagaidīt kaut ko neprātīgi modernu, īpatnēju, bet Cukmaiers „Katerinā Knie“ vada skatītājus pa vēl mikstākiem ceļiem nekā „Schinderhannes“ (Reinzemes dialektā apmēram: velna puika).

Cirka meitene Katerina Knie ir kādam zemkopim nozagusi auzas, lai varētu pabarot cirka ēzelīti — laiki tik bēdīgi, inflācija, cirkam nav ienākumu. Zemkopis nāk meklēt savas auzas un iemīlo šo meiteni. Viņš uzaicina to nākt pie tā, viņa sētā. Katerinas tēvs to neliedz, jo viņš negrib savu bērnu pret viņa gribu saistīt pie klaidoņa dzīves, kaut gan pats to uzskata par savu un visas ģimenes pienākumu, jo Knie ģimene ir sensena ceļojošā cirka vadītāja. Katerina aizeet. Pēc gada Knie cirks viesojas atkal tanī pat miestā. Kate-

rīna to apciemo, tikai apciemo, bet vecais Knie ir tik vārgs un tik laimīgs par viņas atgriešanos, ka viņa nevar vairs aiziet, nevar tēvam pateikt, ka viņa gribētu palikt par zemnieka sievu. Naktī vecais Knie mirst, un liekas, Katerīnu nekas vairs nevarētu saistīt ar šo kļaidoņu dzīvi, bet te viņa pamostas Knie ģimenes apziņā: viņa atstāj mierīgo dzīvi un māju, nodrošināto labklājību un apņemas vadīt cirka trupu tālāk.

Sentimentāls saturs, sentimentāli uzrakstīts, un kaut gan daži raksturi, kā vecais kļāuns un Katerīna pati, ir interesanti, tomēr šī luga šķiet novecojusi savā saturā un arī struktūrā — pārdzīvota ar tagadnes mākslas robustākiem paraugiem. Tas tomēr nekavē viņai iegūt lielu jo lielu apmeklētāju skaitu.

Neko jaunu nesniedz arī pēdējā gada lielais skatu lugu un komēdiju skaits. Pie tām negribu pat apstāties. Man gribas tās nosaukt par viduvēju precī. Tās autori mēģina sekot ungaru Molnāram, bet pazūd viņu spožumā.

Ipatnēja, varbūt komūnistiskās Krievijas iespaidota, turpretim ir otra šī gada darbu galvenā grupa — tendenciozās drāmas. Šīs grupas spilgtākie pārstāvji ir — Lampels, Brukners, Volfs u. c. Viņu darbus var uzskatīt par visraksturīgāko pēdējā gada parādību.

Nav vajadzīga pat tuvāka iepazīšanās ar vācu teātri, lai konstatētu, ka pēdējā laikā vācu drāma tiecas uz pārspīlētu reālismu. Režisori cenšas to mīkstināt, dod nereālus inscēņējumus, un tomēr arī viņi ir spiesti atstāt reālo, sāļto tekstu. Var jau būt, ka tas ir pareizi, ka, tēlojot rupju cilvēku uz skatuves, viņa vārdus nemīkstina ar pieklājīgu luncināšanos; taču vācieši pēdējā laikā pārāk operē ar „neliterāriskiem“ valodas ziediem, rupjībām — pat tulkojumos (par „Šveiku“ ir nerunājot), pat komēdijās, to dara pat saldaiss Cukmaiers. Redzams, tā nav vairs nejausa parādība, bet laikmeta prasība ir izbirijusi arī Brukneru un Volfu. Arī Lampels pieder šim sabiezinātā reālisma virzienam, taču viņam ir arī citas, tīri mākslinieciskas vērtības.

Brukners izcēlās ar savu tagadējās jaunatnes kritiku. Viņa „Jaunatnes slimība“ (Krankheit der Jugend) ir tiešs apvainojums tagadnei, tagadnes jaunībai. Netikumi un izvirtība ir meklēti un tā sabiezināti, ka man grūti to pat atstāstīt. Students medīkis paved nepilngadīgo apkalpotāju un ar padomjiem un krāsām palīdz viņai uzsākt prostitūcijas gaitas. Studente, izbaudījusi gan vīriešu, gan sievietu milu, alkst izbaudīt prostitūtas izjūtas, u. t. t. Var jau būt un pat droši vien tādi cilvēki lielpilsētās netīrumos arī ir atrodam, taču ja jau mākslinieks reiz viņus tēlo, tad mākslas darbā ir jārada pamati, kas uz to aizved, dziļākie dvēseles pārdzīvojumi, kas stāv sakarā ar to, jādod raksturi, jāļauj dzīvot līdz šiem nelaimīgajiem, jāļauj viņus saprast un iemīlēt. Bet Brukners mums tikai parāda bildi, vāju, slikti apgaismotu fotografiju ar šo ļaužu ēnas pusēm. Brukneram nav nopietnas mākslas vērtības, viņš raksturīgs tikai kā laikmeta alku apmierinātājs, un ja Bruknera vārds ir pēdējā gadā aizskanējis jo tālu, tad ne savu darbu dēļ, bet ar savu pseudonimu: sabiedrība ilgi nopūlējās atklāt aiz Bruknera vārda slēpto cilvēku. Tomēr arī daļa nopietnās preses nopūlas Bruknera darbus atzīt.

Fr. Volfs ir uzrakstījis drāmu „Ciankalijs“, kura būtu daudz vērtīgāka, ja tajā tik uzbāzīgi nejustu aģitatoriskos pamatus. Šis darbs cinās ar skatuves palīdzību pret Vācijas likumu 218. §, t. i. par aborta brīvību. Fābula nebūtu slikta: viņš mil viņu, gaida bērnu, izceļas streiks, aptrūkst maizes, viņš kā streika vadītājs tiek arestēts, viņa viena nav spējīga bērnu uzaudzēt, neviens viņai nepalīdz nodzīt divmēnešu augli, viņa to mēģina pati, saindējas un mirst.

Bieži piedzīvojama traģēdija. Māksliniekam ir tiesības viņu izlietāt. Kailā patiesība ir tik smaga, ka pat krāsas mīkstinot traģiskais iespaids būtu pilnvertīgs. Bet Volfs šai ziņā ir izdarījis kļūdu — viņš pārāk uzbāzīgi rada

nelaimīgās mātes stāvokli — uz ielas, laikrakstu kioskā, viņa mēģina nodzīt augli; viņai mirstot autors tiesas pārstāvim liek atvest tās māti u. t. t. Ne ārstam, ne tiesas pārstāvim, ne vecmātei nav sirds, nav nevienas labas īpašības. Viņi tēloti tik negatīvi, ka tiem ticēt vairs nevar. Bet Volfs savu mērķi sasniedz, publika šad tad pārtrauc ar applausiem aģitācijas frazes, un galvenais, noskatoties šo izrādi, katram rodas sašutums pret § 218. Bet vai tā ir māksla, vai tas ir drāmatiskās literatūras uzdevums?

Ievērojamākais šī virziena rakstnieks ir P. M. Lampels. Viņa vārdu padarija slavenu „Apvērsums labošanas patversmē“ (Revolte im Erziehungshaus). Ar šo darbu visu Vācijas apbraukāja Jauno Aktieru trupa, isti entūziasiti. Par Lampela tālākiem šī gada darbiem — „Nāves gāzes pār Berlīni“ un „Pennāler“ gan nedzird sevišķi labas atsauksmes, taču viņa „Apvērsums“ palicis atmiņā kā tira māksla, kas apēno pat šīnī darbā slēpto politisko tendenci. Skatītāju sirdis aizrāvās līdzī jaunajiem noziedzniekiem.

Tikai vienu reizi man izdevās redzēt šo darbu, un nav atmiņā vairs vārdu, kuriem autors nokristījis savus personāžus, bet dzīvi ir visi raksturi. Tur ir mācītājs, kura pārziņā stāv labošanas iestāde. Viņš negrib launa, bet viņš nesaprot zēnu tieksmes un prasības. Viņš tic šīs nometnes pārvaldniekam vairāk nekā zēniem. Arī pārvaldnieks ir cilvēks, un dabīgi ir, ka viņš šos noziedzniekus uzlūko kā noziedzniekus un aiz intelligences trūkuma domā viņus uzvarēt ar disciplināriem sodiem. Tur ir zēnu uzraugs, bijis virsnieks, kas tos grib uzvarēt ar uzticību un draudzību. Daudz ko viņš panāk, taču kad izceļas zēnu dumpis, viņa maigums spēj maz, un viņš kapitulē. Tur ir šie noziedzīgie zēni, dažādi raksturi; tur ir dabas, kas pat „onkula“ uzrauga uzticību atmaksā ar launu; tur rādītas zēnu morāliskās, fiziskās un seksuālās ciešanās. Daudz mazu, bet spilgtu lomiņu. Tad pati galvenā — zēnu sacelšanās vadonis. Viņam ir laba sirds, bet launā apiešanās to moca. Viņš jūt sevi cilvēku un prasa cilvēcīgu cīnību. Viņu uztrauc pārvaldnieka meitas sievišķīgās krūtis, viņš pieprasa atsvabināt zēnus no mocības šo meiteni skatīt. Viņam uz to pat neatbild. Viņš šo meiteni izvaro. Kad zēniem tiek pasniegts slikts, piededzis ēdiens, viņš prasa citu. Viņš jūt cilvēcīgas tiesības uz godīgu barību, viņš grib runāt par to ar pārzini mācītāju, bet mācītājam nekad nav laika šai sarunai. Tas sarūgtina viņu, un šis rūgtums aizdedz arī pārējos. Izrāde beidzas ar policijas ierašanos patversmē.

Arī šī ir tendencioza luga, bet tā nav samocīta ar pārspilējumiem. Šeit viss risinās tik dabīgi, tik saprotami, tik cilvēcīgi, ka mēs, ja arī nosodam, tomēr arī saprotam ikkatru no Lampela tēliem. Bez tam, kā jau teicu, ļoti dzīvi un veikli ir dots drāmas kāpinājums, tā ka skatītājam trīs stundas sasprindzināti visi nervi.

Ir vāciešiem šīnī gadā radušās vēl dažas lugas, kas rakstītas ne tik daudz domai un saturam, kā inscēnējumam (piem. „Petrolejas sala“), taču to literāriskā nozīme, saprotams, visai problēmatiska.

Tā tad šī gada vērtīgākās lugas ir Franka „Kārlis un Anna“ un Lampela „Apvērsums labošanas patversmē“. Liela starpība viņu idejās un uzbūvē, bet abās jūtama dzīva mākslas elpa.

Mariss Vētra.

Franča Verfeļa jaunais romāns par pasaules karu

Franz Werfel. Barbara oder die Frömmigkeit. 1929.

Francis Verfelis gāja kādreiz vācu ekspresionistiskās strāvas priekšgalā, bija ārkārtīgi revolūcionārs formā, meklētājs, nemiernieks, tad pārgāja uz mierīgāku izteiksmes veidu, no liriskas uz drāmu un epiku, ražodams dažus tei-

camus darbus kā drāmatisku historiju „Chuaress un Maksimilians“ (spēcīgākas ir viņa ekspresionistiskā laika lugas: „Spoguļa cilvēks“ un „Āža dziesma“), romānu „Verdi“ un romāni „Mazpilsētas nāve“. Bet jau ar romānu krājumu „Cilvēka noslēpums“ un priekšpēdējo romānu „Abiturientu diena“ redzams bistams kritiens uz leju: šajos darbos viņš gan uzvanda daudz psihisku duļķu un netīrumu, bet nenoskaidro tos, neparāda mākslinieka gaišumu un saprātu, nevienu tēlu nepadara saskatāmu. Ir viegli atdarināt Dostojevskā ārējos paņēmienus (šim krievu rakstniekam Verfelis ir vistuvāks), bet grūti aizsniegt drūmā meistara filozofiskās un psiholoģiskās dzelmes, kā arī pēdējo apskaidrību. Ar prieku varu konstatēt, ka Verfela jaunais, plašais, vairāk kā 800 lappušu biezais romāns „Barbara jeb dievbijība“ iezīmē atkal zināmu kāpienu uz augšu, sevišķi stils ir palicis viegls un caurspīdīgs, bet reizē ar to tas liecina, ka Verfelis nav nekāds ģenijs, lai gan diezgan ievērojams talants.

Jaunais darbs pieder pie tā sauktajiem dzīves romāniem, kas vācu literatūrā jau kļuvuši itkā par īpašu žanru, sākot jau no Ģētes „Vilhelma Meistera“ un Kellera „Zaļā Indriķa“. Te atstāstīts austriešu pulkveža dēla Ferdinanda R. mūža gājums četros dzīves fragmentos: bērnība, nesaskaņas starp abiem vecākiem, agrā bērnība, pamestība un bezdzimtenība, mācības kadetu skolā, pie kam autors te tāpat kā „Abiturientu dienā“ tēlo dzīlo naidu un skaudību starp līdzskolēniem, izstāšanās no kara skolas, pēdīgi pasaules karš, kuŗa tēlojums ieņem gandrīz lielāko grāmatas daļu, tam sekojošais Austrijas monarhijas sabrukums un revolūcija Vīnē; pēdējā fragmentā Ferdinands beidz universitāti, ceļo pie savas vecās aukles, vienkāršas čehu zemnieces Barbaras, kas viņam ir kā māte un vienīgā tuviniece, tad viņš ir ārsts uz kuŗa Vidusjūrā un kādā naktī izber jūrā Barbaras dāvāto (visā mūžā krāto un zekē glabāto) zeltu. Ar šo ainu sākas un beidzas romāns; viss pārējais ir itkā Ferdinanda atmiņu risinājums. Ir daudz psiholoģiski smalku tēlojumu, drāmatiski sasprindzinātu vietu, kur Verfelis parāda ievērojamu cilvēka dvēseles pazīšanu. Piem., tas skats, kur Ferdinandam uz viņa kadetu skolas biedra un nīknākā ienaidnieka, karjērista Šteidlera pavēli kara laikā jānošauj trīs čehu zaldāti itkā par to, ka viņi gribējuši pārbēgt pie krieviem. Ferdinands gan aizved tos uz soda vietu, bet pēdējā minūtē sakomandē saviem laudim ņemt šautenes uz pleca, atraisīt notiesājamos un ļaut tiem izbēgt. Visumā autors izlietā savu varoni vairāk kā mediju, caur kuŗu plūst bagāti laikmeta saturi, pieredzējumi, piedzīvojumi un pārdzīvojumi, bet kuŗš pats neizaug par noteiktu personību, lai gan tam netrūkst zīmīgu krāsu un vilcienu. Trauks, kuŗā autors ielej laikmeta saturu, ir palicis mazliet novārtā. Citas personas — viņu ir diezgan daudz — raksturotas īsi un zīmīgi, bet ārēji, un vienīgi savam tautietim žīdam Alfrēdam Englanderam Verfelis veltī vairāk simpatijas. Pati Barbara ir vienīgais viengabalīgais, iekšēji veselais romāna tēls un simboliski kā dabas, mīlestības, vienkāršības un sirsnības veidols satur visas sacerējuma daļas kopā. Pie viņas Ferdinandš atgriežas vienmēr pēc visiem saviem smagajiem pārdzīvojumiem, lai pēdīgi nevarētu vairs atgriezties nekad. Kuŗu Verfelis parāda vairāk etapos, aizmugurē nekā frontē, toties vecās imperijas sabrukums tēlots ļoti labi. Visi šie dumpinieku pulciņi, revolūcionāru un jaunu dzejnieku krodziņi un kafejnīcas, pūli un masas uz ielām, reliģiozi meklētāji, dēmagogi, partiju vīri, vieglprātīgi līdzskrējēji, bagātnieki, kas izdod komunistiski katoliskus žurnālus, — viss 1918. g. rudens posts nostājas dzīvi acu priekšā.

Jānis Veselis.

M Ā K S L A

T. Zaļkalna Blaumaņa pieminēklis

Katrs gadusimtenis, katra tauta un arī atsevišķi mākslinieki ir radījuši Kristu pēc savas līdzības. Tomēr visus šos tēlus kaut kas apvieno, jo mēs viņus nemaldīgi atšķiram no citiem. Krietni garlaicīgāka būtu kristīgo māksla, ja tā būtu vienmēr sekojusi varmācīgajiem, radošo garu žņaudzošajiem kanoņiem, kaut tie nāktu no laudīm, kas Kristu paši redzējuši. Domājams, arī katram no apustuļiem bija iespiedies atmiņā tāds Kristus tēls, kāds tuvāks viņa paša garam. Ja tie būtu redzējuši pirmās lielā mācītāja svētbildes un vēlākās, evaņģēliju illūstrējošas, labāko mākslinieku gleznas, tie uztrauktos tāpat kā Blaumaņa mācekļi, kas cerēja ieraudzīt Zaļkalna pieminēkli to sava skolotāja daļu, kāda katram no viņiem piederējusi. Aculiecinieku nostāsti un fotografiski uzņēmumi ir pieturas punkti mirušu cilvēku plastiskai portretēšanai, bet ne vairāk. Labākā gadījumā viņi pielīdzināmi acu uzmetienam uz celtni no vienas vietas vai dabas studijai, kas izmantojama sintētiska darba radīšanai. Dokumenti kļūst galvenie noteicēji, ja ģimenes radītāja iedomātais tēls pārāk bāls un nenozīmīgs, ja mākslinieks nespēj plastiski pārveidot to, ko viņš uztvēris, īsi sakot, ja viņam nav pašam, ko teikt. Tomēr pieminēklis ir vēl kaut kas vairāk nekā portrets, jo ģimēni var izlietāt pieminēklī, bet var arī radīt pieminēkli bez tās. Iespējams iemiesot zināmas idejas konkrētās formās. Veselu pasaules uzskatu pauž katra īsta arhitektūra. Starp citu, Zaļkalna doma par īpatnēja obeliska celšanu Porukam liecina par dziļu dzejnieka dvēseles izprašanu.

Katra mākslas darba pamatā ir atsevišķu daļu saskaņotība noslēgtā vienībā. Tēlniecību, galvenām kārtām, raksturo apjoms un masu ritms, plakanu un liektu virsu rotāla. Šo ritmu var uzsvert un apslēpt. Grieki un viņu tradīciju sekotāji ritmu aizplīvurojuši ar dabas atdarināšanu. Daudzas ritmiju tautas un eiropieši Vidus laiku pirmā pusē ritmu uzsvēruši. Viņu tēlniecība tuvojas arhitektūrai. Veidošana mālā, līdzīgi celtnu projektēšanai uz papīra, atļāva samērā viegli iedomāties skulptūru un arhitektūru ārpus materiāla. Atdzimstot akmens kalšanai un koka griešanai, uzsaldējās dažas aizmirstas, bet ļoti specifiskas tēlniecības īpatnības, kas saistītas ar materiālu. „Bieži vien materiāls ar savām formām noteic vienas un noliedz citas formas. Turpretī nesavaldāms naturālisms neutrālīzē materiālu. Monumentālitate parādās, saudzējot materiālu un neiznīcinot viņa masu, ja tāda ir. „Materiāls nav jālauž, jācaurumo, labāk no viņa nākt uz āru, viņam piemēroties, slidēt pa viņu un saudzīgi apstrādāt“ (Matvējs). Vecākās ēģiptiešu skulptūras tiecas dot kopējas masas iespaidu akmeņi, nēģeru griežumi itkā ierakstīti cilindriskā koka stumbrā. Skulptūra, kas pratusi patūrēt savu viengabalainību, manto to mieru, kāds piemīt vēju un ūdens noapaļotiem akmeņiem. Masas uzglabāšana iet roku rokā ar materiāla struktūras un pretestības izprašanu. Nepatīkamu iespaidu atstās granītā reāli veidots deguns vai auss, jo, pazīdami akmens trauslumu, mēs baidītos, ka šie sikumi var lūzt. Tikpat traucējoša var būt skulptūra šūnainā vai reti un kontrastaini dzišlainā akmeņi, jo caurumu un svītru negaidīti laukumi darbojas līdzī cirstām formām un tāpēc traucē. Tāpat kā ellas glezniecībā, arī skulptūrā virsas apdarei liela loma. Tik skulptūrā šī apdare jeb faktūra rada vēl stiprāk taustes priekšstatus nekā gleznā. Blaumaņa pieminēkli šī vielas valoda ļoti izkopta. Visa akmens masa saudzīgi saglabāta, nekur starp ķermeņa daļām nav tukšuma, kalts nekur nav urbies pārāk dziļi akmeņi un nav veidojis tik sīkas formas, kas neiederētos granītā. Virsas apdare atdzīvina akmens kristallu rakstu, bet nēļauj arī šai gleznieciskai rotāļai palikt par

valdošo: zem klajas debess, kur pārāk stipras gaismas svārstības, pulēts, formu bagāts piemineklis varētu zaudēt kermenībā par labu siluetei vien. Tagad skaidrās dienās saule atdzīvina ēnu kontrastiem un dažādiem krāsaiņiem atspīdumiem pelēko akmeni, bet lietus nopulē pieminekli tā, ka viņš izceļas no pārējās vienmuļās apkārtnes ar savu spīdumu.

Pilsētas trokšņi mūs padarījuši kurlus pret zāles un labības šalkšanu un strauta urdzēšanu, pret visu šo dabas čaloņas melodisko, bet kluso mūziku. Reklāmas uguni un asās plakātu krāsas pieradinājušas mūs redzēt tik to, kas lēc ārā no apkārtnes — visu griezīgo. Bet mūsu sirds nepiedod šiem jūtu pārkairinātājiem: pēc ļoti īsa laika viņa spiež mūs no tiem attālināties. Kā pāriet dažu ārēju parādību modes, tā zūd no atmiņas darbi, kuri radīti modes garšai.

Ēģiptiski vienkāršais Blaumaņa piemineklis ir kluss un apveltīts ar īsto mākslas darbu paliekošu piemilību. Tagadnē valda aplams uzskats par monumentālītāti. Par monumentālu apzīmē lielo, skaļo, spēcīgo, bet īstenībā monumentālais darbs var būt arī mazs, tik iespaidam no viņa jābūt kā no varena. Skaļums paliek dekoratīvi vienmuļš, ja tam trūkst pretstatu, jo nav nekā absolūti spēcīga, sevišķi vēl sevi noslēgtā mākslas darbā. Neviena gan mūslaikos nenolieg, ka reālistiskam darbam, kur pārsvarā mākslinieciskā pātiesība, mazāk cerības būt monumentālam nekā plastiskas fantāzijas auglim: Zaļkalna Blaumanis ir monumentāls.

Mūsu kritika nav noteikusi pareizi Zaļkalna īpatnību un lomu mākslas vēsturē, bet savos apzīmējumos pieturējusies pārāk verdziski pie biogrāfiskiem datiem un nodrāžiem jēdzieniem. Zaļkalnu bieži apzīmē par rodēnistu, lai gan pietiek blakus viņa darbiem nolikt Dzeņa priekšskara darbus, lai par Rodēna ietekmētu drīzāk apzīmētu toreizējo Dzeni. Ar Rodēnu Zaļkalnam vairāk kopēja kādas galvas kustība un marmora rotalīgums, turpretī Dzeņa darbi bagātāki tīri gleznieciskiem efektiem. Aizraušanās no Rodēna nav uzskatāma par kādu grēku, bet viņa mūsu labākā skulptūrā mazāka un isāka nekā par viņu runā. (au sen Zaļkalns ar Dzeni min tekas, kas ved nevis uz Rodēna kultivēto gleznieciskumu skulptūrā, uz reālītātes robežām ar naturālismu, bet uz monumentālītāti. Zaļkalna darbiem piemīt īpašs maigums, kas izpaužas viņa monumentālītātes intimitātē. Asām formām Zaļkalns liek sadzīvot ar sievišķīgām, plūstošām un ar glezniekiem apalojumiem. Netraucējot granīta masīvu, kādā Zaļkalna kapakmeni mirušā smaids, citā glāstoši svētī. Iespējams, ka tēlnieka, spēcīga vīra, stūrainību mīkstina tas Zaļkalns, kurš raksta arī dzejas un kurš kādreiz studējis glezniecību. Daudzā ziņā Zaļkalns nav parastais modernais mākslinieks — vienīga žanra aroda pratējs un pavirši ātrs darbā. Zaļkalna mīlestība uz mākslu kādreiz bij izvērtusies kaislīgā mākslas darbu krāšanā. Viņš nesen vēl sapņojis par arhitektūras studēšanu. No Zaļkalna spalvas varētu gaidīt labāko, kas mums būtu literātūrā par mākslu: viņam ir skaista valoda, un viņš pratis daudz pieredzēt. Zaļkalns ir arī ļoti labs skolotājs. Varbūt pašiem mācekļiem, Zaļkalna jaunākiem darba biedriem to neapzinoties, viņš ir uzaudzinājis no tiem spēcīgus tēlniekus. Arī dažs labs no gleznotājiem būs manitojis no Zaļkalna padomiem. Zaļkalns nav pārāk ražīgs, bet ne tāpēc, ka viņam nebūtu ko teikt, tik viņa mēraukla mākslā, vismaz pašam pret sevi, pārāk stingra. Liekas, ka Zaļkalns pastrādā maz, bet viņš savus sliktus darbus, ar ko nav apmierināts, nerāda. Ļoti raksturīgi, ka Pēterpilī, ļoti grūtos apstākļos, 1918. gada beigās, kad lielinieki cēla savus daudzos butaforiskos pieminekļus, Zaļkalns radīja krietnus darbus, kad citi pagatavoja smieklīgi vājas revolūcionāru un mākslinieku ģimenes. Arī pie Blaumaņa pieminekļa Zaļkalns ilgi strādājis. Jau ļoti sen viņu nodarbinājusi doma, kā plastiski monumentāli veidot dzejnieka ģimetni. Vēl priekš pasaules kara Zaļkalns cirta marmorā Blaumaņa galvu, kas tagad zudusi. Kāda

maza sūkuma dēļ daudzi neredz pieminekli līdzību. No šī sūkuma Zaļkalns atteicies, jo tas segtu dzejnieka acis un traucētu sejas veidojumu: pieminekli Blaumanis ir bez brillēm. Vai daudz ir tādu, kas spēj Blaumani iedomāties bez brillēm? Tāpat Blaumaņa galvā un visā ķermenī atņemts viss pārejošais, viss tas, kam gadījuma raksturs. Palicis monumentālais, īstais Blaumanis, un viņš tāds — tēlnieka dzejnieka veidots — nākamībai jāpieņem. Viss piemineklis ir slīpa piramīda. Viņā cirstās sīkdaļas apvienotas divu virzienu nepārtrauktā kustībā no labās pēdas pa kājas stilbu un labo roku uz galvu, un no galvas pakāpienveidīgā kritienā pa kreisi atkal uz leju. Reti kāds piemineklis no visām pusēm tik vienlīdzīgi skatāms; vēl mazāk būs tādu skulptūru, kas — ejot tām apkārt — paver tik daudz ainu kā Zaļkalna cirstā. Pat skats no muguras viens no labākiem. Šī mugura tik izteiksmīga, ka pēc viņas var paredzēt pārējā ķermeņa stāvokli. Viņa var piederēt tikai cilvēkam, uz kuru var palauties, tēvam, vecākam brālim vai draugam. Šinī mugurā jūtams arī visa pieminekļa stāstošais pelēkais akmens celmalā.

Uga Skulme.

Latviešu tēlojošo mākslinieku arodbiedrības izstāde

Apmēram priekš gada mūsu redzamākie tēlojošie mākslinieki uzņēmās dibināt arodbiedrību. Aplami iedomāties, ka šis pasākums — apvienot visus — veicās, jo laikiem ir iemesls, kāpēc no tiem 67 locekļiem, kas vai nu formāli, vai patiesi skaitās arodbiedrībā, izstādē piedalās tikai 19. Izstādītāji ir, ar ļoti nēcīgiem izņēmumiem, tie, kas kādreiz bijuši un vēl tagad atrodas Neatkarīgo vienībā, tā tad mūsu mākslas konservatīvākais, un lai gan skaitliski lielākais, tomēr vieglākais spārns.

Kuplākais darbu skaits prof. Tilbergam: ģimētnes, žanrs, ainavas. Valsts prezidenta Čakstes portretam tik vien mākslinieciskās vērtības, ka nākotnē pēc viņa varēs spriest par mūsu laiku oficiālās glezniecības vājumu. Šis darbs gleznots pat bez tās piespiešanās, kas dažkārt aizvieto sajūsmu. Pērnad šinīs pat pilsētas muzeja telpās, zviedru izstādē, karājās ļoti pagatavotā Gustava V. ģimētnē. Krietns paraugs, kā iespējams apmierināt arī valdinieku pasūtījumus. Raiņa portrets zīmējumā pavēss, bet rūpīgi izpildīts. Te Rainis līdzīgāks un ipatnējāks nekā pilsētas muzeja ģimētnē. Izdevies Tilberga darbs ir „Danaja”. Kompozīcija, figūru zīmējums un krāsu saskaņa paveikti ar to rutinēto veiclumu, kāds piemīt Tilbergam, bet kā trūkst citam, Tilbergam līdzīgam māksliniekam — Miesniekam, kurš izstādē nepiedalās. Droši vien dažs labs pēc „Dienišķās maizes” būs mēģinājis Miesnieku nostādīt blakus Tilbergam. Vēl nesen to uzskatītu par majestātes apvainošanu. Mūsu nodoms nav plūkāt peļņitos Tilberga laurus, jo katra redzama mākslinieka personība ir neatkārtojama un neaizvietoājama, bet laiks gan noārdīt tās robežas, kas šķīra tā sauktos miera laiku māksliniekus no jauniem, sevišķi tad, kad jaunie vairs nesola vien, bet arī dod. Tilbergu ar Miesnieku vieno krievu skola, tikai viens seko mazliet Vakareiropas apdvestam retrospektīvismam, otrs skatās atpakaļ uz „peredvižņikiem”, pārskanojot drusku modernāk viņu tradīcijas latviskiem tematiem. Miesniekam trūkst Tilberga elegances. Viņš reizēm pat neveikls. Viņa gleznās nav dekoratīvi skaisto Tilberga krāsu laukumu un viegli kombinētā līniju ritma. Miesnieks ir pasmags, bet visas viņa īpašības izriet no vēlēšanās nevis apburt, apžēlbināt, bet godīgi un sirsnīgi stāstīt to, kas iekustinājis viņa zemnieka sirdi. Ja Miesniekam kas nepadodas, viņš to neprot noslēpt, un mēs viņa kļūdas piedodam. Turpretī Tilberga paviršības, kaut Danajas kājas stilbā, uzreiz neduras acīs, bet kad tas jau noticis, šos trūkumus grūti aizmirst. Tilberga mazām ainavām trūkst sirsnības un mājīguma, bet viņas stāsta tikpat tekoši kā ārzemju korespondenta svētdienas feletons. No

visām izstādes peizažām nopietnākā K. Brencēna reālais „Pavasaris“, agrāk redzēts kādā „Sadarba“ izstādē. Viņš interesants arī kā bieži ziestas krāsas un caurspīdīgo lazūru demonstrējums.

Mākslas kritiķa stāvoklis paliek gaužām neērts, ja viņš pats arī ir mākslinieks un izstāda. Gluži nodalīt citu tiesāšanu no paša soģa dzīves tomēr nevar. Nedrīkst prasīt no cilvēka vairāk par viņa spējām, bet labu gribu gan. Šķiltera mēģinājumi naturālistiskiem līdzekļiem radīt pasaku nav izdevušies laikam tāpēc, ka gleznošanā viņš krietni vājāks nekā skulptūrā. Bet galīgi nesaprotama viņa ģimēne cilni ar saisināto dziļumu visā sejā, izņemot reālo degunu. Zobjaļi aizrāda, ka tagad Šķilteris nevarēšot uzbrukt vairs modernīstiem, jo viņa paša darbā savādaais deguns atgādinot „futūristu“ dabīgo dakšīnu, kas piestiprināta gleznai.

Uga Skulme.

Krievu grafikas izstāde

Šo izstādi visi nepacietīgi gaidīja, jo agrākie sakari ar Krieviju vēl atmiņā svaigi. Daži gleznotāji pat šobaltdien sērīgi rokas tanī tradīciju bagāžā, ko tie pārveduši Latvijā no krievu mākslas centriem; arī tai mūsu intelligences daļai, kas nav iemīlojuši mūsu pašu mākslu, un kas nav spējuši iedziļināties Vakareiropas garā, krievu māksla turpina būt par mērauklu. Viņi aizmirst, ar kādu steigu meklējuši patvērumu Eiropas glezniecības skolās visi mūsu labākie gleznotāji, sākot jau ar Hūnu. Viņi neievēro, ka lielkrieviem ir bijis pārāk maz lielu personību tēlojošās mākslās. Un tagad nav citādi.

20. g. s. sākumā grafika tomēr bija krieviem tā glezniecības nozare, kas, blakus teātra dekorācijām solīja labāko „Mir iskusstva“ stilistu apvienībā. Šīs grupas pārstāvji: Čehonins, Mitrochins, Ostroumova-Lebeģeva un Altmanis tagad paguruši, tāpat kā viņu agrākie cīņu biedri ēmigrācijā. Čehonina zīmējums palicis vaļīgāks un zaudējis agrāko sulīgumu. Mitrochins, vīlies cinkografijā, sācis griezt kokā, un tā darbi kļuvuši gleznieciskāki, bet viņš palicis tas pats mazais meistariņš, kāds bijis. Apbrīnojami, līdz garlaicībai uzticīgi sev Ostroumova-Lebeģeva un Bogajevskis. Abi tādi pat kā cara laikā. Vieglāk dzelāmā vieta izstādē — zīmējumi un akvāreļi. Viņos daudz mākslotas vientiesības, aizraušanās ar kādu sīku efektu recepti un izvairīšanās no daudz maz atbildīgākiem uzdevumiem. Šo zīmējumu maniere bieži vien aizņemta no Vakareiropas avotiem, kurus viegli uzminēt.

Gandrīz visi „Mir iskusstva“ zīmētāji senāk strādāja cinkografijai. Pēc revolūcijas traucējumi grāmatrūpniecībā sekmējuši Krievijā litografijas un ksilografijas uzplaukšanu. Labākais šīs reproducēšanas tehnikās izstādē redzams bērnu grāmatās un illūstrācijās. Sevišķi kokgriezumi izrāda augstu tehnisku kultūru un labu garšu. Duras acis Favorskis, Kravčenko, Šilingovskis un Šterenbergs. Visi viņi ir vienāda limeņa mākslinieki, vairāk grāmatas rotātāji nekā teksta papildinātāji atstāstītāji. Vairāk gravētāji nekā zīmētāji. Bērnu grāmatās iepriecina vienkāršība un izvairīšanās imitēt bērnus. Iespējams, ka krieviem nav to banālo, kaut arī lēto bilžu grāmatu, kas, dažādās valodās iespīestas Vācijā, apļūdina visu pasauli. Starp plakātiem tāpat nav banālu, bet šīnī nozarē krievi nav devuši arī nekā jauna. Izstāde nerāda nekā specifiski krieviska. Viņa ir kultūrāla, bet bez lielām personībām. No krieviem mēs varam mācīties mazāk palauties uz cinkografiju, bet vairāk kultivēt maksīnīeciskās reproducēšanas tehnikas un arī cienīt illūstrētas grāmatas.

Uga Skulme.

Mākslas attīstības likumi

B. Wipper. Die Altersstufen der Kunst. Rīga, 1929.

Mākslas vēsture pēdējos gadu desmitos pieliek visas pūles, lai no disciplīnas pārvērstos atsevišķā zinātnē, zinātnē par mākslu, „Kunstwissenschaft“, kā to sauc vācieši. Šai zinātnē ir jau paši savi likumi un savas normas. Tikai jāatzīst, ka vēl līdz šim gandrīz katrs no mākslas zinātnes pētniekiem piešķir šiem mākslas attīstības likumiem savu personīgu nokrāsu. Ir vesela virkne zinātnieku, kas radījuši „cikliskas“ mākslas attīstības teorijas. Viņiem var piešķaitīt francūzi Deonnu (W. Deonna), Kuno Vinēru, krievu F. Šmitu. Pēdējais savā grāmatā „Искусство, основные проблемы теории и истории“, pamatojoties uz savas teorijas slēdzieniem, bija mēģinājis pat noteikt tuvāko mākslas attīstības gaitu. Un jāatzīst, ne bez sekmēm. Konrads Fidleris mēģinājis radīt mākslas gnōzeoloģiju, bet H. Velflins (H. Wölfflin), līdzīgi Fidleram, nācis pie atziņas, ka mākslas vēsture ir atsevišķu mākslinieku vēsture, bet gan cilvēces redzes vēsture. „Katrā laikmetā cilvēki redz tā, kā viņi grib, bet tas tomēr nenozīmē, ka visās šajās pārmaiņās nepaliek spēkā kāds atsevišķs likums“ (H. Wölfflin „Kunstgeschichtliche Grundbegriffe“, 19. lpp.). Pēc Velflina domām, mākslas vēsture ir atsevišķu stilu maiņa un katrā ziņā „vēsture bez vārdiem“. Šai stilu vēsturei, tāpat kā Kants savai atziņas teorijai, Velflins meklē kategorijas un atrod arī veselus piecus pārus. Šīs kategorijas ir: lineārais — gleznieciskais, virsmainais — dziļumainais, tektoniskais — atektoniskais, vienējādīgais un daudzējādīgais, absolūtā un relatīvā skaidrība.

Tagad mūsu Universitātes un Mākslas akadēmijas profesors B. Vipers nācis klajā ar jaunu mākslas attīstības teoriju, kas savukārt atšķiras no visām priekšējām. Viņa interesantais darbs iespiests Latvijas filologu biedrības rakstu 9. sējumā un iznācis arī atsevišķā novilkumā ar virsrakstu „Mākslas attīstības pakāpes“ („Die Altersstufen der Kunst“).

Pēc prof. B. Vipera domām, mākslas attīstības gaitā nenotiek vis atsevišķu stilu maiņa, bet gan nepārtraukta viņu attīstība. Tagad viņš nostājas arī pret dialektiskā principa lietāšanu mākslas attīstības gaitas izskaidrošanā, kaut gan savā priekšējā grāmatā „Klusās dabas problēma un attīstība“ („Проблема и развитие натюрморта“, Казань, 1922), runādams par renesanses un baroka laikmetiem (135. un nākošās lpp.), noteikti uzsver, ka visa Eiropas māksla attīstījusies dialektiski. Tagad prof. Vipers domā, ka mākslas attīstība ir organiska kāpienu rinda, kur viens kāplens tikpat nepieciešami seko otram kā katras dzīvas būtnes attīstībā. Un tas, kas katrai mākslas kultūrai ir īpatnējs, ir tikai virsējā uzbūve šīnē nepārtrauktā kāpienu rindā. Ne visas pakāpes ir vienāda ilguma. Jo vecāka pakāpe, jo tā ir ilgāka. Ir mākslas kultūras, kas apstājušās savā attīstībā jau uz zemākās pakāpes, citas atkal uz otrās u. t. t. Un tikai jaunā Eiropas māksla ir vienīgais ķēdes loceklis, kas sasniedzis visaugstāko, optiskās uztveres pakāpi. Bet Vipers līdz ar to pastripo, ka mākslas attīstības pakāpes nav cieši saistītas ar kultūras periodiem, jo tām pašām ir sava attīstības gaita. Vislabāk mākslas attīstību var pielīdzināt atsevišķa individa attīstībai. Tā tad par motto savai grāmatai Vipers varēja ņemt Ernsta Hekela biogenētisko pamatlikumu („ontogenēze ir saīsināta filogenēze“), tikai apgrieztā veidā („filogenēze ir pagarināta ontogenēze“). Ir bērns savas dzīves sākumā, ir cilvēce paleolīta laikmetā uzsāk savu attīstību ar motorās uztveres novērtējumu un iekaro sev tādā ceļā pasauli. Vēlāk notiek motorās uztveres pārbaudīšana ar optiskiem novērtējumiem, pie kam šī motori-taktiā uztvere tiek padota optiskai izskaidrošanas metodei jau daudz vēlākā attīstības posmā. Paleolīta laikmetu, kad radās pati māksla, Vipers izslēdz no savas mākslas attīstības schēmas, jo paleolītā māksla, pēc viņa domām, ir tikai prologs īstai mākslai. Motorās uztveres pakāpe vērojama

Egiptes, Bābeles-Asirijas un Egejas mākslā. Motori-optiskā uztveres pakāpe — Grieķijas un Ķīnas mākslā, bet optiskā — hellēnistiskā un Vakareiropas mākslā.

Dažādie stili, kas novērojami mākslas vēsturē, pēc Vipera domām, izskaidrojami ar dažādo uztveres veidu sajaukšanos un saistībām. Piemēram, tikai gotu miniatūrās telpa tiek uztverta kā gaiša un gaismas sfēra, pie kam šis uztvērumš ir tīri optisks. Bet telpas konkrētā iekārtošana sākas tikai XIII.—XIV. g. s., kad apzīmējas divi šīs „iekārtošanas“ galvenie virzieni. Vienā telpa atveras no tāluma, tā virzās no dziļuma uz priekšu vai arī no augšas uz leju, skatītājam pretī. Šo virzienu mēs novērojam gotikas domā, ziemeļos. Šis virziens izjūtams arī hollandiešu gleznās ar augsto apvārksni, kur skatītājs itkā atrodas tēlojamās telpas iekšā. Dienvidos, resp. Itālijā telpas iekārtošana notiek pretēja virzienā — no priekšas atpakaļ, salaužot divdimensiju plāksni. Šeit skatītājs pastāvīgi jūt, ka viņš atrodas ārpus tēlotās telpas. Es te tuvāk neapstāšos pie Vipera domu gaitas risinājuma, bet īsumā minēšu tikai viņa domas par tagadnes un nākotnes mākslu.

Zināmā mērā mākslā jauns ceļš iesācies ar impresionismu, kur optiskā tendence izsakās līdz pēdējai iespējamībai. Smaguma punkts mākslā pārnests no priekšmeta uz telpu (neolīta cilvēks telpu uztvēra kā pasīvu, negatīvu parādību). Raksturīgi, ka arī materiālā kultūrā (technikā) priekšmets izzūd, jo viņu aizvieto pēdējā funkcijas (radio, telefons, elektriskā gaisma u. t. t.). Impresionismā ir ne tikai cita telpas uztvere, kā priekšējos mākslas virzienos, bet arī citas attiecības pret laiku. Impresionisma ideja ir uztveres vienotība visisākā mīklī. Bet šis „mīklīgums“ rada kustību. Priekšmeti vēl vairāk izzūd kubismā, futurismā, ekspresionismā, bet pati telpa tur sadrup. „Uztveres ātrums“ tur kļūst vēl lielāks nekā impresionismā. Tagad mākslinieks jau iegājis apkārtējās telpas lielās kustības centrā un pats pievienojas šai kustībai. Tā tad patiesībā sākas atkal jauns motors pasaules vērtējums un atgriešanās pie mākslas radīšanas pirmelementiem. Vipers arī atzīmē impresionisma tiešo saistību ar Einšteina relatīvitātes teoriju, kur laiks nosaka telpu.

Bet tomēr tā nav atgriešanās pie tīri motorās uztveres, bet gan abu — motorā un optiskā — principu sakušana (kino). Tagad, ar atgriešanos pie vienkāršākiem izteiksmes līdzekļiem (zieda, faktūras, līnijas, plāksnes), manāma zināma nabadzība mākslas uzdevumos, sevišķi viņas lietderībā. Te nu varētu rast paralēles ar ģeometrisku stilu Egejas mākslā, ar viduslaiku ornāmentiku un mākslas amatniecību. Un tāpat kā viduslaikos mākslā jaunu spēku ienesa jaunās tautas, kas parādījās vēstures arēnā, tā varbūt arī tagad to pašu misiju izpildīs tās jaunās tautas, kas uzsāka savu politisko dzīvi pēdējā gadu desmitā.

V. Penģerots.

Tēlnieks Burdels

Nesen visa Parīze pavadīja uz pēdējo dusu slaveno tēlnieku Burdelu (1861.—1929.), kas radījis veselu rindu ievērojamu darbu, kā „Kentauru“, „Atēnu“, „Hēraklu“, „Jaunavu Mariju“, „Safoju“, pieminekli ģenerālim Alvearam Argentīnā, Mickevičam Parīzē, Engra, Anatola Fransa krūšu tēlus u. d. c.

Burdela tēvs bija vienkāršs galdnieks un dreimanis, viņa vectēvs bija gans, un pats Burdels bērnībā ganija lopus Langedokā, idilliskos kalnos, ko apskalo Garonna. Loti agri pamodās zēnā mākslinieka dzīvas: viņš rakstīja dzejas, sāka nodarboties ar mūziku, un reiz tēva darbnīcā izgriezta no koka fauna galvu, kas bija saistījusi viņa uzmanību ģipsā. Burdelu nodeva mākslas skolā. 24 gadus vecs viņš jau bija Akadēmijā, kur par savu „Ādamu“ dabūja augstāko godalgu. Pēc Akadēmijas redzam viņu kā Rodēna mācekli. Viņš novēršas no akadēmisma. Nāk ārkārtīga materiāla trūkuma gadi. 1905. gadā

viņam izdodas izstādīt Parīzē savus darbus. Te parādās „Atēna“, „Bēthovens“, „Hērakla“ galva. Jaunā mākslinieka darbnīcā tiek pabeigts „Mirstošais kentauris“, „Hērakls ar stopu“. Publika un kritika ir sajūsmā. No šī brīža slava vairs nešķiras no Burdela, un viņš kļūst pazīstams arī ārpus Francijas. Vēl pāiet daži gaži, un viņš jau ir pilnīgi valā ne tikai no Akadēmijas, bet arī no paša Rodēna. Viņš pārspējis kā nedzīvo akadēmismu, tā arī Rodēna vilinošo impresionismu. Viņš atradis pats savu ceļu, kas viņu ved atpakaļ, pie tālās pagātnes, pie mākslas pirmavotiem, un stāda prasību, ka jāatgriežas pie arhitektūribas un monumentālītātes, ko tagadne pazaudējusi.

Pie Burdela tiešām redzām noteiktu tieksmi uz archaismu, uz Ēģiptes, agrās gotikas un Vidus laiku reliģiskās skulptūras monumentālas mākslas tradīcijām. Viņa darbos, kas ļoti nopietni pēc satura un rada ļoti nopietnu iespaidu, jūtams liels spēks. Vogežu kalnos, Hartmansvillerskopfā stāv viņa „Dievmāte ar Bērnu“. Pazīstamais mākslas kritiķis M. Deni sauc to par „modernās mākslas un visu laiku reliģiskās skulptūras šedevru.“

Ar visu savu tieksmi uz pagātni un sen bijušas pasaules atdarināšanu, Burdels tomēr bija reālists. Ietverdams vēlā savus fantazijas tēlus, viņš vienmēr meklēja atbalstu dabā. Piemēram, figūra, kas attēlo „Spēku“ ģenerāļa Alveara pieminēkli, nav nekas cits, ka grandiozos apmēros tēlota vienas franču zemnieces galva. Viņš bija ievērojams portretists, un šai ziņā aprīņošanas cienīgs ir A. Fransa krūšu tēls.

Burdels bija arī lielisks zīmētājs un gleznotājs, ko vislabāk pierāda viņa freskas „Elīzejas laukuma teātri.“

Viņa darbnīca bija vienmēr pilna mācekļu, kam viņš bija ne tikai skolotājs, bet arī draugs, kurš palīdzēja visās lietās. Tāpēc nav brīnums, ka viņš atstājis plašu skolu.

N. M.

Emiļa Melngaiļa dziesmas: Skolnieciņa dziesmurota

Glīta grāmatiņa ar Madernieka zīmētu vāku. Cena — 1 lats par 2 loksnēm — liekas mazliet par lielu. Bet ievērojot ļoti oikonomiski izmantoto telpu un lielo dziesmu skaitu (53), kas šajās 32 lappusēs iespiests, cena vairs neliekas pārspīlēta.

Telpas oikonomija, acimredzot, spēlējusi vienīgo noteicošo lomu dziesmu sakārtojumā. Pirmā dziesma — „Dievs, svēti Latviju“, otrā — „Cekulota zīle dzied“, trešā — Mūsu Tēvs debesis“, tālāk 4 tautsdziesmas, pēc kam „Dāvīda 19. dziesma“, pa oriģināldziesmai, pa tautdziesmai, cita divbalsīga, cita trīs, cita četrbalsīga, cita garīga, cita laicīga — visas juku jukām, bez vadoša principa saliktas. Tiesa, grāmatiņas lietāšanu tas daudz netraucēs, bet cilvēka kārtības sajūtu gan aizkaļ. Ja bērnus radinām pie kārtības, tad tāda jārāda arī mācības grāmatās.

Skolas grāmatā pavisam neattaisnojama Melngaiļa personīgā ortografija: bez oficiālajā ortografijā noteiktajām garumzīmēm. Skolniekus tā bieži mulsinās un grāmatas autoru padarīs to acis par ērmīgu nemākuļi. Melngailis ļoti baidās pārpratumu, kas varot celties, ja nerakstot kopā: dziesmurota, laimasmāte, velnuriņa u. t. t., aiziedams tik tālu, ka vairs gandrīz nevienu ģenitīvu ar sekojošu substantīvu nedrīkst rakstīt atsevišķi. Bet to tas neievēro, ka garumzīmju trūkums var radīt pārpratumus uz katra soļa. Dziesmas virsraksts: „Virs, kam vara“. Pirmajam vārdam šādā rakstībā taču trejas nozīmes: virs = augšpus, virs = vārisies, virs = virs. Kamdēļ gan nevarētu šo virsrakstu saprast tā: Vārisies (varbūt elles ugunis!), kam vara? Vēl piemēri no „Sk. dziesmurotas“ tekstiem: rikšu griezt, kas tos dumus (mulķus?) kupināj' (ir „kupināts“ piens!) rožu klaju (no „klajs“?) paladziņ',

zari lika (no „likt“ vai „likt“?) Daugavā, „keru, keru, nesakeru“ (tagadne vai pagātne?), veselību veltējam (kā kreklus?), bara bērni (no „bars“? kamdēļ te abi vārdi nav kopā rakstīti?) u. c.

Glūži bez vajadzības daudzos tekstos iespraustas izlokšņu formas: ar krutemi kalnus gazu, stallē daļi kumeliņi, Duj bajari, maģumiņš, „Lidu liepas apsvertu, velīk liela izaugus“, „Sasatiku duj delipus“. Daudz vēlāmāk jau tad visu tekstu uzrakstīt izlokšnē, kā tas darīts latgaliešu dziesmās: „Gaišmeņa ausa“ un „Pirmodina, utardina“.

Dažās dziesmās ieviesušās tautdziesmu pantmēra kļūdas labodams (pret ko nebūtu nekas iebilstams!), Melngailis pielaiž tādus valodas ērmus, kā: birst abeli balti ziedi, Aiznes mani mamuliņi šimti labu vakariņ'. Pirmajā teikumā grūti novērst nepareizo „ābelei“ (dipodijas beigās „ei“!). tamdēļ šo vārdu, kā izņēmumu no likuma, var arī atstāt, jo tas tomēr ir grammatiski pareizs, nevis likt tai vietā nepareizo akūzātīvu „ābeli“. Otro divrindi var pareizā pantmērā izteikt tā: Nes manai māmiņai Simtu labu vakariņ'.

Viss augšā aprādītais duras acis vispirms, tiklīdz panem „Skolnieciņa dziesmurotu“ rokā. Tamdēļ par to arī runājam pašā sākumā. Iepazīstoties ar grāmatiņas mūzikālo saturu, atrodam tajā tik lielas vērtības, ka gribas autoram piedot visas paviršības un dīvainības. Vēl jo vairāk tamdēļ, ka autors ir Melngailis, kuŗa spilgtā, savdabīgā personība ir retums mūsu pelēkā, bezpersonīgajā laikmetā. Ar savu izcīlo savdabību, kur pozitīvais tālu pārsniedz negatīvo, ievērojama arī „Skolnieciņa dziesmurota“. Bet jo pozitīvāks darbs, jo arī negatīvais viņā atrāk vērš uz sevi uzmanību. To lūdzu ņemt vērā, lasot šīs manas piezīmes.

Melngailis ir liels nemiera gars. Vienmēr kādas idejas apsēsts. Vienmēr ciņas spara pilns. Tā dzīvē, kā savā mākslā. Viņa dziesmas pieder atsevišķiem jaunradišanas posmiem, kuŗos diezgan viegli var saskatīt, par ko autors tad ir ciniņies, ar ko bijis „apsēsts“. Es ar nodomu lietāju vārdu „apsēsts“, jo kad Melngailis reiz nācis pie kādas atziņas, tad tas kādu laiku neatlaidīgi pie tās turas, par to runā, to populārizē un izlietā savos darbos, zaudēdams nereti pat mēra sajūtu. Izcīnīja reiz ciņas par diatonisko stilu, par „tukšajām“ kvintām, par sieviešu balsu dubultošanu ar vīru balsīm. Rakstīja dziesmas pēc šiem principiem. Tad uznāca periods, kad Melngailis bija sevišķi iecienījis imitācijas savās harmonizācijās un „krašņo“ kontrāpunktu ar lielu daudzbalssību. Tam sekoja atkal cita aizraušanās: sekundas intervalla pārmērīga cieņa visos akordos. „Pēdējā mīlestība“ ir kvartsektakordi un harmoniska figurācija, ar ko ļoti bagāta „Skolnieciņa dziesmurota“. Aizraušanās no kāda atsevišķa stila panēmiena, protams, pāriet, dod vietu atkal jaunai mīlestībai, bet visi šie meklējumi un atziņas izkopj, padara bagātāku mākslinieka izteiksmi.

Liels svaigums dveš preti no „Sk. dz.—tas“. Protams, pa daļai tas izskaidrojams ar to, ka te mums darišana ar tautdziesmām, kuŗu meldijas pašas par sevi vienmēr slēpj sevī daudz dabiska svaiguma un īpatnības. Bet nemākulīgs apstrādājums šo svaigumu var lielā mērā sabojāt. Melngaila lielā meistarība, turpretim, to vēl pasvītro un izceļ. Melngailim nav nevienas banālas, nolietātas takts. Savā dzīnā pēc oriģinālītes, mīlestībā uz kādu savu jaunāko tehnisko paņēmieni autors pat aizmirst ieturēt mēru un pret savu gribu dažreiz ieslīgst tīri melngailiskā vienmuļībā. Savā kvartu mīlestībā tagad tas, piemēram, dažreiz nemaz nevar kļūt vairs valā no to apkampieniem: abās dziesmās „Balti, balti ievai ziedi“, vai „Pirmodina, utardina“, „Laimasmātes maģumiņš“. Lai tikai skanētu oriģināli, Melngailis bez sirdsapziņas pārmetumiem pat pārveido un pārtaisa pazīstamas tautas meldijas: „Cekulota zīle dzied“ (pēc J. Poruka meldijas „Šūpo mani, māmulīu“), „Kungi brauca Vācēmē“ (pēc A. Juriāna „E, kur stalti karavīri“), „Gaišmeņa ausa“ (pēc Salaka), „Pirmodina, utardina“ (pēc

A. Ersa), „Lēcu, lēcu dārziņā“ u. c. Tā kā daudzas tautas meldijas jau tautā ir pazīstamas vairākos variantos, tad par sevišķu grēku arī neturam, ja tāds folklorā pazinējs, kā Melngailis, tām pieliek arī savu roku. Daudzos gadījumos Melngailim izdodas patiesi meldiju padarīt interesantāku, neko negrēkojot pret etnografiju. Tomēr arī tad vienmēr būtu jāparāda meldijas pirmveids. Bet nereti Melngaila pārveids no etnografiskā viedokļa ir apstrīdams: no agrākajiem „Bij man vienas rozes dēl“, „Pusritā saule lēca“, „Trīs putniņi daili dzied“, no tagadējiem „Lēcu, lēcu dārziņā“, „Balti, balti ievai ziedi“, „Zinu, zinu“, „Pirmodina, utardina“. Tādēļ lai Dievs pasarga no tāda pietātes trūkuma mazāk eruditus tautdziesmu apstrādātājus.

Melngailis daudz vērības ziedo katras balss meldijai. Tamdēļ arī katra balss pati par sevi daila, melodiska, interesanta. Vietām redzam, ka balss melodiskumam upurēta pat harmonijas pilnskaņa. Tas, liekas, ir pareizāks viedoklis nekā pretējais: harmonijas pilnskaņas vai oriģinalitātes labad atstāt novārtā balss lab skaņu. Ieminējos par pēdējo tamdēļ, ka „Sk. dz.—tā“ — kā izņēmumus — šādas vietas atrodamas valsts himnā (7. un 8. taktis 3. balsī), dziesmā „Kam der zaļi ozoliņi“ (1. un 2. taktis apakšbalsis). Tumša nakte“ (pirmās 2 taktis III. balsi), „Balti, balti ievai ziedi“ (21. lp. — II. balss), „Kas kurmiņi dancināja“ (2. balss).

Bet kas būs stipri liels šķērslis Melngaila dziesmu izplatībai skolās, tas — bērnu balsim nepiemērotais diapazons plašums. Autors savas dziesmas rakstījis gan sieviešu korim ļoti skanīgā tesitūrā, bet bērnu balsim tā par augstu. Pirmā balss vēl kaut kā tiks galā ar augstākajām notīm (pat līdz II. oktāvas „la“), bet trešās apjoms vairākās dziesmās izslēdz katru iespēju tās dziedāt skolēnu koros, kur zemāko balsi dzied zēni: „Mūsu Tēvs“, pa daļai „Maziņš biju“, „Dzeltēns manis kumeliņš“, „Kungi brauca Vāc zemē“, „Cekulaina zīle dzied“, „Ai, caunīte“, „Apsveikums“ u. c. Skolas gados sevišķi šaurs ir zemāko balsu apjoms. To nav ievērojis autors, kamdēļ daudzām dziesmiņām vajadzēs palikt skolās nedziedātām.

Dažas piezīmes pie Melngaila dziesmu metriskā iedalījuma (taktismēra). Jautājumā par latviešu tautdziesmu taktismēru vienīgi pareizais viedoklis gan būs tas, ka katrai teksta divpēdei (dipodijai) atbilst viena meldijas taktis. Ja ir darišana ar vienkāršu divdaļīgu vai trīsdalīgu taktismēru, kāds ir lielumlielajā vairumā dziesmu, tad šaubu nekādu nevar būt par tādu likumību. Tās var rasties tikai, kad dziesmā nav vienmērīgs taktis iedalījums, bet jauktas divdaļīgas ar trīsdalīgajām taktīm, vai kad kāda vienkārša divdaļīga taktis izstiepta divreiz garākā saliktā, jeb arī kad vienmērīgo ritmisko plūdumu kādā vietā pārtrauc fermāte, kādas lietas bieži tautdziesmās novērojamas. Bet augšējā vienkāršā likumbā ir labākais palīgs, orientējoties arī tādos sarežģītākos gadījumos. Teksts vienmēr nemaldīgi rādis, kur beidzas viena un kur sākas jauna taktis: katrai divpēdei tikai savu takti! „Skolnieciņa dziesmurotā“ pret šo likumību diezgan daudz grēkots. Tā dziesmā „Bērniņ' mani, kovārniņi“ pēdējā puse jāiedala 2 trīsdalīgās, vienā četrdaļīgā un atkal 2 trīsdalīgās taktīs, lai teksta rindiņa sadalītos divpēdēs: „Visiem cauri || lindraciņi“. Tagadējais iedalījums divdaļtaktīs nepareizs. Vēl vairāk nepareizais metrs duras acīs dziesmā „Laimasmātes maģumiņš“, kur teksta rinda sadalīta tik nesimmetriski: „Zeltābolu roci || nai“, t. i. $\frac{3}{4}$ un $\frac{2}{4}$ taktīs. Vajag, turpretim, atkal sadalīt pēc teksta divpēdēm „Zeltābolu || rociņai“ $\frac{2}{4}$ un $\frac{3}{4}$ taktīs. Tāpat tas ir citās analogās vietās šajā dziesmā. Nav nekāda iemesla likt dziesmā „Kam der zaļi || ozoliņi“ trīsdalīgo $\frac{3}{2}$ takti, kur šī viena taktis pareizi pēc teksta sadalās 2 taktīs: $\frac{2}{4}$ un $\frac{4}{4}$. Tamdēļ arī apzīmējuma $\frac{7}{4}$ vietā loģiski likt apzīmējumu: $\frac{3}{4}$ $\frac{4}{4}$. Aiz tā paša iemesla dziesmā „Dzeltēns manis kumeliņš“ 3. un 4. taktis un pēdējās divas apvienojamas $\frac{4}{4}$ taktī. Ļoti interesanta metriskā arhitektonika dziesmā „Vīrs, kam vara“: $\frac{2}{4} + \frac{5}{4} + \frac{2}{4} + \frac{4}{4} + \frac{4}{4} + \frac{2}{4} + \frac{5}{4}$ (nevis kā Melngailim: $\frac{2}{4} + \frac{5}{4} + \frac{3}{2} + \frac{3}{2} + \frac{5}{4}$, kas ir pavisam patvaļīgi). „Ozoliņi,

zemzarīti" nevar iedalīt $\frac{3}{8}$ taktis, bet gan $\frac{6}{8}$, lai nevajadzētu vienu vārdu sakaldīt 2 taktis; tāpat „Gaismeņa ausa“. „Kungi brauca Vāczemē“ jāiedala pirmā puse $\frac{3}{4}$ taktis (nevis $\frac{2}{4}$ $\frac{3}{4}$) un otrā puse vienkārši $\frac{2}{4}$ taktis (nevis $\frac{4}{4}$). „Cirulīti, mazputniņi“ pēdējām divām taktīm jābūt $\frac{3}{2}$ un $\frac{4}{4}$: „Negul' ceļa || malīnā“. „Pieci, seši mēs brālīši“ pirmā puse $\frac{3}{4}$ takti (nevis $\frac{3}{2}$), otrā — $\frac{2}{4}$ takti (nevis $\frac{4}{4}$ un $\frac{3}{2}$), pie kam pēdējā izstiepta $\frac{4}{4}$ takti. „Kūko, mana dzeguzīte“ pirmā puse jāliek $\frac{6}{8}$ takti (ne $\frac{3}{4}$), otrā sadalāma: $\frac{2}{4} + \frac{4}{4} + \frac{3}{4} + \frac{4}{4}$ (nevis $\frac{3}{2}$ un $\frac{7}{4}$).

Pie visām dziesmām pielikts tempa apzīmējums ar metronoma palīdzību. Kaut tikai nu grāmatīņas lietātāji, skolotāji un diriģenti, tos arī stingri ievērotu, — protams, neaizmirstot, ka no šī pamattempa ir arī drusku jāatkāpjas uz vienu, vai otru pusi atkarībā no pantu satura dažādības. Rūpīgie atzīmējumi patiesi atbilst dziesmu pamatraksturam. Liekas tikai, ka drusku lēnāk būtu dziedamas himna (apzīmējums = 120), „Mūsu Tēvs“ (= 100), „Maziņš biju“ (= 80), „Tek saulīte“ (= 66).

Daudz atjautības un dažādības Melngaiļa dziesmu noslēgumos (kadencēs). Līdzās parastajiem nobeigumiem oktāvā, ūnisonā, trijskanī (pilnā vai nepilnā — bez terces vai kvintas), sekstakordā redzam arī neparastākus noslēgumus: kvartsekstakordā, nepilnā kvintsekstakordā (bez terces) un vēl sarežģītāka sastāva disonancēs. Jaunatne jāradina klausīties un iejusties arī jaunāko laiku mūzikā, kamdēļ tādi moderni papēmieni skolēnu dziesmās tikai apsveicami. Par neveikliem un neglītiem, turpretim, atzīstu tos noslēgumus, kur sekundakords tiek atrisināts pamattrijskanī, — ne jau tās teorētiskās „nepareizības“ dēļ, bet tās cietās, rupjās izskaņas dēļ, kas šim noslēgumam piemīt (himnā, „Dui bajāri“, „Cekulaina zīle dzied“. Par problēmātiskiem, mūzikāli mazvērtīgiem uzskatu vēl dziesmu „Pirmodina, utardina“, „Mēs devīni bāleliņi“, „Āži blāva“, „Kas kurmi dancināja“ noslēgumus. J. Zāliša „Kārsēju, vērpēju un audēju dziesmu“, kas arī ievietota „Sk. dz.—tā“, līdz šim zinājam noslēdzamies dūra akordā, bet šē tā vietā stāties molla trijskanis, kas beigumu padara neinteresantāku.

Dažas dziesmas „Sk. dz.—rotā“ ievietotas ar mainītu tekstu. Ja tas darīts ar tekstiem, kas nav piemēroti bērniem, un dziesmās, kas vēl maz pazīstamas, tad tāda maiņa akceptējama („Es gulēju dienasvidu“, „Kungi brauca“, „Ai caunīte“, „Kas kurmi“). Bet nebij vēlami likt tik ļoti pazīstamu dziesmu tekstu, kā „Cekulaina zīle“, zem citas meldijas, kurai pie tam pašai it labs un bērniem saprotams teksts (Šūpo mani, māmulin“). „Es pārvedu brāļiem sievu“ tagad parādās ar tekstu „Darat plati namaduris!“, kas nemts no kāzu dziesmām un ir bērniem maz saprotams. Tautdziesmas garā Melngaiļa paša veikli darināts teksts „Āži blāva“, kura mūzikālais tērps ir 2-balsīgs kanons, Bērniem ļoti patīks, tikai mulsinās īsta noslēguma trūkums.

Beidzot nevaru atturēties neatzīmēt skaistākās dziesmas. Tās ir: „Maziņš biju“. „Es gulēju dienasvidu“ (brīnišķīgi svaiga, savdabīga harmonizācija ar ļoti melodiskām balsīm!). „Laimasmātes maģumiņš“ (ļoti grāciņa nīpra oriģināldziesmiņa, tikai mazliet mākslota), „Vīrs, kam vara“ (viena no vērtīgākajām tautdziesmu meldijām ļoti skaistā apstrādājumā), „Ozolīti, zemzarīti“, „Kungi brauca“, „Ai caunīte“, „Lokaties, mežu galī“, „Kūko, mana dzeguzīte“. Šīs dziesmas ir tādi šedevri, kādus nevar atrast citu tautu skolu dziesmās.

Melngaiļa piegriešanās skolu dziesmām ļoti apsveicama. Ja no vienas puses tas, ne visai pazīdams bērnu spējas, ievietojis tagad „Sk. dz.—tā“ dažu bērniem neizdziedamu dziesmu, tad no otras, paaugstinādams prasības, veicinās gribu un centību šīs prasības izpildīt. Melngaiļa meistarība turklāt ieloka mūsu skolu dziesmu vācelē tos krāšņākos ziedus.

J. Graubiņš.

Nacionālās operas jaunuzvēdumi

Pagājušā mēneša jaunuzvedums bija Masnē opera „Taīsa“. Komisarževska inscēnējumā. Un tāpat kā „Mefistofela“, arī „Taīsa“ izvēli mūsu skatuvei nevaram atzīt par laimīgu. Dzirdams, ka pirmā opera uzvesta uz pazīstama dziedātāja vēlēšanos, lai tas varētu izmēģināt savus spēkus Mefistofela lomā, un Taīsa — uz tikpat pazīstamas dziedātājas uzstāšanos, jo tai gribas dziedāt Taīsu. Ja tas tā ir, tad jau sākam izbaudīt tā nenormālā apstākļa sekas, ka operas vadība uzticēta nemūzikim, kam repertuāra izvēle nav mūziķa kritērija un jālaujas vadīties vai nu no kāda operas diriģenta, vai solista, vai — vēl ļaunāk — no ārpus operas stāvošiem „labvēļiem“. Boito operai nav gandrīz nekādas mūzikālas vērtības. Masnē mūzika „Taīsā“ gan daudz labāka, bet arī ierindojama tikai viduvēju talantu operu desmitos un simtos un atkal turas uz skatuves vēl tikai sava interesantā sižeta (An. Fransa) un izcili skaistu Taīsas lomu tēlotāju labad. Ja tādas tēlotājas un dziedātājas nav, tad „Taīsa!“ drīz vien no skatuves jāpazūd. Opera velkas diezgan gausi, darbības maz, un arī ista drāmatiska nerva tajā nav, lai gan sižets to pielautu. Atanāelis svin par daudz ātru un vieglu uzvaru pār grēcīgo Taīsu, kamdēl drāmatiskais kāpinājums nevar attīstīties. Arī Atanāela grēcīgās mīlas izpausme nāk pa daļai negaidīti — tikpat negaidīti kā Taīsas nāve. Masnē mūzika tikai nedaudzās vietās (meditācija un balleta mūzika II. cēlienā) pacēlas drusku pāri labam vidusmēram, bet bieži ir nenozīmīgi eklektiska, salkana (Atanāela un Taīsas duets III. cēl.), klausītāju palētai gaumei izdabājoša. Un kā nu ir ar Taīsas tēlotāju? Šī loma dota Brechman-Štengelei. Bez šaubām, viņa vienīgā no Nac. operas personāla tai daudz maz piemērota. Bet tās trīs Taīsas īpašības: ārejs skaistums, bakchantiska grācija un smalki izslipēts dziedājums, uz kurām turas šīs operas panākumi, Brechman-Štengelei dotas diezgan skopi: orgiņu skatā kustības smagas, negrācīozas, dziedājumā par maz salkuma un daļuma (daža nots pat nebaudāma). Tēlojums apmierina pēdējā cēlienā, kur tas pat ļoti labs, bet tas nav galvenais Taīsas lomā. Brechman-Štengelei partnerš ir A. Kaktiņš. Viņa Atanāelis pieņemams, vietām isti labs (Nisiāsa namā), bet vispār priekš vientuļnieka mūka par strauju, neapvaldītu. Dziedājums — ar parastajām Kaktiņa labajām un sliktajām īpašībām.

„Taīsu“ inscēnējis, kā programmās sacīts, Jānis Ēkis — pēc F. Komisarževska plāna. Inscēnējums visai glīts (ar Ed. Vitola dekorācijām), uz skatuves viss rit pietiekoši gludi, situācijas izkārtotas ar zināmu prasmi u. t. t. Bet vai te bija vajadzīgs kaut kāds K. plāns? Cik pazīstam Ēki, tad esam pārliecināti, ka to pašu tas var panākt pats ar savu plānu, jo ir izgājis labu skolu pie vecā P. Melnikova. Un „Taīsa“ realistiskais uzvedums, kaut arī pēc K. plāna, stāv zemāk par dažu labu Melnikova tāda paša stila inscēnējumu.

Operas izrādi vada T. Reiters, kurš mūziku iestudējis ar viņam piemītošo rūpību. Labs Feodorovas aranžētais ballets, kaut gan ritmiskas precizitātes grupu saskaņotības ziņā atliek diezgan daudz ko vēlēties.

18. novembra svētku koncerts. 18. novembris ir latvju komponistu triumfa diena, jo nodibinājusies tradīcija šais valsts lielajos svētkos Nacionālajā operā spēlēt tikai latvju autoru lielākus skandarus, kuru atskaņojumā piedalās simfoniķi. Šogad blakus jau agrāk dzirdētiem (Jāz. Mediņa „Simfoniķim skicei“ un E. Melngaiļa „Vēlu naktij“) iepazīnāmiem arī ar pavisam jauniem darbiem: Ā. Ābeles simfonisku meditāciju vecā stilā „Vientulība“, Jāņa Mediņa čello koncertu, A. Valles „Bakchanāli“ no op. „Ragana“ un O. Karla uvertīru „1918. gads“. Ābeli pazīstam kā ļoti gaumīgu, smalku mūziķi jau no tā agrākajiem simfonijdarbiem. Arī viņa jaunā „Vientulībā“, pēc visas kritikas atzinuma, bagāta fantāzija un izdomas skaidrība laimīgi vienota ar tehniski brīvu, rafinētu izstrādājumu. Jānis Mediņš gandrīz ar

katru jaunu darbu rādīja līdz šim gandrīz arvien ar kādas jaunas atziņas un jaunus tehniskus sasniegumus. „Cello koncertā“ gan to nejutām un no pirmajām taktīm pazīstam jau „veco“ Jāni Medīnu: redzams, autoru pilnīgi nodarbinājusi tikai čello kā sōlō instrumenta kombinācija ar orķestri. Tas ir bijis tas jaunais šajā darbā. Čello koncerts interesants, melodiski un harmoniski svaigs; tikai sōlō partija, mums liekas, nav pietiekoši reljefa, kamdēl bieži vien saplūst ar orķestra fōnu. O. Karls savā uvertīrā saauž trīs tautdziesmas: „Kas tie tādi“, „Teici, teici, valodiņa“ un „Karavīri bēdājās“ skanīgā, tehniski diezgan veiklā audumā, nobeigdams to ar „Dievs, svētī Latviju“. 18. novembra svētkiem ļoti piemērots darbs; nekādu īpatnību gan neuzrāda un pieskaitāms godīgai kapelmeistaru mūzikai. Vēl vairāk tāda tipa darbs — A. Valles „Bakchanāle“: mūzikas maz, bet ir instrumentu pārzināšana un efektīga to saistīšana.

Dejotāju E. Nīkolskas un A. Drozdova viesizrādes Nac. operā izpelnījās lielu ridznieku piekrišanu. Nīkolska saista ar savu vispusību: viņa vienlīdz laba tā klasiskajā dejā, kā plastiskajā tēlojumā un reviju akrobātikā. Atkal jauns pierādījums, ka klasiskā balleta tehnika paver arī daudzas citas iespējas. Neskatoties uz to, ka Nīkolska iet stipri preti šolaiku publikas prasībām pēc sensacionāla un jūteklīga, plastizēdama arī gluži kaila, tikai zem plīvura, viņa visur tomēr noturas mākslinieciskā lokā. Aizrauj ar dedzīgumu, ķermeņa un pozu skaistumu, arī ar akrobātisku veiklību un pārdrošību, kur viņai teicams partneris ir spēcīgais, atlētiskais Drozdovs.

J. Graubiņš.

„Trīs grašu opera“

Ir daži drāmatiski darbi ar mūžīgās jaunības noslēpumu: tie pārdzīvo savu autoru citus sacerējumus, tāpat arī citus tā paša laikmeta varbūt vēl vērtīgākus darbus, kas drīz nogrimuši aizmirstībā un literatūras vēstures valstībā. Viena no tādām lugām, kas spējusi saistīt vīdāzādāko tautu un laikmetu skatītāju uzmanību, kas saglabājusi savu svaigumu divus gadsimtus, ir „Ubaga opera“, ko mūslaikos pazīst visa Eiropa ar titulu „Trīs grašu opera“, kādu tai devis renovētājs — vācu dzejnieks un drāmaturģs Bertis Brechts.

„Ubaga opera“ sarakstīta 18. g. s. sākumā un pirmo reizi izrādīta Koventgaarlenas teātrī 1721. g. Viņas autors — Džons Gejs, maz pazīstams dažu lugu un samērā vērtīgāku fābulu rakstnieks. Nākošā dienā pēc „Operas“ pirmizrādes Gejs jau bija slavens. Lugu bija inscēnējis minētā teātrā direktors Ričs, un asprātīgi zobgaļi runāja, ka tā padarījusi Geju bagātu, bet direktoru Riču — jautru (vārdu spēle: angļiski *rich* nozīmē — bagāts, bet *gay* — jautrs).

Gejs bija uztvēris lielā satirika Sviifta piezīmi, ka pastorālei par Uaitčepela tematu, kur būtu attēlota Londonas padibēnu dzīve, būtu ārkārtīgi panākumi. Šī piezīme tiešām bija saskaņā ar tā laika literārisko gaumi. Anglija pārdzīvoja savā rakstniecībā pastorālā laikmeta beigu cēlienu, pastorāle valdīja viscaur ar savu saldināto un manierīgo skaistumu. Lielais Gullivera autors ienīda saldnējās pastorāles un to pūderēto skaistumu. Bet ideālizētiem un galantām jūtām apveltītiem padibēnu cilvēkiem vajadzēja publikai patikt.

Un tiešām Geja, šī aristokrātiska literāta, teātrāla un diletanta dziesmu lugas panākumi pārsniedza visas cerības. To izrādīja 37 reizes no vietas, bet primadonnai, ko lugā apprecē bandīts Mekki Messers, dzīvē apprecēja — hercogs. Pēc tam „Ubaga operu“ spēlēja vairākus gadus.

Bez šaubām, mūslaiku skatītājam šī luga, arī Berta Brechta apstrādājumā, liekas naīva, kaut arī zināmu interesi tai nevar noliegt.

„Trīs grašu opera“ ir romantisks stāsts par zagtu lietu uzpircēja un ubagu karaļa meitas mīlestību uz slavenu bandītu Mekki Messeru. Zaglu mantu uzpircēja meita apprecas pret sava tēva gribu, un pēdējais nolemj savam jaunajam znotam atbēties. Mekki Messers aiziet no savas sievas pie ielas meitām, bet tās, kārodamas pēc atalgojuma, izdod viņu policijai. Kad Messers izbeg no cietumā, sievas tēvs gādā, ka viņu vēl reiz sagūsta. Bet policija ir bandīta tumšo darbu līdzzinātāja un dalībiece, kāpēc uz viņa kāzām, ko svin cūku stallī, ierodas apsveicināt pats policijas priekšnieks. Tomēr pēdējais ir spiests, pret savu gribu, nodot karātavām „savu labāko draugu“ Mekki Messeru, jo to prasa ubagu karalis. Pēdējais draud, ka viņa prasības neizpildīšanas gadījumā, kad Londonā iebruks istā karaliene, visu svinību izjauks milzīgā ubagu armija. Šiem draudiem policijas priekšnieks padodas, un Mekki tiek nodots bendes rokās; pašā pēdējā brīdī viņu, protams, apžēlo.

Mūslaikos var interesēt vecās Londonas ainas — cietumi, bandīti, ielu meitas, kāzas cūku stallī, kas mēbelēts sazagtām mēbelēm, Old-Beili cietums un soda vieta; visa šī romantiskā senatne dod pateicīgu materiālu režisoram un dekorātoram. Bet Geja laikos lugai bija tieša interese un nozīme. Viņu uzņēma, laikam, apmēram tā, kā divi simts gadus vēlāk Gorkija „Dibenā“ Maskavas Dailes teātri.

Geja dziesmu luga nodibināja zināmu tradīciju, atverot autoriem un skatītājiem jaunu dzīves stūri un jaunus tematus. Vēlāk šie temati par „padībēm“ izveidojās par īpatnēju romantiku; atcerēsimies Viktora Igō ubagus, to dzīres, viņu karali.

Bet Geja „Operai“ bija arī parodējoša nozīme, viņa bija grotesks par dažām mākslas dzīves parādībām, zināma satīra par italiešu operām un celojošām italiešu trupām. Tas sajūtams, skatot šo darbu pat mūsu dienās. Tāpat skaidri redzams, ka lugā ir satiriskas dabas norādījumi uz tā laika Anglijas politisko dzīvi. Zīmīga, piemēram, ir aina, kur policijas priekšnieks diņģējas ar zagto mantu uzpircēju. Daži esot zem policijas priekšnieka maskas saskatījuši pašu vareno ministri Valpolu. Šai ziņā Geja luga itkā turpina antiķās komēdijas tradīciju un savukārt iespaidoja sava laika satiriskā teātra attīstību. „Ubagu opera“ stāv tuvu operetei, sevišķi tai politisko un satirisko ieskaņu operetei, kas uzplauka Francijā Napolēona III. laikā (Lekoks, Ofenbachs).

Džona Geja „darbina“ ilgajam mūžam tomēr meklējami izskaidrojumi; viens no tiem būtu istā teātrālitate, teātrālā dināmika. Geja sacerējums prot kaut cik saistīt arī izsmalcinātu gaumi, bet reizē stipri patīk plašajai publikai.

Šo spektakli atjaunojis, piemērojot to mūslaiku izpratnei, Brechts, populārs šīsdiēnas lirīkis, kas raksturīgs ar savu sarežģīto ekspresivitāti un reizē patīk plašajai publikai. Par Brehta populāritāti liecina jau tas apstāklis, ka viņu labprāt Vācijā klausās radiofonā... no grammoфона platēm. Ievērojams lirisks talants viņā savienojas ar labu deklamētāju. Brehta populāritāte mūsu laikmetā, kur interese par liriku ir maza, ir retums. Brechts starp citu mēģina tuvināties dziesmiņu (šlāgeru) žanram.

Sazinā ar režisoru Brechts pārveidojis Geja darbu: tā izvērsta par „Trīs grašu operu“, ubagi spēlē ubagiem, tiem, kas spēj samaksāt trīs grašus par ieeju. Berta Brehta dziesmas un balādes ir dziļi liriskas un reizē rupji izteiksmīgas, tās raksturo ekspresīva dināmika un tēlainība, kas atgādina agrāko gadsimtu ubagu dzeju (piem. Fransuā Villona dziesmas). Bez tam viņa dzejas viegli paliek atmiņā, ir asas un vienkāršas, kas veido īpašu intonācijas līniju: tādās dzejas izdevīgas estrādei, tās labāk klausāmas nekā lasāmas grāmatā.

Brechtsa dzejā daudz sociālu ieskaņu. Tajos ir zināma patetika, sociāls protests, ir pat anarchistiskas notis,

„Trīs grašu operas“ mūzikālais veidojums pieder Kurtam Veilam, jaunam un īpatnējam komponistam. Viņa mūzikā dzēsa pamats, bet tajā jauca visdažādākie motīvi, arī tie, kas dzirdami īstu klaidoņu starpā.

„Trīs grašu operu“ pirmais uzveda Reinhardts. Redzējām skatuvi uz skatuves. Ceļojoša, klaiņojoša trupa, nabadzīgs priekškarinš, proscēnijs, trīs grašu operas artistu parāde, leierkastei skanot, primitīvas dekorācijas ar uzrakstiem, — gluži kā Šekspira laikos.

Mūsaiņu publiku „Trīs grašu operā“ saista — visdažādāko stilu un formu sajaukums. Šo „operu“ nevar ierindot nevienā noteiktā skatuves žanrā. Viņā nenoliedzami operetiskas bufonādes elementi, fināli izveidoti kā istā operā, tāpat ir krietna tiesa vecmodīgas stilizācijas, kā arī drāmas un sadzīves komēdijas ieskaņu. Pēdējā cēliena fināls, kur Mekki Messeru taisās pakārt, bet pēkšņi ierodas vēstnesis, atnesdams apžēlošanas vēsti, lai viss laimīgi beigtos, — nav nekas cits, kā asa parodija par operu trafaretu. Tišais stils sajaukums, kontrastu spēle publikai patīk, jo izriet no visa darba nodoma un uzbūves. Varbūt šie meklējami pamata noslēpums, kas apbur arī tagadnes skatītāju.

„Trīs grašu opera“ kļuvusi par iemīlotu repertuāra gabalu. Tās milzīgie panākumi Berlīnē un Vinē raksturo mūsu teātri un mūsu laikmetu. Rīgā to izrāda Vācu teātris, kurš materiālo un tehnisko apstākļu dēļ, kā arī formālo uzdevumu atrisināšanas ziņā ir vismazāk šim uzdevumam piemērots. Būtu vēlams, lai šo darbu mēģinātu uzvest citi vietējie teātri, piem. Dailes teātris.

Lai nu kā, „Trīs grašu opera“ ir viena no tām parādībām, kas noteic mūsaiņu teātrālītātes formu, mūsaiņu tieksmes un jauna teātra meklējumus.

G. Levins.

Mūsu teātri

Nacionālā teātri izrāda kāda dāņu rakstnieka īsti amerikānisko, vollesisko spēli 3 cēlencs „Kas vainīgs?“ Par šīs viduvējās kriminālās lugas mākslas vērtību nav ko runāt. Kā jau parasti šādos gabalos, „Vainīgā“ nav ne individuālītāte, nedz psiholoģijas, bet vienīgi staigājošas schēmas. Viss dibinās uz vainīgā meklēšanu, kas jādara publikai. Autors uzdevums, savukārt, katru savu personu nolikt aizdomās. Volless, šīs lugas autors u. c. kriminālgabalu rakstnieki velk un velk neskaidro stāvokli un tad, kad grib beigt, iztaisa vienu par vainīgo. Uz to pašā gabala sākumā ir neuzkrītošs aizrādījums, ko publika parasti nav ievērojusi. Pēc šīs šablonas viņi visi šuj savus romānus un lugas; dažs sasniedz savā darbā lielāku, cits mazāku virtuozitāti. — Pēc tādas izrādes (vai romāna izlasīšanas) sajūtam sājs iekšējs tukšums, liekas — tava galva ir kluss, auksts, piepipots krogs, ko dzērāji atstājuši. — Spēli „Kas vainīgs?“ iestudējis J. Zariņš, izrādē piedalās teātra pirmie spēki. Kāda ir šī izrāde, tas taču pilnīgi vienlaga. Ja teātris uz tās nepelna naudu, tad tā ir velta, ja nesaka vairāk.

Blaumaņa „Launo garu“ izrādīja reizē ar Zaļkalna veidotā pieminekļa atklāšanu. Šis ir viens no mūsu klasika pirmiem darbiem un nepieder pie tā labākajiem: reālajā koncepcijā daudz kas samākslots, nedabīgs, arī pārāk didaktisks. Bet netrūkst arī autora īsti drāmatiskā talanta pazīmju. Ir sava darbība, dažas it spraigas situācijas, savs elementārs humors u. t. t. Luga teātra krietnajiem spēkiem A. Mierlauka vadībā nedara nekādu grūtību, tie visā viegli un izsmeloši — gan vecu vecajā uztvērumā — atveido savas lomas. Kā labākie starp labiem palikuši atmiņā Alise Brechmane (Anna), Berta Rūmniece (Jāna māte), Al. Mierlauks (Mantrausis). Braši turas arī jaunākie spēki A. Alksnis (Jānis) un Ž. Katlaps (Juris).

Pēdējā novitāte — angļu rakstnieka Šerifa „Cēla galā“ norisinās pasaules karā, kādā rietumfrontes blokhauzi, un tajā galvenās personas ir angļu virsnieki. Autors saista ar vienkāršo reportāžu, kurā pašas no sevis atrodas arī dziļi traģiskas situācijas. Šerifa luga savā ziņā atgādina Renna „Karu“, Remarka „Rietumu frontē bez pārmaiņām“ u. c. kara atmiņas, kādu tagad raksta ļoti daudz. Šerifam nav tās uzbāzīgās židiski lielnieciskās pretkara tendences, kas piemīt Remarkam: viņš noturas objektivitātē un rāda tīri cilvēcisko. Savādi, bet „Cēla galā“ atsauc atmiņā mūsu Kārļa Zariņa „Gulbju dziesmas“ iespaidu. „Cēla galā“ mums patīk ar savu vienkāršību, isti cilvēcisko traģiku un satriec ar savu varoņu nenovēršamo likteni, kas atgādina pat grieķu traģēdijas. Centrālie raksturi izveidoti pārliecinoši, piem. Stenhops, Osborns, Hiberts, Reinlejs. Zīmīga lielā interese un runas par ēdienu, ko uzsveruši arī citi kara literatūras autori. Netrūkst viena otra tīri angļiska sikuma, piem., Reinlejs pielīdzina savu nāvīgo ievainojumu futbola bumbas sitienam. — Izrāde E. Feldmaņa vadībā izveidojusies iespaidīga. Kara trokšņi, steiga attiecīgos brīžos u. t. t., iestudēti pietiekoši labi. Arī atsevišķi tēlojumi pieņemami. Lielākā loma — Stenhops — Jāņa Gērmaņa tēlojumu rindā ir no vislabākiem. Stiprais un reizē salauztais Stenhopa raksturs liekas mākslinieciski izsmelts. Lieliski izveido „tēvbrāļi“ J. Šaberts, savos pēdējos skatos izceldams liktenīgo gājienu. Pirmo reizi lielākā lomā redzējam Z. Katlapu (Reinlejs) un varam ar to būt vairāk kā apmierināti. Jaunajam aktierim ir izredzes uz krietniem sasniegumiem, viņam skaists stāvs, laba balss, iejūtas papildinām, tehniskā veidojumā gan vēl daži defekti. Pieņemami savās lomās arī K. Kvēps, V. Švarcs, J. Zariņš, Ad. Alksnis u. c. Sieviešu lomu lūgā nav, sieviešu vietā pāris reizes figūrē to fotografijas. Ticēsim, ka uzvedumam būs daudz apmeklētāju, un priecāsimies, ka teātris pievērsās arī nopietnākai jaunlaiku drāmatikai.

Dailes teātri uzved I. Erenburga romāna „Lazika vētra inā dzīve“ drāmatizējumu, ko 22 ainās ietvērusi M. Liepiņa — labāk un veiklāk nekā Hašeka „Šveiku“ drāmatizējot, lai gan arī pie šī jaunā drāmatizējuma paša romāna pazinēji var šo to iebilst. Erenburgs ir tipiski židisks nihilists, kam nekā nav svēta — arī komūnismā un sionismā viņš redz neēdzību uz neēdzības. Kāda savāda, patukša smelguma izjūta ir nopietnākais, kas šinī nihilistā ir. Erenburga satira ir asa, nāvīga, diezgan dziļi tveroša. „Laziks“ neaizsniedz viņa „Chulio Churenito“, tomēr pieder pie šī rakstnieka labākajiem darbiem. Niecīgais Homēlas žīdu skroderītis Laziks gan atgādina Pūcesspieģeli, Čaplinu, Šveiku, bet tam pietiek arī oriģinālītes. Bet Erenburga pasaules uztvere ir galīgi nihilizējoša, galīgi noārdoša, kāpēc viņa darbiem zūd pat tas, kas tajos būtu atzīstams. Starp citu, šo apdāvināto rakstnieku netur par savu ne komūnistu, nedz žīdu. Viņš ir 20. g. s. mūžīgais žīds, kam tomēr savi lasītāji ir, viņš tulkots vairākās valodās. — Izrāde Dailes teātri ir pārāk gara, citādi pret to iebildumu nebūtu. Centrālajai Lazika lomai ir isti labs atveidotājs A. Mitrevica personā. Pārējās lomas epizodiskas.

Vecais Ad. Allunāna darbs „Kas tie tādi, kas dziedāja“ Dailes teātri dabūjis jaunu veidojumu, tomēr ne tik patstāvīgu un tik jaunu kā viņa „Seši mazi bundzinieki“. Šinī, tāpat kā iepriekšējā izrādē, visvairāk pārsteidz apgaismojumi: krāsaina miglas bilde uz plīvura, aiz kura aktieri veido ainas interesantā dibenplānā. Tādā kārtā skatāma interesanti veidota perspektīva. Dekorācijās Skulmēm stipri jāpiemērojas: lai tās derētu ir tādām skatam, ir tādām. Allunāna tekstā vajadzēja šo to vēl strīpot. Atsevišķi tēlojumi ne ar ko sevišķu neizceļas. Laba piemērota izruņa L. Neiberģei (grāfiene); pārliecinošs E. Mača Baltauns. — Vai „kas tie tādi“ nav agrāko laiku „Rautenfelds“? Cik nemirstīga un traфарēta taču ir romantika! Tas pats muižnieks ar zemnieku skuķi.

J. Grīns.

BIBLIOGRAFIJA

1. Latvju gadskārtas dziesmas. Izraudzījis un sakārtojis Brastiņu Ernests. Dievturu raksti. Trešā grāmata. 126. lapp. Ls 3. —.

Dainas par četriem gada laikiem un to „svētēm“ šē sakopotas līdzīgi agrākām „Dieva dziesmām“ un „Tikumu dziesmām“. Kā redzams no anonsiem, Brastiņam sagatavošanā vēl „Godību dziesmas“ un „Burvību dziesmas“. Var dažādi vērtēt dievturības izredzes un nozīmi, bet jāatzīst, ka Brastiņa dainu kopojumi ir ļoti labi pārskatāmi un daudziem noderēs.

2. Daugavas gada grāmata 1930. gadam. 14. gads. Literāriskais pielikums Annas Brigaderes rediģēts. Valtera un Rapas akc. sab. izdevums. 155 lapp. Ls. 1.50.

Iecienītais almanachs nācis tautā ar tikpat kuplu pūru kā agrākos gados. Tajā izceļas A. Brigaderes „Četras miniatūras“, A. Austrīņa „Barona vasarnīca“, J. Jaunsudrabiņa „Ne suns, ne vilks“, P. Ermaņa „Mana nelaime“, A. Gobas un R. Rudziša raksti par mirušajiem rakstniekiem Apsīšu Jēkabu un Raini, Annas Brigaderes sāpju pilnais raksts „Kas žēlo mūsu jaunatni?“ P. Ermaņa pārskats par mūsu literātūru 1929. g. u. c. Dzejoļi no vairākiem pazīstamiem dzejniekiem. Mākslas pielikums: K. Zāles „Mātes tēls“ Brāļu kapos.

3. Jānis Veselis. Trīs laimes. Romāns. Valters un Rapas akc. sab. izdevums. 266. lapp. Ls. 4. —.

Atsevišķi iznācis J. Vesēļa romāns, ko šogad iespiedām mūsu žurnālā.

4. M. A. Aldanovs. Devītais termidors. Vēsturisks romāns 2 daļās. Pirma daļa. Tulk. A. Melnalksnis. A. Gulbja romānu bibliotēka Nr. 36. 183 lapp. Ls 1. —.

Sākums no Aldanova ievērojamās triloģijas „Domātājs“, kurā vispusīgi uz nopietnu vēstures studiju pamata notēlots Napolēona laikmets. Lasītājiem ieteicams darbs.

5. R. Kjellins. Valsts kā dzīves formā. Tulk. Paulis Veismanis. „Varavīksnes“ izdevums. Sabiedrisko zinātņu grāmatas, A. Krodera redakcijā. Nr. 5. 171 lapp. Ls 2.50.

Šini Upsalas universitātes prof. grāmatā galvenās nodaļas: Valsts kā zeme, Valsts kā tauta, Valsts kā saimniecība, sabiedrība un vara, Valsts atkarība no dzīvības likuma, Valsts mērķis. Grāmata sarakstīta populāri. Ar savu tematu tā varētu pretendēt uz jo plašu ievērību arī pie mums.

6. P. Brikmanis. Vēlēšanas Bunkšēnos. Komēdija 3 cēlienos (4 ainās). Autora izdevums. 69 lapp. Ls 1.20.

Komēdijas temats ņemts no saeimas vēlēšanām Latgalē. Darbs patiesībā robežo ar burlesku; autoram iesācējam zināmas raksturošanas spējas ir.

7. Tautu Savienības veicināšanas biedrības raksti III. Biedrības izdevums. 102 lapp. Ls. 1. —.

Trešā rakstu krājumā atrodami V. Salnā, prof. V. Maldoņa, doc. Arv. Kalniņa, prof. P. Minca, A. Zalta u. c. raksti; pievienota b-bas darbinieka nelaika prof. E. Felsberga ģimētnie.

8. Vensku Edvarta raksti. Dzejas un stāsti. Vensku Edvarta biogrāfija un rakstu sakārtojums Ligoņu Jēkaba. A. Gulbja izdevums. 365. lapp. Ls. 5. —.

Mūsu citiem vecāko rakstnieku kopotu rakstu izdevumiem nu pievienojas šis, par ko var tiešām nopriecāties. Ligoņu Jēkabs savācis daudz interesantu biogrāfisku datu; viņa sarakstītā biogrāfija vietām lasāma gluži kā biogrāfisks stāsts, tik daudz tur lidojoša tēlojumā (Vensku Edv. biogrāfijā tas īsti vietā). No dzejoļiem un stāstiem vairumam tikai literātūrvēsturiska vērtība.

9. A. Mežsēts. Apburtā pilsētā. Romāns. „Grāmatu Draugs“ 75. sēj. 222 lapp. Ls 1.—.

Autors labi pazīst mazpilsētu un prot risināt viņā savu romantiku. Mežsēta stils pamazām izkopjas. Romāns apzīmēts par triloģijas 1. daļu.

10. Hermanis Zudermanis. Augstā dziesma. Tulkojis Valdemārs Kārklīšs. „Grāmatu Draugs“ 73. un 74. nr. 220 + 282 lapp. Ls 1.— + 1.—.

Viens no Zudermana labākiem romāniem, jau agrāk latviski tulkots; šī autora cienītāji, cerams, pratis tam piegriezt savu vērību.

11. Gabriels d'Annuncio. Nāves triumfs. Romāns. Tulkojis Rob. Kroders. „Grāmatu Draugs“ 76. sēj. 230 lapp. Ls 1.—.

Džordžio un Ipolitā romāns, d'Annuncio tipiskā auksti skaistā veidojumā. Slavenais autors, tāpat kā Zudermanis, jau labi vien pieder aizvakardienai — bet laikam ne tā plašākās publikas acīs.

12. Latviešu pasakas un teikas VI. Pēc Anša Lercha - Puškaiša u. c. avotiem sakopojis un rediģējis prof. P. Šmits. Valtera un Rapas akc. sab. izdevums. 489 lapp. Subskrib. iesiets Ls 6.50.

Sējumā ir iespiestas 270 garās pasakas, no kurām 136 nāk no Lercha - Puškaiša krājuma, bet 134 no jauna klāt. Šmita pasaku kopojums kurš, pēc kopotāja apliecinājuma, būšot lielākais tautas pasaku krājums pasaulē, tuvojas savu apmēru pusei.

13. Kārlis Salbe 1879.—1929. Svētku raksti. Latvju kultūras izdevums. 136 lapp. Subskrib. Ls 7.50..

Grāmatā atrodam J. Akuratera, A. Austrīņa, P. Blau'a, A. Brigaderes, V. Delles, K. Egles, R. Egles, A. Ersa, P. Ērmana, A. Gobas, V. Grēviņa, J. Grīna, A. Gulbja, K. Krūzas, A. Kēniņa, J. Lapīņa, J. Madernieka, P. Roziša, K. Skalbes, E. Stērstes, K. Strāla, J. Sudrabkalna, A. Švābes, J. Vesela, Ed. Virzas, J. Zāliša raksturojumus, atmiņas etc. Grāmatu rotā N. Strunkes un S. Vidberga vinjetes, ģimetnes, kā arī dažī fotografiski attēli, un tā ir ļoti glīts izdevums.

14. Adolfs Erss. Brīvā Estija. Ceļojuma iespaidi un piezīmes. Latvju Kultūras izdevums. 208 lapp. Ls 3.—

Diezgan plaša grāmata sniedz vispārīgu ieskatu par kaimiņu valsti un tautas dzīvi; jo plaši aplūkots kultūras nozaru stāvoklis un īpatnības. Grāmata glīta un pušķota daudzām illūstrācijām un ģimetnēm.

15. Skuju Fridis - Mīlbergs. Cik stipram vajag būt. Drāmatizējums 12 ainās. Autors izdevums. 32 lapp. Ls —.90.

Drāmatizējumā atrodam aizsarga sarunas ar māti, tēvu, brāli, māsu, kaimiņu, draugu, naidnieku u. t. t.; beigās viņu glorificē personificētā Latvija.

16. A. Auziņš. Grāmatas veidošana. Praktiski aizrādījumi grāmatu sarakstītājiem. Ārpusskolas Izglītības Padomes izdevums. 48 lapp. Ls 1.—

Autors — pazīstams praktiķis ar labu gaumi — devis aizrādījumus par manuskriptu sagatavošanu drukai, korrektūras lasīšanu u. c., kas lieti noderēs autoriem iesācējiem.

